

Weinig over de schreef

Weinig over de schreef

Een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport

Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)

Jo Lucassen (MI)

Remko van den Dool (SCP)

Janine van Kalmthout (MI)

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, september 2008

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2008

SCP-publicatie 2008/16

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Opmaak figuren: Mantext, Moerkapelle

Omslagontwerp: Bureau Stijlzoorg, Utrecht

Omslagillustratie: © Mark Janssen, Valkenburg a/d Geul

ISBN 978-90-377-0360-3

NUR 740

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij papier.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoud

Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	15
1.1 Een waarschuwing voor de sport	15
1.2 Een terechte gele kaart?	16
1.3 Afbakening van het onderzoek	19
1.4 Dataverzameling	20
1.5 Inhoud en indeling van het rapport	21
Noot	22
2 Waarden en normen in de maatschappij en in de sport	23
2.1 Grensgevallen?	23
2.2 Maatschappelijke ontwikkelingen rond waarden en normen	24
2.3 De relatieve autonomie van de sport	25
2.4 Normen en onwenselijk gedrag	28
2.5 Opvattingen over onwenselijke ontwikkelingen in maatschappij en sport	31
2.6 Een rode kaart voor voetbalovertredingen	34
2.7 Samenvatting	36
3 Incidentie van onwenselijk gedrag in maatschappij en sport	38
3.1 Inleiding	38
3.2 Incidentie van onwenselijk gedrag	38
3.3 Achtergronden van de incidentie van onwenselijk gedrag	40
3.4 Locatie van onwenselijk gedrag	45
3.5 Verschillende vormen van verbaal onwenselijk gedrag	48
3.6 Betrokkenheid bij onwenselijk gedrag in de sport	51
3.7 Incidentie van onwenselijk gedrag bij sportorganisaties en -verenigingen	52
3.8 Samenvatting	56
Noot	58
4 Consequenties van onwenselijk gedrag	59
4.1 Inleiding	59
4.2 Gevolgen van negatieve ervaringen	61
4.3 Redenen om te stoppen	65
4.4 Beeldvorming over sport	69
4.5 Samenvatting	71

5	Wat wordt er aan onwenselijk gedrag gedaan?	73
5.1	Inleiding	73
5.2	Activiteiten op de sportvereniging	74
5.3	Activiteiten volgens sporters	82
5.4	Gebruik van advies en ondersteuning	86
5.5	Wat kan er nog meer gebeuren?	90
5.6	Samenvatting	92
	Noot	94
6	Conclusies en aanbevelingen	95
6.1	Bevindingen van deze studie	95
6.2	Aanbevelingen voor de toekomst	102
	Summary	108
	Bijlagen A-C (te vinden op www.scp.nl)	
A	Onderzoeksverantwoording SEM'07	
B	Onderzoeksverantwoording OPB'07	
C	Extra tabellen	
	Literatuur	115
	Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	119

Voorwoord

In 2007 verscheen het SCP-rapport *Een gele kaart voor de sport* dat de uitkomsten van een *quick scan* naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport beschrijft. We onderscheidden vier aandachtsgebieden: verbaal en fysiek geweld, discriminatie en intimidatie van specifieke maatschappelijke groeperingen, drankgebruik, en roken. De resultaten vielen minder positief uit dan verwacht en het beleidsveld werd als het ware wakker geschud. Tevens werd geconstateerd dat op basis van het beschikbare datamateriaal niet op alle vragen een antwoord kon worden gegeven. Er werden drie witte vlekken zichtbaar. In de eerste plaats kon onvoldoende worden vastgesteld in welke mate onwenselijk gedrag zich in de sport vaker voordoet dan in andere maatschappelijke sectoren. Ten tweede bleef onduidelijk in welke mate ongewenste gedragingen de beeldvorming over sport beïnvloeden en de mate waarin deze opvattingen en eventuele ervaringen aanleiding vormen om niet te sporten of anderen (kinderen) niet te laten sporten. In de derde plaats bleek nauwelijks informatie beschikbaar over de mate waarin bestaande interventies en campagnes die erop zijn gericht onwenselijk gedrag te voorkomen of uit te bannen succesvol zijn (geweest).

Gezien het belang van het onderwerp waren deze lacunes in de informatievoorziening voor het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws) reden om het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) te vragen nader onderzoek te doen naar misstanden in de sport, en dan vooral de breedtesport. Het rapport is tot stand gekomen door samenwerking tussen het Mulier Instituut (Jo Lucassen en Janine van Kalmthout) en het SCP (Annet Tiessen-Raaphorst en Remko van den Dool). Hier wordt ingegaan op zeer uiteenlopende vormen van onwenselijk gedrag zoals diefstal, vandalisme, bedreiging, lichamelijk en verbaal geweld, discriminatie en overlast van rook, alcohol of geluid. Nagegaan is in welke mate dergelijke gebeurtenissen van invloed zijn op de beeldvorming over sport en tevens welk deel van de Nederlandse bevolking onwenselijk gedrag heeft meegemaakt als getuige of slachtoffer. Ook is onderzocht of het in de sport vaker of juist minder vaak voorkomt dan in andere maatschappelijke sectoren en is nagegaan in hoeverre beeldvorming over sport en negatieve ervaringen doorwerken in de sportdeelname. Ten slotte wordt ingegaan op interventies en campagnes om onwenselijk gedrag in de sport te voorkomen of te verminderen.

Dit rapport relativeert de ernst van het onwenselijke gedrag in de breedtesport. Het komt voor, wordt als vervelend beleefd, maar is niet overheersend aanwezig. Ik hoop dat het ministerie van vws met de gegevens uit dit rapport een betere onderbouwing kan geven aan beleid dat erop gericht is om onwenselijk gedrag in de sport, de breedtesport en de beroepssport, terug te dringen en ook zo veel mogelijk te voorkomen.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur SCP

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op onwenselijk gedrag in de breedtesport. Hiermee willen we meer zicht krijgen op:

- de incidentie van onwenselijk gedrag in de breedtesport ten opzichte van de incidentie daarvan in andere maatschappelijke sectoren;
- de beeldvorming over sport en de mate waarin opvattingen over sport en eventuele negatieve ervaringen gevolgen hebben voor sportdeelname;
- de mate waarin bestaande interventies en campagnes om onwenselijk gedrag te voorkomen of te verminderen bekend zijn en gebruikt worden.

De incidentie van onwenselijk gedrag in de breedtesport is onder andere vergeleken met dat rond het betaald voetbal en ook ervaringen met verbaal geweld als toeschouwer van professionele sport zijn onderzocht. Verder blijft de professionele sport hier buiten beschouwing. Het onderzoek is gebaseerd op een dataverzameling uit het najaar van 2007 onder de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder en onder bestuurders van sportverenigingen (geen supportersverenigingen).

Onder invloed van onder meer individualisering, informalisering en intensivering zijn waarden en normen in de afgelopen decennia veranderd. Men is minder afhankelijk geworden van traditionele gezagsdragers (kerk, gezin) en heeft meer vrijheid gekregen om het leven naar eigen keuze in te richten. Ook is de behoefte aan intense belevingen toegenomen (Schnabel 2000). Deze ontwikkelingen leiden enerzijds tot meer vrijheid om keuzes te maken en stellen anderzijds ook hogere eisen aan de eigen verantwoordelijkheid. Beide kunnen bij het individu tot teleurstelling leiden en dit zal soms geuit worden in onwenselijk gedrag.

Onwenselijk gedrag is een breed begrip waaronder diefstal, vandalisme, bedreiging, lichamelijk en verbaal geweld, discriminatie (sekse, religie, cultuur, homo-seksualiteit) en overlast (rook, alcohol of geluid) vallen. De ernst van deze vormen van onwenselijk gedrag verschilt, evenals de impact ervan op getuigen en slachtoffers. Het scala aan onwenselijk gedrag kan geplaatst worden op een continuüm van onprettig tot onwettig gedrag (WRR 2003). Juist vanwege het competitieve karakter van sportwedstrijden is de dreiging van onwenselijk gedrag steeds reëel aanwezig.

Sport kent een zekere autonomie ten opzichte van de maatschappij in de zin dat binnen de sport specifieke regels zijn geformuleerd over wat acceptabel gedrag is. Deels betreft dit spelregels over hoe een sport beoefend dient te worden. Daarnaast kennen veel organisaties ook huisregels of gedragscodes buiten de directe sport-situatie, zoals in de kantine, in de kleedruimte en op de tribune of langs de lijn. Handhaving vindt plaats via het tuchtrecht en het verenigingsrecht. De autonomie van de sport is echter begrensd. Sport staat steeds onder invloed van maatschappelijk geldende waarden en normen. De vermaatschappelijking van de sport en de vele media-aandacht hebben incidentie, preventie en sanctionering van onwenselijk

gedrag in de sport tot een actueel en relevant onderwerp gemaakt. Dit onderzoek is een vervolg op *Een gele kaart voor de sport; een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport* (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007). Daarin werd aandacht besteed aan de incidentie van verschillende vormen van onwenselijk gedrag in de breedtesport en aan het gevoerde beleid op dat gebied. Wat heeft dit nieuwe onderzoek opgeleverd aan aanvullende informatie?

In de eerste plaats is onderzoek gedaan naar de incidentie van onwenselijk gedrag in de sport in vergelijking met de mate waarin het op andere locaties voorkomt. Daarbij is een onderscheid gemaakt tussen enerzijds de beeldvorming over onwenselijk gedrag en anderzijds het meemaken ervan als getuige of slachtoffer.

De beeldvorming over incidentie van onwenselijk gedrag in sport en maatschappij heeft betrekking op de mate waarin volgens de Nederlandse bevolking onwenselijk gedrag voorkomt. Volgens veel Nederlanders (van 12 jaar en ouder) komt onwenselijk gedrag (heel) veel voor op straat (86%), rond het betaald voetbal (86%) en tijdens het uitgaan (83%). Driekwart (75%) denkt dat onwenselijk gedrag in de amateursport (heel) veel voorkomt. Dit is vergelijkbaar met de mening over de incidentie van onwenselijk gedrag op school of in het openbaar vervoer. In winkelcentra en op het werk komt in de beeldvorming minder vaak (heel) veel onwenselijk gedrag voor.

Bijna acht op de tien Nederlanders heeft in de afgelopen twaalf maanden zelf een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag waargenomen (getuige) of ondergaan (slachtoffer). Het vaakst meldt men verbaal geweld, zoals schelden, pesten en treiteren (47%) en vernieling of vandalisme (47%), op kleine afstand gevolgd door geluidsoverlast (43%) en overlast van tabaksrook (43%). Getuigenis of slachtofferschap van seksuele intimidatie (9%) en bedreiging (7%) geeft men het minst vaak aan.

Onwenselijk gedrag ervaren Nederlanders het vaakst op straat (73%) en in het uitgaansleven (51%). Op een afstand volgen de andere locaties, waarbij men in de sport (26%) minder vaak onwenselijk gedrag heeft meegemaakt dan in winkelcentra (32%) of op het werk (30%), maar meer dan op school (23%) of in het openbaar vervoer (23%).

Opmerkelijk is dat de beeldvorming over onwenselijk gedrag in de sport (maar ook op school en in het openbaar vervoer) negatiever is dan de incidentiecijfers weergeven. Men heeft wel het idee dat op verschillende locaties vrij veel onwenselijk gedrag voorkomt, maar op basis van cijfers van wat men zelf werkelijk heeft gezien of ondergaan lijkt dit mee te vallen. Een op de vijf Nederlanders van 12 jaar of ouder heeft als slachtoffer of als getuige onwenselijk gedrag in de sport meegemaakt. Daarvan was 11% zelf slachtoffer, wat neerkomt op 2% van de Nederlandse bevolking.

Getuigen en slachtoffers melden het vaakst verbaal geweld (12%), gevolgd door lichamelijk geweld (6%). Bedreiging (0%), seksuele intimidatie (1%) en geluidsoverlast (1%) kennen een lage incidentie in en rondom de sport.

Mannen en jongeren maken vaker een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag mee dan vrouwen en ouderen. Autochtonen ondervinden niet meer of minder

onwenselijk gedrag in de sport dan allochtonen. Voetballers (43%) en andere teamsporters (29%) maken vaker een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag in de sport mee dan de andere sporters (19%), en in verenigingsverband (27%) heeft men vaker iets meegemaakt dan in een commercieel sportcentrum (15%). Cumulatief hebben mannelijke jonge teamsporters vaker onwenselijk gedrag in de sport onderzonden dan andere mensen.

Ten tweede is nagegaan in welke mate negatieve opvattingen of ervaringen aanleiding vormen om te stoppen met een sport of niet aan sport te gaan deelnemen. Ongewenst gedrag vormt bijna nooit een reden om te stoppen als sporter of als vrijwilliger in de sport (wegens agressie en discriminatie stopte in beide gevallen slechts 1%). Meestal ligt de reden tot afhaken in de privésfeer (85% van de sporters, 59% van de vrijwilligers): geen tijd, te druk, andere interesses of een verhuizing. Ook toeschouwers van amateursport stoppen meestal om privéredenen met het bezoeken van wedstrijden. Te veel agressie vormt voor voetbaltoeschouwers (8%) wel vaker een reden tot stoppen (niet meer naar een wedstrijd gaan) dan voor toeschouwers van andere amateursporten (3%). Bezoekers van profvoetbal stoppen vaker vanwege sfeer (32%) of agressie (31%). Dit percentage afhakers is ook hoger dan bij het bezoek aan andere professionele sportwedstrijden (sfeer 22% en agressie 22%).

Voor 13% van de slachtoffers en getuigen is de ervaring met onwenselijk gedrag reden om te stoppen met het deelnemen als sporter, vrijwilliger of toeschouwer. Meestal hebben ze dan negatieve ervaringen met vandalisme, discriminatie of diefstal. Aangezien 20% van de bevolking met onwenselijk gedrag in de sport te maken heeft gehad, leidt dit tot een uitval van ruim 2%. Vaker dan stoppen met sporten kozen slachtoffers en getuigen van onwenselijk gedrag ervoor om de leiding hierop aan te spreken.

Van de bestuurders van sportverenigingen ervaart 3% onwenselijk gedrag op hun vereniging (veelal grote teamsportverenigingen) als een groot probleem. De helft van de verenigingsbestuurders heeft het afgelopen jaar klachten over onwenselijk gedrag ontvangen. Meestal gaat het om verbaal geweld (27%), vernieling of vandalisme (22%) en diefstal (18%). De verenigingen reageren op verschillende manieren op deze klachten. Bij ruim de helft van de klachten (54%) worden de veroorzakers op het gedrag aangesproken. Ook wordt er vaak een waarschuwing (35%) gegeven. Als het gaat om diefstal (38%) en vernieling of vandalisme (33%) wordt regelmatig aangifte gedaan bij de politie. De klachten zijn vaker afkomstig van sporters dan van ouders, vrijwilligers of andere betrokkenen. Een op de vijf bestuurders zegt dat klachten altijd naar tevredenheid van de betrokken bestuurder kunnen worden afgehandeld, twee derde zegt dat dit meestal het geval is. Wanneer klachten niet naar tevredenheid konden worden afgehandeld, legden de klagers zich er veelal bij neer (82%). Bestuurders geven echter ook aan dat het voorkomt dat mensen niet meer bereid zijn vrijwilligerswerk te verrichten (43% van de bestuurders). Dit kan voor een vereniging belangrijke gevolgen hebben.

Beeldvorming over een sport speelt een belangrijke rol in de sportkeuze voor het individu zelf of voor jonge kinderen. Wanneer een sport ongeschikt wordt bevonden, is dat vaak omdat er in die sport te veel agressie of geweld voor zou komen (51% van de bevolking noemt dit als reden om wel of niet voor een bepaalde sport te kiezen, 58% voor de sportkeuze van de kinderen) of omdat men er negatieve verhalen over heeft gehoord (19% resp. 20%). Dit geldt vooral voor voetbal en vecht- en verdedigingssporten. Er is echter ook een zekere ambivalentie in deze afwijzing van een tak van sport. Een flink deel van de ondervraagden zou namelijk voor de jeugd wél voor een vecht- en verdedigingssport (vooral judo) kiezen omdat het de weerbaarheid vergroot. Voetbal wordt ook vaak als geschikte jeugdsport gezien, omdat het een teamsport is.

In de derde plaats is ingegaan op de bekendheid met en het gebruik van materialen om onwenselijk gedrag te voorkomen of te verminderen. Op het gebied van fysieke agressie, discriminatie, intimidatie of roken zijn met dit doel verschillende campagnes opgezet. Ook is onderzocht wat verenigingen zelf aan activiteiten ontplooiën op dit gebied.

Bij verenigingsbestuurders is de bekendheid met en het gebruik van campagnes gericht op preventie van onwenselijk gedrag nog beperkt. Slechts een klein deel van de verenigingen (11%) maakt gebruik van de ondersteuningsmiddelen en -materialen die beschikbaar zijn gesteld. Gebruikers zijn over het algemeen wel positief over de gebruiksvriendelijkheid van deze materialen. Daarnaast bleek dat de landelijke campagnes bij een verrassend groot deel van de bevolking bekend zijn. Juist daardoor mag worden verwacht dat de campagnes een attenderend effect hebben. Ze kunnen de drempel verlagen om onwenselijk gedrag aan de orde te stellen en de aanpak bespreekbaar te maken. Of dit daadwerkelijk gebeurt, kon echter niet uit de onderzoeksgegevens worden afgeleid.

Ondanks het geringe gebruik van campagnemateriaal vinden bestuurders en regelmatige bezoekers van een sportvereniging of -accommodatie wel dat er veel gebeurt om onwenselijk gedrag te voorkomen en verminderen. Huisregels zijn een veel gebruikt instrument. De meerderheid van de sportclubs geeft door deze regels aan wat wel en niet kan (dit gebeurt volgens 52% van de bestuurders en volgens 79% van de bezoekers van een sportvereniging of -accommodatie). Ook instructie over spel- en wedstrijdregels (volgens 69% resp. 62%) en aandacht voor sportiviteit en respect bij trainingen (73% resp. 54%) worden veel toegepast. Belangrijk is ook de onderlinge sociale controle in de verenigingen: vrijwel overal wordt men op ongepast gedrag aangesproken (volgens 97% van de bestuurders en 86% van de bezoekers). Deze percentages zijn wel erg hoog en het is niet uitgesloten dat verenigingsbestuurders vooral een positief beeld van hun vereniging willen geven.

Iets minder algemeen gangbaar zijn inspanningen om de kwaliteit van de begeleiding op dit punt te bevorderen. Pogingen hiertoe betreffen de zorgvuldigheid bij de werving van trainers en begeleiders (volgens 44% van de bestuurders resp. 41% van de bezoekers), (bij)scholing van verenigingsofficials (51% resp. 41%) en onderlinge

afspraken over (voorbeeld)gedrag van trainers (67% resp. 48%). Het beeld van de inzet van de verenigingen bij het vermijden van overlast (roken, alcohol, vandalisme) is minder eenduidig. Op sommige punten (rookverbod, beperking alcoholverkoop) gebeurt naar de mening van de bestuurders meer dan voor de bezoekers van sportverenigingen en sportaccommodaties herkenbaar is.

Hoewel er al veel gebeurt worden niet alle middelen overal ingezet. Ter bestrijding van vandalisme en diefstal zou meer gebruik kunnen worden gemaakt van beveiligingsmiddelen als kluisjes en cameratoezicht in de accommodatie. Nu gebeurt dat bij 23% resp. 11% van de verenigingen. Opgemerkt dient te worden dat veel verenigingen de accommodatie huren en daarmee afhankelijk zijn van de mogelijkheden die de verhuurder biedt. Ook het geven van boetes wordt in beperkte mate als sanctie toegepast.

Er zijn volgens veel betrokkenen mogelijkheden om onwenselijk gedrag beter tegen te gaan. Dit geldt zeker voor het verbale geweld dat bij sport regelmatig voorkomt. Huisregels zouden over een nog breder front kunnen worden toegepast. Hiervoor bestaat een groot draagvlak. Inmiddels is het rookverbod in sportkantines van kracht. Hiervoor werd in ons onderzoek een breed draagvlak geconstateerd. Dat geldt er ook voor het beperken van alcoholverkoop op tijden dat kinderen sporten. De kennis van campagnes bij de bevolking zou verenigingen een aanknopingspunt kunnen bieden voor meer betrokkenheid van de sportbeoefenaren bij de aanpak van onwenselijk gedrag, bijvoorbeeld door een bredere toepassing van klachtenregelingen bij sportverenigingen.

Op basis van ons onderzoek doen we hier nog een aantal aanbevelingen. Daarbij maken we onderscheid tussen beeldvorming, preventie en sanctionering.

De beeldvorming over onwenselijk gedrag in de sport is negatiever dan de incidentiecijfers weergeven. Toch werkt die beeldvorming door in bijvoorbeeld de beslissing welke sport men gaat beoefenen of van welk soort vereniging de kinderen lid worden. Voor de beeldvorming over sport is het van groot belang dat onder de Nederlandse bevolking doordringt dat ongewenste praktijken minder vaak voorkomen dan gedacht. Hoewel beeldvorming niet het hoofddoel is van het Masterplan Arbitrage *Fluitend het veld op* en de SIRE-campagne *Geef kinderen hun spel terug*, zijn beide wel pogingen om ongewenst gedrag tegen te gaan. Landelijke campagnes zouden meer de positieve waarden van de sport kunnen benadrukken. Ook de media dragen een verantwoordelijkheid bij het creëren van het beeld van sport in het algemeen en de professionele sport in het bijzonder. Het niet op televisie tonen van ongeregelde heden op tribunes is een goed voorbeeld van hoe dit kan.

In de tweede plaats kunnen op het gebied van preventie van onwenselijk gedrag, en van recidive, verschillende strategieën worden ingezet (vgl. WRR 2003):

- Het verschaffen van informatie over bijvoorbeeld (huis)regels en het geven van voorlichting over wat (on)wenselijk is.
- Participatie van meer leden en andere betrokkenen bij het opstellen en handhaven van regels binnen verenigingen en het stimuleren van zeggenschap langs meer wegen dan alleen de algemene ledenvergadering.

- Het geven van het goede voorbeeld door verantwoordelijke bestuurders, trainers en ouders. Ook het belonen van sportief gedrag is een belangrijke maatregel, die nog maar in een beperkt deel van de clubs wordt toegepast.
- Het vergroten van de zichtbare controle. Het is mogelijk om herkenbare toezichthouders aan te stellen, zoals suppoosten, ordecommissarissen of conciërges. Dit is nog niet zo gebruikelijk. Wel werken al vrij veel verenigingen met een bestuurslid dat aanspreekbaar is bij onwenselijk gedrag. Een andere vorm van zichtbare controle is het plaatsen van camera's. In de verenigingssport is dit (nog) niet gebruikelijk, terwijl er wel vaak wordt geklaagd over diefstal en vandalisme.
- Ervoor zorgen dat de sportomgeving (accommodatie) als prettig wordt ervaren door deze goed te onderhouden. Hier ligt een taak voor de accommodatiebeheerders.

Sanctionering van onwenselijk gedrag in de sport is een derde mogelijkheid om dergelijk gedrag terug te dringen. Verschillende vormen van onwenselijk gedrag vragen om verschillende oplossingen. Veel kan worden bereikt wanneer betrokkenen elkaar onderling op onwenselijk gedrag aanspreken en zo nodig corrigeren. Dit geldt zeker voor vormen van onwenselijk gedrag die onprettig of onbehoorlijk worden gevonden. Betrokkenen kunnen als individu of groep (team) een flinke bijdrage leveren aan het beperken daarvan. Bij vormen van onwenselijk gedrag van een zwaarder kaliber, zoals ondukbare of onwettige gedragingen, ligt daarnaast een sanctionerend optreden van de betrokken organisaties voor de hand. Vooral in de georganiseerde wedstrijdsport zijn expliciete regels voorhanden die de grenzen van wat toelaatbaar is markeren. Veel sportverenigingen beschikken op basis daarvan ook over formele sanctioneringsmogelijkheden en passen die bij onwenselijk gedrag regelmatig toe. Ten slotte blijft ook een beroep op de reguliere rechtshandhaving en rechtspraak mogelijk.

Dit onderzoek wijst vooral in de richting van zwaardere sanctionering van verbaal geweld. Het nu gangbare waarschuwen blijkt niet voldoende en corrigerend optreden van trainers wordt door geïnterviewden als effectief middel gezien. Verder bestaat er een zeer breed draagvlak voor een algemeen rookverbod in sportkantines. Hiermee wordt het algehele rookverbod in sportkantines per 1 juli 2008 ondersteund. Ook de beperking van de alcoholconsumptie op uren dat jeugdigen sporten wordt breed gedragen waardoor striktere naleving snel tot resultaat kan leiden.

1 Inleiding

1.1 Een waarschuwing voor de sport

Sport staat op allerlei manieren in de belangstelling. Veel mensen beleven wekelijks plezier aan hun sportactiviteit op de vereniging, in de fitnessruimte of langs de weg. Op de televisie zijn dagelijks uitzendingen te bekijken over wedstrijden in het voetbal, wielrennen of een andere sport. De kranten hebben elke dag een of meerdere pagina's met sportverslaggeving. Door deze belangstelling voor sport doen mensen enerzijds persoonlijke positieve en negatieve ervaringen op met de sport(en) waarbij ze betrokken zijn als deelnemer, vrijwilliger of toeschouwer. Anderzijds vormen ze zich ook een beeld van sport via de media. De eigen ervaringen en de beeldvorming over sport hoeven niet overeen te komen.

Op meerdere momenten is in 2006 de aandacht gevestigd op de meer negatieve aspecten van de breedtesport. De secretaris-generaal van het ministerie van Volkshuisvesting, Welzijn en Sport (vws) hield een toespraak voor het derde Nederlands Sportbestuurderscongres, waarin hij de sportwereld prees voor het vermogen om mensen te mobiliseren en te enthousiasmeren, maar waarin ook op een aantal 'misstanden' in de sport wees 'die de sport in diskrediet brengen'. Deze 'misstanden' waren op dat moment niet met cijfers onderbouwd. Daarnaast bracht de stichting Sto(m)p een onderzoek uit waaruit naar voren kwam dat zes op de tien scheidsrechters in het amateurvoetbal bij het 'fluiten' geconfronteerd zouden worden met agressie (Hetterscheid 2006). Voor de toenmalige staatssecretaris van vws, mevrouw drs. C. Ross-Van Dorp, was dit aanleiding het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) te vragen nader onderzoek te doen naar agressie in de breedtesport. Met een iets bredere opzet was het rapport *Een gele kaart voor de sport; een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport* (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007) het eerste resultaat van dit verzoek.

Uit *Een gele kaart voor de sport* komt naar voren dat de breedtesport – niettegenstaande haar capaciteiten om mensen te binden en zo van maatschappelijke betekenis te zijn – niet gevrijwaard is van onwenselijk gedrag. Op basis van literatuuronderzoek en secundaire data-analyse bleek een op de acht sporters de afgelopen drie jaar getuige te zijn geweest van fysieke agressie in de sport. Van de bijna dertigduizend amateurvoetbalwedstrijden per week is bij gemiddeld zeven wedstrijden sprake van geregistreerde misdragingen tegen de scheidsrechters of officials. Discriminatie en intimidatie van specifieke groeperingen zijn in de sport eveneens aan de orde. Een op de vijf sporters is in de sport getuige geweest van (negatieve) opmerkingen over andere culturen/religies, 17% heeft vrouwonvriendelijke grappen gehoord en 14% negatieve opmerkingen of grappen over homoseksualiteit. Onder mannen liggen die percentages tweemaal zo hoog als onder vrouwen. Verder komt discriminatie

en intimidatie onder teamsporters driemaal zo veel voor als onder solosporters. Seksuele intimidatie komt sporadisch voor, maar is daarmee niet minder heftig in de consequenties voor betrokkenen.

Voor veel beoefenaars van (wedstrijd)sport is ook de zogenoemde ‘derde helft’ van wezenlijk belang. Dit is gekoppeld aan de gezelligheid die deze ontmoeting naar afloop – veelal onder het genot van een drankje – voor veel mensen biedt. Overmatig drankgebruik is daar echter een excus van. Bijna de helft van de sporters ergert zich aan overmatig alcoholgebruik rond de sport. Ook blijkt dat een op de twintig bekeuringen wegens rijden onder invloed is gerelateerd aan het bezoeken van sportkantines of -evenementen, al zal dit gedeeltelijk ook komen door gerichte controles bij sportkantines. Naast overmatig alcoholgebruik is tabaksrook in sportaccommodaties een ergernis voor anderen. Ruim de helft van de sporters ergert zich eraan wanneer in de kantine of op de tribune gerookt wordt. Teamsporters ergeren zich minder vaak aan roken en alcoholgebruik dan andere sporters.

Sportbestuurders tonen zich op verschillende vlakken gevoelig voor kritische geluiden en hebben de afgelopen jaren actie ondernomen om onwenselijke praktijken te voorkomen of te verminderen. Dat geldt vooral voor onwenselijke praktijken die evident schade berokkenen aan de sport en haar liefhebbers, zoals het gebruik van fysieke agressie of roken. Bij activiteiten waar die schade minder direct zichtbaar is, zoals bij verbale discriminatie en intimidatie van specifieke groepen en bij drankgebruik, is minder actie ondernomen, wanneer dit niet op grond van de wetgeving (zoals de drank- en horeca wetgeving) noodzakelijk was.

In zijn geheel genomen was dit voldoende reden een gele kaart uit te reiken: een waarschuwing om aan te geven dat niet alles goed gaat in de (breedte)sport en dat aandacht voor onwenselijk gedrag nodig is en blijft.

1.2 Een terechte gele kaart?

Een gele kaart voor de sport is gebaseerd op bestaand onderzoeksmateriaal. Op basis hiervan is geconstateerd dat nog onvoldoende bekend is over (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007):

- 1 de mate waarin genoemde praktijken zijn toegenomen in de tijd;
- 2 de mate waarin onwenselijke praktijken zich in de sport vaker voordoen dan in andere maatschappelijke sectoren;
- 3 het beeld dat bij de bevolking leeft van de sportwereld en de mate waarin negatieve beelden aanleiding vormen om niet te sporten of anderen (kinderen) niet te laten sporten;
- 4 de mate waarin bestaande interventies en campagnes die erop zijn gericht onwenselijke praktijken te voorkomen of uit te bannen succesvol zijn of succesvol zijn geweest.

Op basis van beschikbare gegevensbronnen moet echter worden geconstateerd dat het vinden van een antwoord op vraag 1 problematisch is. Betrouwbare gegevens die inzicht bieden in ontwikkelingen in de tijd ontbreken. Om die reden richt het

vervolgonderzoek zich op de vragen 2 tot en met 4. Deze vragen hebben we omgezet in doelstellingen voor dit onderzoek. We willen meer zicht krijgen op:

- 1 *De mate waarin onwenselijk gedrag zich in de sport voordoet in vergelijking met andere maatschappelijke sectoren.*

In Een gele kaart voor de sport is geen aandacht besteed aan verschillen tussen de sport en andere maatschappelijke sectoren wat betreft onwenselijk gedrag. Wel is op het gebied van geweld en alcoholovertredingen duidelijk dat dit bijvoorbeeld vaker op straat of in het uitgaansleven plaatsvindt dan op de sportaccommodatie. Uit de op dit moment beschikbare gegevens blijkt dat onwenselijk gedrag vaker voorkomt bij teamcontactsporten beoefend door mannen. (Ex-)verenigingssporters zijn negatiever over het voorkomen van agressie in de sport dan andere sporters of niet-sporters (Veldboer et al. 2003).

- 2 *Het beeld dat bij de bevolking leeft van de sportwereld en de mate waarin deze opvattingen en eventuele ervaringen aanleiding vormen om niet te sporten of anderen (kinderen) niet te laten sporten.*

Weinig informatie is tot nu toe beschikbaar over de gevolgen van onwenselijk gedrag op de daadwerkelijke sportbeoefening of op het uitvoeren van vrijwilligerswerk voor de sport, zoals het betrokken zijn als scheidsrechter. Daarnaast is het niet bekend of onwenselijk gedrag de sportkeuze vooraf ook beïnvloedt. Wat is bijvoorbeeld het beeld van de bevolking over verschillende takken van sport en in welke mate vormt (negatieve) beeldvorming aanleiding om zelf niet (meer) te sporten.

- 3 *De mate waarin bestaande interventies en campagnes om onwenselijk gedrag te voorkomen of te verminderen bekend zijn en gebruikt worden.*

Vanuit de landelijke sportorganisaties is de afgelopen jaren actie ondernomen om onwenselijk gedrag op diverse terreinen te verminderen of te voorkomen. Op het gebied van fysieke agressie, discriminatie, intimidatie of roken zijn verschillende campagnes opgezet. Hierbij vindt de communicatie veelal topdown plaats over verschillende schakels van de bond via het verenigingssecretariaat naar vrijwilligers en sporters. In deze campagnes wordt weinig tot niets gedaan aan evaluatie. Hierdoor is in het algemeen ook niet bekend wat 'de sporter' vindt of merkt van deze campagnes. Ook op lokaal verenigingsniveau zullen diverse activiteiten plaatsvinden, zoals gedragsregels die door een vereniging worden geformuleerd. Het is niet bekend of verenigingen dit soort maatregelen met elkaar delen en van elkaar leren. Aangezien een effectmeting lastig is te realiseren, wordt in dit onderzoek gekeken naar de bekendheid van verschillende campagnes en naar de vraag of het gebruik van materialen tot tevredenheid heeft geleid.

Vraagstelling

Het ministerie van vws, directie Sport heeft het SCP verzocht het onderzoek te vervolgen met een tweede fase waarin bovengenoemde witte vlekken worden ingevuld. De centrale vraag van de studie luidt:

Hoe vaak komt onwenselijk gedrag voor in de maatschappij en in de sport(vereniging) in het bijzonder, welke gevolgen heeft dit voor (toekomstige) sportparticipatie in brede zin, en wat is de bekendheid en het gebruik van oplossingsstrategieën om onwenselijk gedrag te voorkomen en tegen te gaan op landelijk en verenigingsniveau bij sporters en verenigingsbestuurders?

Deze vraag is in een aantal deelvragen uiteengelegd (tussen haakjes staan de hoofdstukken waarin ze aan de orde komen):

- 1 Welke ervaringen hebben Nederlanders met onwenselijk gedrag in de sport en op andere uithuizige locaties (bijvoorbeeld straat, uitgaansvoorzieningen, werkplek, school)? Verschilt dit naar risicogroepen? (hoofdstuk 3)
- 2 In welke mate komt onwenselijk gedrag voor volgens bestuurders binnen sportverenigingen? Verschilt dit naar achtergrondkenmerken van de verenigingen? (hoofdstuk 3)
- 3 Wordt de participatie aan sport beïnvloed door negatieve ervaringen met onwenselijk gedrag of opvattingen hierover? (hoofdstuk 4)
- 4 Welke oplossingsstrategieën zijn bekend en in gebruik bij de sportverenigingen? (hoofdstuk 5)
- 5 Hoe groot is de bekendheid van beleidsmaatregelen of campagnes tegen onwenselijk gedrag in de sport onder de bevolking? (hoofdstuk 5)
- 6 Vinden verenigingsbestuurders het noodzakelijk dat er iets wordt gedaan aan onwenselijk gedrag in hun vereniging? Hoe groot is het draagvlak onder sportverenigingen voor het aanpakken van de problemen en wat is het gevolg van al beproefde oplossingsstrategieën? (hoofdstuk 5)

De resultaten van dit onderzoek zullen worden gebruikt om de beleidsdoelstellingen op het gebied van sportiviteit en respect verder in te vullen, zoals geformuleerd in de beleidsbrief *De kracht van sport* (vws 2008). In de tussentijd is ook het project Masterplan Arbitrage gestart. Doel van dit project is het verbeteren van het imago van scheidsrechters, het versterken van het arbitragekorps in kwantitatieve en kwalitatieve zin en het verbeteren van het klimaat rondom scheidsrechters in algemene zin. Het Masterplan Arbitrage is uitgewerkt in de nota *Tijd voor sport* (vws 2005) en is voortgekomen uit een samenwerking tussen het kabinet, NOC*NSF en veertien sportbonden. Hiermee vertoont het Masterplan Arbitrage een gedeeltelijke overlap met het onderwerp van het voorliggende rapport.

1.3 Afbakening van het onderzoek

In Een gele kaart voor de sport is gekozen voor vier vormen van onwenselijk gedrag: verbale en fysieke agressie, discriminatie en intimidatie, drankgebruik en tot slot roken. Deze worden in de tweede fase gehandhaafd, maar worden enigszins herschikt en uitgebreid op basis van de nieuw verkregen cijfers:

- Fysieke en verbale agressie worden van elkaar onderscheiden.
- Discriminatie blijft hetzelfde: discriminatie en intimidatie van specifieke groepen (cultuur, religie, homoseksuelen, vrouwen).
- Seksuele intimidatie.
- Overmatig alcoholgebruik en rookoverlast zijn samen met geluidsoverlast samen-gevoegd onder het kopje 'overlast'. Op basis van informatie van sportverenigingen is ook overlast door drugsgebruik hieraan toegevoegd.

Verder wordt tot onwenselijk gedrag nog gerekend:

- diefstal van persoonlijke eigendommen;
- vernieling/vandalisme;
- bedreiging (met een wapen).

In dit rapport gaan we vooral in op onwenselijke praktijken in de breedtesport. Alleen waar het gaat om het bezoeken van sportwedstrijden wordt hier en daar de topsport of professionele sport erbij betrokken, maar dan in minimale zin. Dopinggebruik in de breedtesport is ook geen onderwerp van bespreking, omdat dit in de breedtesport niet veel voorkomt (schattingen spreken van 0,3% van de bevolking; Ooijendijk et al. 2003) en de discussie hierover zich beperkt tot een klein aantal sporten (fitness, krachtsporten).

Het onderzoek concentreert zich op de (georganiseerde en ongeorganiseerde) breedtesport. Rondom sport ontstaat al snel de discussie wat wel en wat geen sport is. Daarbij komen termen als 'lichamelijke activiteit', 'play' en 'game' om de hoek kijken. Die discussie gaan we hier niet herhalen. Geheel operationeel (Steenbergen en Tamboer 1998) wordt sport hier sport genoemd als 'men' het sport noemt. Er zijn echter vele verschillende sport(activiteit)en, waarbij de toegestane waarden en normen verschillen. Denk alleen maar aan contactsporten (bijvoorbeeld boksen) en non-contactsporten (bijvoorbeeld turnen, vgl. Steenbergen en Vloet 2007). In de uitwerking zal hier zo veel mogelijk rekening mee worden gehouden. Als we het over georganiseerde sport hebben en de locatie waar dit plaatsvindt, bedoelen we zowel de actuele sportruimte (zoals veld of zwembad) als de accommodatie eromheen, zoals kantine, tribune of parkeerplaats. Ongeorganiseerde sport vindt veelal plaats in de openbaar toegankelijke ruimte van een park, trapveldje of zwembad.

1.4 Dataverzameling

De dataverzameling voor dit onderzoek is op twee manieren tot stand gekomen: via een bevolkingsonderzoek en via onderzoek onder bestuurders van sportverenigingen. Doordat dit twee aparte onderzoeken zijn, is het niet mogelijk de data met elkaar te verbinden. De vragenlijsten bevatten echter wel gedeeltelijk dezelfde items, zodat de resultaten van beide onderzoeken wel met elkaar kunnen worden vergeleken. Door het zelf verzamelen van data kan specifiekere worden ingegaan op verschillende vormen van onwenselijk gedrag dan in het literatuuronderzoek van de eerste fase mogelijk was. Mede op verzoek van de opdrachtgever is er daarbij niet voor gekozen om de focus op bepaalde sporten te richten, noch is de keuze gemaakt om één bepaalde vorm van onwenselijk gedrag nader voor het voetlicht te brengen.

Bevolkingsonderzoek

Het bevolkingsonderzoek Sport en Maatschappij 2007 (afgekort SEM'07) is in het najaar van 2007 uitgevoerd door Intomart GfK in opdracht van het SCP. Door middel van een kwantitatief onderzoek onder de bevolking van 12 jaar en ouder zijn de incidentie van onwenselijk gedrag in de sport en in andere maatschappelijke sectoren en de gevolgen daarvan voor sportdeelname geïnventariseerd. Naast een bevraging over sportdeelname is gevraagd naar andere betrokkenheid bij sport, bijvoorbeeld als toeschouwer of vrijwilliger. Het bevolkingsonderzoek is uitgevoerd als schriftelijke enquête, waarbij respondenten de optie hadden het op internet in te vullen. In twee fases is de vragenlijst verstuurd naar 10.000 adressen, die als verse steekproef zijn getrokken. Het nettoaantal respondenten is 2357 (24% respons), waarvan 1417 (60%) de internetenquête hebben ingevuld. De veldwerkperiode liep van oktober tot en met december 2007. Personen uit eenpersoonshuishoudens, mannen, 50-plussers en hogeropgeleiden waren sterker vertegenwoordigd in de respons dan in de bevolking als geheel. Om dit te corrigeren is een weegfactor bedacht, die in de presentatie van de resultaten ook is gebruikt (zie bijlage A voor een verder overzicht van de respondenten en voor een bespreking van de non-respons, te vinden via www.scp.nl).

Door de omvang van de steekproef is het niet mogelijk onderscheid te maken tussen verschillende sporttakken, wel tussen groepen van sporttakken zoals teamsporten, solosporten, etc. Waar relevant is onderscheid gemaakt naar achtergrondkenmerken. Het wordt in de tekst vermeld wanneer significante verschillen bestaan.

Gedurende de looptijd van het onderzoek is SIRE in samenwerking met NOC*NSF en de sportbonden gestart met de campagne *Geef kinderen hun spel terug* (Heins 2007). Voor de binnenkomende enquêtes is bijgehouden of mensen deze voor of na de start van de SIRE-campagne hebben ingevuld. 70% van de respons kwam voor de start van de campagne binnen. De antwoorden van de respondenten voor en na de start van de campagne verschilden niet significant van elkaar. Wel kwam in open vragen van de SEM-vragenlijst deze campagne naar voren als een van de campagnes op het gebied van sportiviteit en respect. De aandacht voor het onderwerp lijkt daarmee

wel vergroot, zoals ook uit de nameting van het effect van de SIRE-campagne blijkt (Van Twist 2008).

Onderzoek onder bestuurders van sportverenigingen

Het onderzoek onder bestuurders van sportverenigingen is uitgevoerd door het W.J.H. Mulier Instituut. Deze verenigingsenquête is een webenquête die is afgenomen onder alle verenigingen van het Verenigingspanel. Dit zijn ruim 1300 sportverenigingen, die representatief zijn voor de bijna 27.000 sportverenigingen in Nederland. Een goede vertegenwoordiging van de sportverenigingen is gekregen door het panel samen te stellen op basis van een aantal criteria waarvan landelijke gegevens beschikbaar waren: de verdeling van verenigingen over het land (provincie), de ledenomvang van de verenigingen, gemeentegrootte en soort sport (individuele, semi-individuele sport, teamsport).

Het onderzoek naar Onwenselijke praktijken in de breedtesport (OPB'07) is in 2007 gezamenlijk met de jaarlijkse Verenigingsmonitor afgenomen. In totaal hebben 589 verenigingen de enquête OPB ingevuld (44% respons). Aangezien er een kleine vertekening was voor het soort sport en de aard van de sport heeft op deze criteria een weging plaatsgevonden (voor meer informatie, zie bijlage B, te vinden via www.scp.nl).

In het najaar van 2007 werd naast deelnemers aan de verenigingsmonitor ook een groot aantal andere sportverenigingen verzocht dezelfde vragenlijst in te vullen in het kader van het Masterplan Arbitrage. Alle aangesloten verenigingen van tien takken van sport die participeren in dit masterplan zijn benaderd en gevraagd de vragenlijst in te vullen. Het gaat daarbij om een selectie van sporten die veelvuldig met arbiters werken. In totaal werden ruim 6700 verenigingen benaderd, waarvan er ruim 1900 respondeerden (29%). Hoewel dit extra onderzoek niet binnen het eerder geformuleerde projectplan valt, zijn toch enkele resultaten van deze enquête beschreven in hoofdstuk 3 en opgenomen in bijlage C van dit rapport (te vinden via www.scp.nl).

1.5 *Inhoud en indeling van het rapport*

De vraagstellingen van dit onderzoek leiden tot een indeling in zes hoofdstukken, inclusief het voorliggende inleidende hoofdstuk. In hoofdstuk 2 wordt het aspect onwenselijk gedrag verder uitgelicht. Wat verstaan we hieronder en wat is er specifiek aan het onwenselijke gedrag in de sport ten opzichte van dat in andere maatschappelijke sectoren? Welke opvattingen hebben mensen over onwenselijk gedrag en hoe kan dat worden geplaatst in huidige maatschappelijke ontwikkelingen. In hoofdstuk 3 komt de incidentie van onwenselijk gedrag in sport(vereniging) en maatschappij aan de orde. Ervaringen met onwenselijk gedrag zijn beschreven en uitgesplitst naar achtergrondkenmerken van de bevolking en sportverenigingen. Hoofdstuk 4 belicht welke gevolgen men trekt uit ervaringen met onwenselijk gedrag in de sport. Hierbij

is gekeken naar verschillende rollen die men in de sport in kan nemen: als sporter, als vrijwilliger of als toeschouwer. Ook belichten we welke redenen men aanvoert om een sport wel of niet te willen beoefenen en welke rol het beeld over de incidentie van onwenselijk gedrag daarin speelt. Hoofdstuk 5 geeft een overzicht van de activiteiten van sportverenigingen om onwenselijk gedrag te voorkomen of te verminderen. Welke maatregelen zijn bekend bij sportverenigingen, welke initiatieven worden ontplooid en wat merken de sporters daarvan. Ook werpen we een blik in de toekomst: welke maatregelen acht men voor de toekomst van belang. In hoofdstuk 6 wordt een samenvatting gegeven van de belangrijkste conclusies tot nu toe. Hieruit vloeien aanbevelingen voort voor het te voeren beleid op het gebied van sportiviteit en respect.

Noot

- 1 Per 1 juli 2008 moet de horeca en ook sportkantines rookvrij zijn. Dit rapport verschijnt na deze datum. Mede daarom wordt er summier aandacht besteed aan roken in de sport.

2 Waarden en normen in de maatschappij en in de sport

2.1 Grensgevallen?

Tijdens een wedstrijd haalt een speler zijn tegenstander onderuit zonder dat de bal in de buurt was. De tegenstander liep hierbij een zware beenbreuk op (Hoge Raad 28 juni 1991, NJ 1992, 622).

De scheidsrechter geeft een speler de rode kaart voor het maken van een overtreding. Zijn ploeggenoten zijn het hier niet mee eens en belagen met z'n allen de scheidsrechter, die zich hierdoor bedreigd voelt.

Een fanatieke vader langs de kant van het veld jut zijn kind op vooral wat harder te lopen en beter positie te kiezen.

Toeschouwers bij een wedstrijd gooien bananen naar een donkergekleurde speler en stoten apengeluiden uit.

Een feest in een sportkantine die midden in een wijk ligt, is afgelopen. De bezoekers hebben geen haast om naar huis te gaan en zetten het feestje buiten op een luidruchtige manier nog even voort. De omwonenden liggen wakker in hun bed tot het weer rustiger wordt.

Een vijftal situaties in en rond de sport die onder onwenselijk gedrag geschaard kunnen worden. Maar wanneer is gedrag onwenselijk? Verschillende gradaties kunnen worden geplaatst op een continuüm van onprettig naar onwettig gedrag (WRR 2003). Onwettig gedrag is daarbij het meest duidelijk: het is verboden volgens het Nederlands rechtssysteem. Ook de sport is hieraan onderworpen. Daarbij wordt in de rechtspraak wel rekening gehouden met specifieke kenmerken van sport- en spelsituaties, zoals het aanvaarden van de risico's die verbonden zijn aan het normaal te verwachten spelgedrag. Het eerste voorbeeld geeft hier een idee van. Het idee van normaal te verwachten spelgedrag wordt hier geschonden, omdat de speler onderuit wordt gehaald zonder dat de bal in de buurt is. De speler zou hier normaliter dus niet meer op gerekend hebben. Het bijzondere van sport- en spelsituaties is dat daarin andere normen kunnen gelden die in het gewone maatschappelijke verkeer niet worden geaccepteerd. Een linkse directe op het gezicht of een armklem zijn in een bokswedstrijd of een judowedstrijd geoorloofd, terwijl zulk gedrag op straat niet wordt geaccepteerd (Van Staveren 2007). Een voorstelling van onprettig gedrag is echter lastiger te maken. Wat door de een als onprettig wordt beleefd, kan

voor een ander heel normaal zijn, zoals het ‘coachen’ van je kind en medespelertjes op het sportveld (voorbeeld 3).

2.2 Maatschappelijke ontwikkelingen rond waarden en normen

Wanneer is gedrag onwenselijk? Wat iemand als onwenselijk beschouwt hangt mede af van de waarden en normen die hij of zij hanteert. Waarden en normen zijn daarbij geen vaststaand begrip: ze kunnen veranderen in de tijd of verschillen tussen groepen in de samenleving. Een kenmerk van een moderne samenleving is pluriformiteit in waarden en normen. De afgelopen dertig jaar hebben diverse maatschappelijke veranderingen geleid tot individualisering, informalisering en intensivering. In lijn hiermee zijn ook waarden en normen veranderd. Hierdoor zijn ze onduidelijk en moeilijk af te bakenen.

Dat de tijd de ontwikkeling van een norm beïnvloedt, blijkt bijvoorbeeld uit de verminderde acceptatie van roken in sportkantines. Eerst was het normaal en was er geen discussie over. Daarna werd het door steeds meer mensen als onprettig ervaren en werd er beleid voor ontwikkeld. Campagnes als *Rookafspraken, wel zo sportief* vormden de basis voor sportverenigingen om huisregels op te stellen voor een (gedeeltelijk) rookverbod. Bijvoorbeeld op zaterdagochtend als er veel jeugdleden in de kantine zijn. In 2005 kende 17% van de sportverenigingen een verbod op roken tijdens jeugdactiviteiten en was in 35% van de sportverenigingen roken altijd verboden (Van Kalmthout en Lucassen 2005). Per 1 juli 2008 is roken in sportkantines helemaal niet meer toegestaan, net als in horecagelegenheden, en is het daarmee onwettig geworden.

In het licht van de huidige ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving is een discussie over wat onwenselijk gedrag in het algemeen – en specifiek in de sport – inhoudt, relevant. ‘Individualisering is het proces van *verminderende afhankelijkheid van het individu* [...] en van toenemende vrijheid van keuze met betrekking tot de inrichting van het eigen leven. [...] De verhoudingen tussen mensen worden daardoor minder machtsbepaald en meer egalitair’ (Schnabel 2000: 22). Eén gevolg van deze individualisering is dat mensen meer verantwoordelijkheid voor het eigen leven en het eigen levenslot willen aanvaarden. Aan de andere kant liggen gevaren als ‘gebrek aan maatschappelijke verantwoordelijkheid en solidariteit’ op de loer (Schnabel 2000: 22). ‘De samenleving zal hier een passend antwoord op moeten vinden. Hoe kan men het beste omgaan met de falende sociale controle en de beperkte formele controle, die kenmerkend zijn voor individualiserende samenlevingen’ (Schnabel 2000)?

Informalisering heeft vergelijkbare gevolgen als individualisering. Informalisering gaat echter verder dan ‘alleen het losser worden van de omgangsvormen. Informalisering wordt maatschappelijk vooral zichtbaar in de vorm van *deïstitutionalisering van organisaties en organisatievormen*’ (Schnabel 2000: 23). Culturele en demografische veranderingen zoals nieuwe bevolkingsgroepen, ontzuiling en

secularisatie hebben een heterogene samenleving opgeleverd. Dit leidt ertoe dat de traditionele bronnen van overdracht van morele overtuigingen en gedragswijzen (zoals kerk, gezin, traditionele gemeenschappen) al langere tijd onder vuur liggen. Deze rol is overgenomen door zeer diverse maatschappelijke instituties en organisaties, die allemaal op eigen wijze de door hun gewenste waarden en normen verkondigen. Ook de sport speelt hierin een rol. Via de media worden deze zeer uiteenlopende en soms ook zeer tegenstrijdige morele boodschappen dagelijks aan de wereld tentoongespreid (WRR 2003). ‘Met individualisering en informalisering gaat vaak een verlaging van de frustratietolerantie samen. Dat maakt mensen weer erg gevoelig voor teleurstellingen en dat kan [...] in het uiterste geval tot de toepassing van geweld leiden’ (Schnabel 2000: 23).

‘Intensivering verwijst naar de veranderende dynamiek en de toenemende betekenis van de *belevingscomponent* in het moderne leven’ (Schnabel 2000: 24). De beleving van de sport moet steeds intensiever en intenser zijn, zowel voor het individu als voor het collectief. Samen naar een voetbalwedstrijd gaan geeft voldoening aan dit verlangen naar een gemeenschappelijke beleving. Een positief antwoord op de vraag of ‘het nog leuk is’ is hierbij zeer belangrijk. Als het niet meer leuk is, is men sneller geneigd daar in gedrag uiting aan te geven, bijvoorbeeld in de vorm van verbale uitingen of fysiek geweld.

Een moderne samenleving staat voor de opgave de grote mate van pluriformiteit te laten samengaan met voldoende eenheid en gemeenschappelijkheid (WRR 2003). In de Nederlandse politiek is de discussie over normen en waarden begonnen in 2002 tijdens het eerste kabinet-Balkenende. Hoewel het (destijds) weinig concreet gevolg heeft gekregen, werd het normen- en waardendebat wel op de politieke agenda geplaatst. Door de moord op Theo van Gogh en meer recent de spotprenten op Mohammed en Wilders’ film *Fitna* is de aandacht voor dit onderwerp in de maatschappij ook in sterke mate aanwezig. In het beleidsprogramma 2007-2011 van het kabinet Balkenende IV (AZ 2007) wordt invulling gegeven aan het algemene debat. Enerzijds door de aandacht te vestigen op de manier waarop we met elkaar omgaan, anderzijds door op het gebied van respect in praktische zin aan te sluiten bij lokale initiatieven (waaronder bij activiteiten van sportverenigingen). De nota *Gewoon homo zijn* is een van de resultaten van dit kabinetsbeleid. Ondermeer de sport krijgt een rol toebedeeld om de acceptatie van homoseksuelen in de samenleving te bevorderen (OCW 2007). In het kabinetsbeleid wordt gezegd dat toezicht op naleving daarbij moet worden georganiseerd. In het kader van ons rapport zou het interessant zijn te vernemen wie er verantwoordelijk zou moeten zijn voor dit ‘toezicht op naleving’. Hierover worden in het kabinetsbeleid echter geen uitspraken gedaan.

2.3 De relatieve autonomie van de sport

Sport staat in verhouding tot de samenleving, maar heeft ook zijn eigen kenmerken. In de sport is volledige inzet nodig om te kunnen winnen. Sporters die zich niet

inzetten, bederven als het ware het spel voor de anderen. Maar zich inzetten is niet hetzelfde als dat alles geoorloofd is om te winnen (Steenbergen en Vloet 2007). Een zekere mate van assertiviteit is daarbij eigen aan de sport (vgl. Veldboer et al. 2003). Vooral bij de wedstrijd- en prestatiesport (agonale sporten) zijn de grenzen van niet-acceptabele regels vaag (Lucassen en Hoogendam 1998).

Als het gaat om het beoordelen van onwenselijk gedrag in sportsituaties is het van belang rekening te houden met de eigenheid van deze activiteiten, die vaak een sterk fysiek karakter hebben. De sportsector is een maatschappelijke sector die een breed geschakeerd palet van activiteiten omvat variërend van de traditionele competitieve sporten zoals voetbal en boksen, fitness en duursport tot actieve recreatie zoals surfen, skaten en wandelen. Een deel van deze activiteiten wordt individueel beoefend, andere vooral in een formeel georganiseerd verband, zoals sportverenigingen en fitnesscentra.

Vooral bij de gereguleerde sport in verenigingsverband (in tegenstelling tot ongeorganiseerde sport of commerciële sport) zijn specifieke omstandigheden van belang bij het beoordelen van onwenselijk gedrag. De betrokkenen hebben immers in eigen kring afspraken gemaakt over wat bij het beoefenen van een sport in de eigen vereniging of sportbond toelaatbaar is en wat niet. Tuchtrecht en verenigingsrecht zijn hier van toepassing. Als lid van een sportvereniging is een sporter in beginsel gehouden aan de rechten en plichten die in dit kader zijn vastgelegd, bijvoorbeeld in statuten en huishoudelijk reglement. Tuchtrecht is een onderdeel van gedragsregels die gelden in een bepaalde groep en vooral zijn gericht op het corrigeren van ongewenst groepsgedrag. Sporttuchtrecht is primair verenigingstuchtrecht, waaraan de sporter, de trainer en de functionaris gebonden zijn op grond van het lidmaatschap van de vereniging. De meeste tuchtrechtelijke bepalingen hebben te maken met overtredingen van de spelregels of andere gedragingen die direct of indirect met de competitie verband houden. Bij de inrichting daarvan heeft een vereniging of sportbond veel vrijheid, maar er moet wel rekening worden gehouden met de beginselen van behoorlijke rechtspleging (Van Staveren 2007). In juridische zin is geaccepteerd dat sportspelen een eigen maatschappelijk domein vormen waarbij de spelregels richtinggevend zijn voor wat passend gedrag is.

De georganiseerde sport is dus relatief autonoom in het bepalen van haar eigen gedragsregels en deze autonomie wordt ook in de reguliere rechtspraak geaccepteerd, bijvoorbeeld op het vlak van het aansprakelijkheidsrecht, waar het sportspel een zekere juridische immuniteit kent. Deelnemers aan een sport als voetbal hebben tot op zekere hoogte gevaarlijke gedragingen waartoe het spel uitlokt over en weer van elkaar te verwachten. Als dat pijn of letsel tot gevolg heeft zal dat in de regel geen strafbare mishandeling opleveren. Bij zeer gevaarlijke gedragingen is dat volgens de Hoge Raad anders. Dat geldt ook voor agressie die losstaat van de spelsituatie. Daarbij worden willens en wetens de spelregels overtreden en kan wel degelijk van mishandeling sprake zijn zoals de Hoge Raad onlangs nog bevestigde (zaak Bouazouan-Kokmeijer, Hoge Raad BB7087, uitspraak van 22 april 2008). Dat sprake

is van een sportsituatie is geen ontsnappingsmogelijkheid meer om strafrechtelijke aansprakelijkheid wegens een grove overtreding te ontwijken. Interessant is tevens dat met deze uitspraak niet alleen een maatstaf is gegeven voor het voetbal, maar voor de sport in het algemeen. Nu de sporter voor zijn daden zowel arbitrair, civielrechtelijk als strafrechtelijk kan worden aangesproken, zal hij zich wellicht eerder bezinnen voor hij een grove overtreding begaat (Van der Weijden-Zeevenhooven en Duterloo 2008).

Dat de autonomie van sportorganisaties op dit vlak relatief is blijkt ook uit de aanpassingen die in de afgelopen jaren herhaaldelijk in de regels werden doorgevoerd en die voor een deel voortkomen uit een interne of externe aandrang om meer tegemoet te komen aan het belang van veiligheid en gezondheid (Steenbergen en Vloet 2007), bijvoorbeeld door de verplichting in te voeren tot het dragen van beschermende kledingstukken. Binnen formeel georganiseerde sportsituaties is dus over het algemeen sprake van een explicieter afbakening van grenzen aan toelaatbaar gedrag en van verantwoordelijkheden. Dat die door alle betrokkenen wordt gekend en erkend is daarmee nog niet gezegd.

Naast de geschreven regels, die eigen zijn aan de traditionele sportbeoefening, kent de sport ook vele ongeschreven regels. Die laatste hebben veel meer met de spelhouding te maken, met het spelen in de geest van de regels. Sportief gedrag houdt echter niet op bij de direct betrokkenen tijdens de wedstrijd. Wanneer de tegenstander en de officials op een vervelende manier ontvangen worden vóór de wedstrijd, drukt dit een stempel op de sfeer tijdens de wedstrijd. Ook toeschouwers zijn weliswaar niet direct bij de wedstrijd betrokken, maar kunnen wel degelijk een positieve of negatieve invloed hebben op het verloop hiervan. Respectvol gedrag vindt daarnaast ook plaats tijdens de training, in de kantine, of bij het verrichten van vrijwilligerswerk. Als de aanwezigen zich op deze momenten niet respectvol gedragen, heeft dit invloed op de mate van sportiviteit en respect binnen de vereniging. En op het plezier dat alle betrokkenen aan sport beleven (Steenbergen en Vloet 2007).

Er zijn nog twee andere factoren van invloed op de toenemende aandacht voor waarden en normen in de sport. De *Eigenweltlichkeit* van de traditionele sport staat onder druk: sport maakt een proces van vermaatschappelijking door. Sportverenigingen worden steeds meer behandeld als normale 'ondernemingen'. Ze worden aangeslagen voor belastingen en moeten voldoen aan milieuwetgeving. Wanneer betaalde krachten in dienst zijn van een sportvereniging vallen ze binnen het arbeidsrecht en bestuurders moeten goed in de gaten houden of ze aansprakelijk zijn voor ongevallen e.d. (Ernst & Young 2007). Sportverenigingen ondergaan het echter niet alleen passief; ze gaan ook zelf actief aan de slag met hun maatschappelijke positie. Bijvoorbeeld door in te zetten op maatschappelijk verantwoord ondernemen en deel te nemen aan gemeentelijke discussies om het beleid in het kader van de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) verder vorm te geven.

Daarnaast staat sport steeds meer in het centrum van de publieke aandacht via tv, kranten en internet. Dit heeft gevolgen voor het beeld dat mensen van een sport hebben. Denk maar aan de brand in het FC Groningen-stadion voor de wedstrijd Groningen-Ajax of berichten in de krant over Marokkaanse jongens die andere jeugd in het zwembad ‘terroriseren’. De ‘werkelijkheid’ op de televisie houdt soms op waar er geen camera’s zijn. Soms is dit bewuste regie, bijvoorbeeld vechtpartijen op de tribunes niet worden uitgezonden. Het commentaar van de verslaggevers heeft ook grote invloed op de manier waarop de kijkers de wedstrijd waarnemen en beleven (Kunnen 2004). Ook de manier waarop sport in de media wordt weergegeven van invloed op de mening van de bevolking. Oordelen over hoe het in de topsport gaat worden op die manier al snel gegeneraliseerd naar de amateursport.

2.4 Normen en onwenselijk gedrag

De regels die in de sport gelden komen deels overeen met maatschappelijke regels, maar deels ook niet. Sport kent zijn eigen ‘rechtssysteem’ en sportiviteit c.q. assertiviteit. Toch moet er een manier zijn om de grenzen van wenselijk en onwenselijk gedrag beter te duiden, ook in de sport. Wanneer we het over onwenselijk gedrag hebben zit daar het idee achter dat een bepaalde norm wordt overschreden. De WRR (2003) onderscheidt drie soorten normen:

- sociale normen, die gedrag in termen van gepast en ongepast beoordelen;
- morele normen, die een beoordeling van gedrag in termen van goed en kwaad geven;
- juridische normen, die een beoordeling van gedrag in termen van legaal of niet legaal, juridisch geoorloofd of niet geoorloofd geven.

Vaak overlappen morele, sociale en juridische normen elkaar, vooral bij diep verankerde normen als het verbod te doden of te stelen. Er zit echter ook verschil tussen de drie normen, namelijk in de formaliteit en de sanctionering wanneer ze niet worden nageleefd. Juridische normen zijn formeel vastgesteld en vastgelegd. De wet fungeert daarvoor als basis. Dit in tegenstelling tot sociale en morele normen, die niet expliciet zijn vastgelegd in de wet maar soms wel in sociale regels of richtlijnen (Bijbel, etiquetteboek). Overtreding van juridische normen leidt – als het goed is – tot sancties. Een morele norm als vlijt en ijver in het werk leidt bij niet-nakomen niet tot een sanctie, hoogstens tot schaamte als je deze norm aan jezelf hebt opgelegd. Rechtsnormen verhinderen soms zelfs dat verregaande sociale sancties worden uitgeoefend bij overtreding van sociale normen: zo mag een ouder persoon die geen zitplaats in de trein krijgt aangeboden anderen geen klap verkopen als straf voor de onbeleefdheid. Dit onderscheid in normen kan in verband worden gebracht met een oplopende reeks van onprettig tot onwettig normoverschrijdend gedrag.

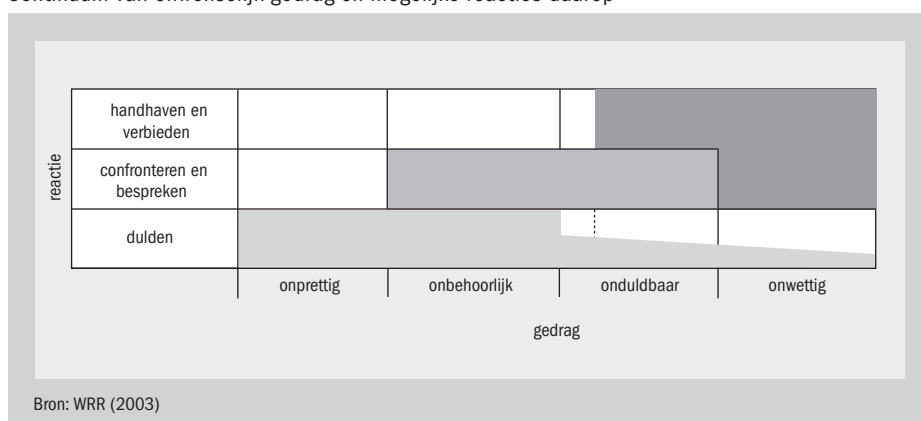
Van onprettig tot onwettig gedrag

Een oplopend continuüm van onprettig, via onbehoorlijk en onduelbaar tot onwettig gedrag kan worden gebruikt om de verschillende gradaties van onwenselijk gedrag

te benoemen (WRR 2003). Hieronder worden deze vier begrippen verder uitgewerkt met voorbeelden uit zowel de maatschappij als de sport.

Het continuüm geeft een basis om te bepalen waar verantwoordelijkheden liggen ten aanzien van het onwenselijke gedrag en wie de ‘overtreders’ van de normen erop kan of moet aanspreken. Reactiewijzen zoals dulden en bespreekbaar maken van onbehoorlijk gedrag horen bij lichtere overschrijdingen van sociale normen. Formele overheidsreacties zoals verbieden en handhaven van normen horen bij zwaardere en onduldbare normoverschrijdingen, maar ook hier past het bespreken van het gedrag en het confronteren van de daders met de gevolgen ervan (figuur 2.1). Belangrijk is dat niet alleen sanctionering een rol speelt bij het verminderen van onwenselijk gedrag, maar dat ook de preventie veel aandacht verdient. Met het oplopen van het continuüm ziet de WRR (2003) een toenemende verantwoordelijkheid voor de overheid weggelegd. Kanttekening bij het model is dat het lastig blijft om de grenzen tussen de verschillende gradaties aan te geven. Wat voor de een niet meer te accepteren is, is voor een ander ‘normaal’. Ook het koppelen van sociale, morele of juridische normen aan dit continuüm levert geen ondiscutabel schema op.

Figuur 2.1
Continuüm van onwenselijk gedrag en mogelijke reacties daarop

De norm voor wat *onprettig gedrag* is, is erg afhankelijk van de sociale groep of klasse waar men bij hoort (bijvoorbeeld jongeren versus ouderen). Over de handhaving van deze sociale en morele normen kan discussie ontstaan: iedereen ergert zich ergens anders aan. Bovendien zijn er geen wettelijke gevolgen gekoppeld aan dit onwenselijke gedrag. Een zekere mate van dulden is niet te vermijden. Dit neemt niet weg dat men soms degene die zich onprettig gedraagt, hiermee kan confronteren om diens gedrag bespreekbaar te maken en te proberen voor beide partijen een aanvaardbare oplossing te vinden. Opvoeding en onderwijs spelen een vormende en stimulerende rol in het overdragen van de in de samenleving geldende sociale en morele normen (WRR 2003).

Naar aanleiding van de SIRE-campagne *Geef kinderen hun spel terug* (Heins 2007) blijkt dat veel ouders zich ergeren aan andere ouders langs de kant van het veld. Zelf moedigen ze hun kinderen 'natuurlijk' nooit op een negatieve manier aan. Vijf maanden na de start van de campagne blijkt men zich meer bewust van dit onprettige gedrag. Een derde van de ouders die iets heeft vernomen van de campagne merkt dat er rondom de sportvelden over de campagne wordt gesproken. Daarnaast zegt 16% dat zij merken dat ouders elkaar meer aanspreken op hun gedrag langs de sportvelden dan voor de campagne (Van Twist 2008).

De ergernissen om *onbehoorlijk gedrag* kunnen niet alleen maar geduld worden. De overlast voor anderen neemt toe en is minder acceptabel. Precieze afbakening van onbehoorlijk gedrag is lastig. Vaak komen er naast sociale en morele normen al juridische normen bij om de hoek kijken. Het bespreekbaar maken van het onbehoorlijke gedrag overstijgt het eigen gezag van mensen en ligt meer op het niveau van verantwoordelijke organisaties, zoals een trainer die op kan treden namens een sportvereniging. Het inschakelen van bijvoorbeeld de politie heeft echter bij dit soort gedrag meestal nog weinig effect (WRR 2003). Sterke, professionele sportverenigingen, die in staat zijn meer maatschappelijke taken te verrichten dan de verzorging van het reguliere sportaanbod, zouden hierin een voorbeeldrol kunnen spelen (vws 2008).

Onduldbaar gedrag veroorzaakt ernstige overlast. De zone tussen onduldbare en onwettige gedragingen is vaak grijs. Een goed voorbeeld hiervan is het pesten op school, dat wettelijk niet is verboden, maar toch niet te accepteren is. Scholen doen er dan ook van alles aan om het te voorkomen, en worden daarbij ondersteund door de overheid. De school kan echter zelf haar regels en grenzen bepalen en handhaven. De sociale code van de schoolgemeenschap zelf bestrijdt hier een andere sociale code die onder bepaalde leerlingen leeft, terwijl de overheid een actief interventiebeleid voert zonder daartoe wettelijk verplicht te zijn. Er is dus sprake van een dynamische interactie tussen morele, sociale en juridische normen (WRR 2003).

Ook de in de sport ingevoerde campagne Sportiviteit en Respect is hiervan een voorbeeld. De rijksoverheid heeft hierin tot 2005 een subsidiërende rol gespeeld (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007). Sportbonden en sportverenigingen hebben werkgroepen Sportiviteit en Respect ingesteld, die op bonds- of verenigingsniveau regels opstellen en activiteiten organiseren om het gedrag van de leden op het goede spoor het krijgen of te houden. Hierbij gaat het niet alleen om het (her)ijken van algemene omgangsregels, zoals het elkaar een hand geven na de wedstrijd, maar ook om plannen van aanpak hoe de vereniging om wil gaan met sporters die de formele en informele regels (herhaaldelijk) overtreden. In hoofdstuk 5 wordt toegelicht welke sancties verenigingen en sportbonden tot hun beschikking hebben en gebruiken om verschillende vormen van onduldbaar gedrag tegen te gaan.

Onwettig gedrag is per definitie verboden en kan dan ook niet getolereerd worden. Bij onwettig gedrag spelen juridische normen de belangrijkste rol. De overheid

(politie, justitie) hoort hierbij de meest bedreigende normoverschrijdingen effectief aan te pakken. Vaak kunnen zij echter niet zonder de medewerking van instanties die het meest direct met het normoverschrijdende gedrag te maken hebben. Zo is winkeldiefstal niet alleen een zaak van de politie, maar ook van het winkelbedrijf. Het daadwerkelijk aanpakken, berechten en bestraffen van daders blijft echter een verantwoordelijkheid van politie en justitie. Als er niet effectief tegen wordt opgetreden krijgt dit gedrag een zichzelf versterkend negatief effect op ander normoverschrijdend gedrag (WRR 2003).

In dit kader biedt fysiek geweld in de sport een schrijnend voorbeeld. Als spelers elkaar of de officials zodanig te lijf gaan dat ziekenhuisopname noodzakelijk is en de plegers gevangenisstraf opgelegd krijgen voor het fysieke geweld, dan is dit gedrag op het sportveld dat niet te accepteren is. Uit uitspraken van de Hoge Raad blijkt ook dat dit het sporttuchtrecht te boven gaat. Het functioneren van een team, een vereniging en de samenleving als geheel wordt geschaad door dit soort excessen.

In dit rapport worden verschillende vormen van onwenselijk gedrag in de sport benoemd. Deze gedragingen zijn te plaatsen op het continuüm van onprettig tot onwettig gedrag. Zoals hiervoor echter al is aangegeven zijn de grenzen van onwenselijk gedrag en de mogelijke reacties hierop niet zwart-wit. Overlast ondervinden van sigarettenrook is voor velen een vorm van onprettig gedrag, waar je elkaar op aan kunt spreken. Sinds 1 juli 2008 is het echter ook een vorm van onwettig gedrag: in sportkantines mag niet meer worden gerookt. De ernst van het overtreden van een dergelijke juridische norm en de gevolgen voor degenen die er last van hebben is echter moeilijk te vergelijken met het overtreden van de wet als het gaat om diefstal, discriminatie of bedreiging. In het rapport zal met deze verschillen zo veel mogelijk rekening worden gehouden.

2.5 *Opvattingen over onwenselijke ontwikkelingen in maatschappij en sport*

Ontwikkelingen in onwenselijk gedrag in de sport kunnen niet los worden gezien van ontwikkelingen in de maatschappij. Twee derde van de bevolking denkt dat de toenemende agressie in de sport verband houdt met de toename van dit verschijnsel in de maatschappij (zie tabel 2.1). Over de ontwikkeling van agressie in de maatschappij is de grote meerderheid negatief: negen op de tien mensen vindt dat de agressie is toegenomen (89%). 88% is van mening dat de media daarbij een grote rol spelen in de beeldvorming. Bijna twee derde is ervan overtuigd dat de laatste jaren sprake is van grovere en hardere agressie in de amateursport (63%). Ouders die zich misdragen bij het aanmoedigen van hun kinderen moeten volgens vrijwel iedereen van het veld worden gestuurd (90%). Ondanks de sombere opvattingen over agressie in samenhang met sport vindt de overgrote meerderheid sport wel belangrijk voor kinderen om met frustraties en verlies om te leren gaan (87%). Met het oplopen van de leeftijd worden mensen over het algemeen negatiever in hun mening. Ook mensen

die nooit hebben gesport hebben een negatievere mening over onwenselijk gedrag in maatschappij en sport (zie bijlage C.2, te vinden via www.scp.nl).

Tijdens de looptijd van het onderzoek is de stichting SIRE in samenwerking met NOC*NSF een campagne gestart om de te fanatieke ondersteuning van sportende kinderen door hun ouders aan de kaak te stellen (Heins 2007). Er is geen verschil te constateren tussen de opvattingen van respondenten die de vragenlijst van het bevolkingsonderzoek voor, respectievelijk na het starten van de campagne hebben ingevuld.

De stellingen zijn ook voorgelegd aan bestuurders van sportverenigingen (OPB'07). Ter vergelijk zijn uit het bevolkingsonderzoek ook de respondenten geselecteerd die als bestuurder of commissielid in een sportvereniging actief zijn. Het beeld van de bestuurders komt vrijwel overeen met de opvattingen van de bevolking als geheel. Alleen de uitspraak dat de professionele sport het verkeerde voorbeeld geeft aan de amateursport onderschrijven de bestuurders uit het verenigingsonderzoek vaker dan de andere bestuurders. Over de rol van het voetbal is deze groep bestuurders juist weer wat milder dan de bestuurders uit het bevolkingsonderzoek.

De overgrote meerderheid van de bestuurders uit het verenigingsonderzoek (OPB'07) vindt dat de wedstrijdreporter zich strikt aan de regels moet houden (87%). Een vijfde vindt dat het af en toe opzettelijk overtreden van de spelregels bij de sport hoort. Bijna tweederde is tevreden over het voorbeeldgedrag van trainers, 35% is ontevreden.

Tabel 2.1

Opvattingen over agressie in de maatschappij en in de sport, bevolking van 12 jaar en ouder, verenigingsbestuurders uit het bevolkingsonderzoek en bestuurders uit het verenigingsonderzoek, aandeel (helemaal) mee eens (in procenten)

	bevolking (n = 2307)	verenigingsbestuurders	
		uit verenigings- onderzoek OPB'07 (n = 589)	uit bevolkings- onderzoek SEM'07 (n = 389)
ouders moeten van het veld worden gestuurd als ze hun kind onsportief aanmoedigen	90	91	91
de laatste jaren is de agressie in de maatschappij toegenomen	89	89	91
de media (kranten, televisie) spelen een grote rol in de beeldvorming over agressie in het algemeen	88	92	91
sport is een goede manier voor kinderen om te leren omgaan met frustraties en verlies	87	92	88
toenemende agressie in de amateursport is een gevolg van toenemende agressie in de maatschappij	67	72	69

Tabel 2.1 (vervolg)

	verenigingsbestuurders		
	bevolking (n = 2307)	uit verenigings- onderzoek OPB'07 (n = 589)	uit bevolkings- onderzoek SEM'07 (n = 389)
de laatste jaren is er sprake van grovere en hardere vormen van agressie in de amateursport	63	59	68
agressiviteit in de amateursport is een probleem dat voornamelijk bij voetbal speelt	47	37	47
de professionele sport geeft het verkeerde voorbeeld aan de amateursport	47	62	53
<i>alleen voor verenigingsbestuurders (OPB'07)</i>			
je hoort je bij wedstrijdsport strikt aan de spelregels te houden	-	87	-
om het imago van de sportverenigingen te verbeteren moet er alerter worden gereageerd op ongewenst gedrag	-	87	-
het voorbeeldgedrag van trainers laat vaak te wensen over	-	35	-
af en toe opzettelijk de regels overtreden hoort bij sport	-	20	-
- gegevens ontbreken.			
Bron: SCP (SEM'07); MI (OPB'07)			

Beeldvorming over incidentie en toename van onwenselijk gedrag

De meeste mensen zijn van mening dat de agressie (sterk) is toegenomen. Om te achterhalen of zij die toename met specifieke locaties in verband brengen, is hen gevraagd naar hun opvattingen over de incidentie van onwenselijk gedrag in acht omgevingen. Tabel 2.2 geeft inzicht in de plaatsen waar volgens Nederlanders onwenselijk gedrag (heel) veel voorkomt en daarnaast in het percentage van de bevolking dat aanneemt dat op de verschillende plaatsen het onwenselijke gedrag de afgelopen vijf jaar is toegenomen.

Onwenselijk gedrag rond het betaald voetbal komt volgens 86% van de bevolking (heel) veel voor. Een vergelijkbaar percentage mensen vindt dat op straat (86%) en tijdens het uitgaan (83%) onwenselijk gedrag (heel) veel voorkomt. Over de amateursport is men iets positiever: driekwart van de bevolking is van mening dat onwenselijk gedrag daar (heel) veel voorkomt. Over de toename van onwenselijk gedrag in de afgelopen vijf jaar rond het betaald voetbal en de amateursport is men iets positiever dan over de toename op straat, tijdens het uitgaan en op school. Slechts een paar procent van de bevolking vindt dat onwenselijk gedrag in de diverse omgevingen de afgelopen vijf jaar is afgenomen.

Mensen die geen onwenselijk gedrag hebben meegemaakt, zijn minder overtuigd van het voorkomen van dit soort gedrag. Het verschil met mensen die wel wat hebben

meegemaakt is echter beperkt: door de percentages van de uitspraken over de omgevingen te middelen is een verschil van 4 procentpunten zichtbaar (66% vs. 70%).

Tabel 2.2

Mening over de frequentie van het voorkomen van onwenselijk gedrag en de toename in de afgelopen vijf jaar, bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten)

	komt (heel) veel voor (n = 2273)	is toegenomen in de afgelopen vijf jaar (n = 2275)
op straat (stoep, plein, hangplekken)	86	84
rond het betaald voetbal	86	64
tijdens het uitgaan (disco, café, festival, etc.)	83	71
op school	79	75
in de amateursport	75	62
in het openbaar vervoer (bus, trein, tram, metro)	70	66
in winkels/winkelcentra	49	49
op het werk	29	26

Bron: SCP (SEM'07)

Volgens de respondenten komt onwenselijk gedrag op straat het meest voor. Ook zou het op straat in de afgelopen jaren het meest zijn toegenomen. Het is echter wel de vraag in hoeverre beeldvorming van de geschetste ontwikkelingen aansluit bij de registraties van onwenselijke praktijken. In paragraaf 3.2 komen we hierop terug (vgl. ook Van Dijk en Van der Vijver 2005).

2.6 Een rode kaart voor voetbalovertredingen

Vanwege de discussie over verschillende niveaus van onwenselijk gedrag is het interessant te bestuderen hoe de bevolking reageert op enkele concrete vormen van onwenselijk gedrag in de sport. Wanneer is een overtreding onderdeel van het spel en wanneer hoort het er echt niet bij? Voor het beantwoorden van deze vraag hebben we in het bevolkingsonderzoek (SEM'07) een aantal situaties voorgelegd uit de voetballeerij. Hierbij is voor één tak van sport gekozen omdat de regels per sport verschillen en er dus ook uiteenlopende meningen zijn over wat wel en niet is toegestaan. De vraag luidde samengevat 'Wat zou u doen als u zelf voetbalscheidsrechter zou zijn?'

De strengste straf geven de respondenten voor het slaan van een tegenstander (88% geeft rode kaart). Trainers die discriminerende uitlatingen doen, staan op de tweede plaats van ontvangers van een rode kaart (67%). Net geen meerderheid bestraft het door de trainer aanzetten van de spelers tot agressief gedrag (47%). De beslissingen van de scheidsrechter betwisten of het duwen of sarren van de tegenstander is voor de meeste mensen reden een gele kaart of een waarschuwing uit te delen (tabel 2.3).

Tabel 2.3

Beoordeling strafmaat onwenselijk gedrag in het voetbal, bevolking van 12 jaar en ouder (n = 2244, in procenten)

	rode kaart	gele kaart	waarschuwing	hoort bij de sport
speler slaat de tegenstander	88	11	1	0
trainer roept discriminerende opmerkingen naar de tegenstander	67	24	9	0
trainer zet zijn spelers aan tot (te) agressief gedrag	47	27	25	1
speler betwist voortdurend de beslissingen van de scheidsrechter	10	38	49	3
speler loopt de tegenstander te sarren	6	36	54	4
speler duwt een tegenstander	3	32	50	15

Bron: SCP (SEM'07)

Eerder onderzoek laat zien dat mensen die zelf niet sporten of niet in verenigingsverband (hebben) gesport, een overtreding sneller als onsportief gedrag beschouwen dan mensen die wel in verenigingsverband sporten (Veldboer et al, 2003). Ook in ons onderzoek geven de mensen die nooit hebben gesport sneller een rode kaart dan mensen die nu sporten of vroeger een sport hebben beoefend (tabel 2.4). Mensen die lid zijn of waren van een sportvereniging geven sneller dan niet-verenigingssporters een rode kaart voor het slaan van de tegenstander. Andere overtredingen 'belonen' verenigingssporters even vaak als niet-verenigingssporters met een rode kaart.

Tabel 2.4

Een rode kaart voor voetbalovertredingen, naar sportdeelname en verenigingsverband, bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten die een rode kaart geven)

	sport nu	sportte vroeger	nooit gesport	niet verenigings-sporter	wel verenigings-sporter
speler slaat de tegenstander	89	86	88	83	90
trainer roept discriminerende opmerkingen naar de tegenstander	65	69	74	64	68
trainer zet zijn spelers aan tot (te) agressief gedrag	45	49	51	48	46
speler betwist voortdurend de beslissingen van de scheidsrechter	8	11	15	10	9
speler loopt de tegenstander te sarren	5	5	13	7	4
speler duwt een tegenstander	3	3	4	3	3

Bron: SCP (SEM'07)

2.7 Samenvatting

Wanneer gedrag onwenselijk is hangt af van de gehanteerde waarden en normen. Deze waarden en normen kunnen veranderen in de tijd of verschillen tussen groepen in de samenleving. De afgelopen dertig jaar hebben diverse maatschappelijke veranderingen geleid tot individualisering en informalisering. In lijn hiermee zijn ook waarden en normen veranderd. De invloed van gezag is gedaald en verhoudingen tussen mensen zijn meer gelijk geworden. Naast meer vrijheid heeft dit ook tot gevolg dat mensen gevoeliger worden voor teleurstellingen, wat in het uiterste geval tot gewelddadigheid kan leiden.

Sport neemt een relatief autonome positie in ten opzichte van de rest van de maatschappij. Aan de ene kant heeft elke sport haar eigen (spel)regels, die het typische karakter van de activiteit bepalen. Dit geldt vooral voor de gereguleerde verenigingssport en in mindere mate voor ongeorganiseerde sport of commerciële sport. Deze regels zijn vastgelegd in het tucht- en verenigingsrecht. In juridische zin is geaccepteerd dat sportspelen een eigen maatschappelijk domein vormen waarbij de spelregels richtinggevend zijn voor wat passend gedrag is. Aan de andere kant blijft de sport gebonden aan algemeen van kracht zijnde waarden, normen en rechtsregels die primair buiten de sport liggen, maar wel degelijk invloed hebben op de sport.

- Er kunnen drie soorten normen worden onderscheiden: sociale normen (gepast vs. ongepast), morele normen (goed vs. kwaad) en juridische normen (legaal vs. niet-legaal). Dit onderscheid in normen kan in verband worden gebracht met een oplopende reeks van onprettig tot onwettig normoverschrijdend gedrag. Ook een oplopende reeks van verantwoordelijkheid van het individu tot de overheid kan hieraan worden gekoppeld.
- Wat onprettig gedrag precies is, is lastig af te bakenen. Wat door de een als onprettig wordt beleefd, kan voor een ander heel normaal zijn. Men kan elkaar erop aanspreken, in de hoop dat de ander zich er iets van aantrekt. In de sport heb je hier bijvoorbeeld mee te maken als ouders langs de kant hun kind te fanatiek aanmoedigen. Uit het onderzoek onder de bevolking en onder de sportbestuurders blijkt dat bijna iedereen van mening is dat ouders die zich misdragen bij het aanmoedigen van hun kinderen van het veld moeten worden gestuurd.
- Onwettig gedrag is gedrag dat verboden is volgens het Nederlands rechtssysteem. Handhaving is in handen van de overheid (justitie, politie), en de sport is behalve aan het eigen tuchtsysteem aan dit Nederlandse rechtssysteem onderworpen. In de rechtspraak wordt wel rekening gehouden met specifieke kenmerken van sport- en spelsituaties, zoals het aanvaarden van de risico's die verbonden zijn aan het normaal te verwachten spelgedrag. Het bijzondere van sport- en spelsituaties is dat daarin normen kunnen gelden die in het gewone maatschappelijke verkeer niet worden geaccepteerd. Een linkse directe op het gezicht of een armklem is in een bokswedstrijd of een judowedstrijd geoorloofd, terwijl zulk gedrag op straat niet wordt geaccepteerd.

- Bijna twee derde van de bevolking is ervan overtuigd dat de laatste jaren sprake is van grovere en hardere agressie in de amateursport. Minder dan de helft van de mensen is van mening dat dit vooral een probleem is van het voetbal. Vooral bestuurders uit het onderzoek bij sportverenigingen vinden dat agressiviteit niet voornamelijk een probleem is van het voetbal, maar ook van de overige amateursport. Bijna de helft van de bevolking is van mening dat de professionele sport het verkeerde voorbeeld geeft aan amateursporters. Verenigingsbestuurders zijn hier nog sterker van overtuigd. De positieve waarden van sport zijn echter ook belangrijk. De overgrote meerderheid van de bevolking en van de bestuurders vindt sport belangrijk voor kinderen om met frustraties en verlies om te leren gaan.
- In vergelijking met andere maatschappelijke sectoren neemt de incidentie van onwenselijk gedrag in de breedtesport een middenpositie in volgens de bevolking. Men vindt dat onwenselijk gedrag in de amateursport minder voorkomt dan op straat, rond het betaald voetbal en tijdens het uitgaan. In de amateursport komt wel meer onwenselijk gedrag voor dan in winkelcentra en op het werk, denkt men.
- Over de ontwikkeling van agressie in de maatschappij is de meerderheid van de bevolking negatief: negen op de tien mensen vindt dat de agressie is toegenomen. Twee derde denkt dat de toenemende agressie in de sport verband houdt met de toename van dit verschijnsel in de maatschappij. Over de toename van onwenselijk gedrag in de afgelopen vijf jaar is men iets positiever wat betreft sport in verhouding tot andere sectoren. Men is van mening dat onwenselijk gedrag in de afgelopen vijf jaar op straat, op school en tijdens het uitgaan meer is toegenomen dan rond het betaald voetbal en de amateursport. Men vindt dat onwenselijk gedrag in winkelcentra en op het werk het minst voorkomt en het minst is toegenomen in de afgelopen vijf jaar.
- Als Nederlanders voor scheidsrechter in het voetbal mogen spelen, dan zouden ze het slaan van een tegenstander zwaarder bestraffen dan het maken van discriminerende opmerkingen. Duwen en sarren wordt minder ernstig gevonden. Mensen die vroeger of nooit hebben gesport zijn daarbij strenger dan mensen die nu wel een sport beoefenen.

3 Incidentie van onwenselijk gedrag in maatschappij en sport

3.1 Inleiding

In *Een gele kaart voor de sport* is op basis van literatuuronderzoek en secundaire data-analyse gekeken naar de incidentiecijfers van onwenselijk gedrag in de sport. Hieruit blijkt dat 12% van de sporters in de drie jaar voorafgaand aan het onderzoek getuige is geweest van fysieke agressie in de sport. Dit cijfer ligt onder jonge, mannelijke teamSPORTERS nog hoger. Verder blijkt dat een op de acht scheidsrechters zich wel eens onveilig voelt tijdens het fluiten van een voetbalwedstrijd. Uit registraties in het amateurvoetbal komt naar voren dat bij 2,4 op de 10.000 wedstrijden molestaties van scheidsrechters worden gemeld. 1% van alle meldingen bij de Spoed Eisende Hulp van letsel als gevolg van geweld komt voor rekening van de sport.

Los van fysieke agressie wordt in deze publicatie ook discriminatie in de sport bestudeerd. Een zevende van de sporters (14%) is de laatste drie jaar getuige geweest van negatieve opmerkingen of grappen over homoseksualiteit, een vijfde van (negatieve) opmerkingen over andere culturen/religies en 17% van vrouwonvriendelijke grappen (mannen horen die tweemaal zo vaak als vrouwen). Onder teamSPORTERS komen de meldingen over discriminatie en intimidatie driemaal zo veel voor als onder solospORTERS. Seksuele intimidatie komt sporadisch voor.

Ook het thema drank en sport is onderzocht. Het blijkt dat 44% van de sporters zich ergert aan overmatig alcoholgebruik rond de sport. Van de bekeuringen vanwege rijden onder invloed komt 5% voor rekening van sporters en toeschouwers bij sportwedstrijden. Aan het roken van collega-sporters ergeren de sporters zich nog meer (56%). De tolerantie tegen roken (en alcoholgebruik) ligt bij teamSPORTERS het hoogst en bij solospORTERS het laagst (duospORTERS nemen een middenpositie in).

Wat in *Een gele kaart voor de sport* niet mogelijk was, is een vergelijking tussen sport en andere maatschappelijke sectoren. Ook konden gegevens uit de sport niet met elkaar in verband worden gebracht, omdat er verschillende databronnen zijn gebruikt. In dit hoofdstuk wordt dit wel gedaan. Daarnaast wordt specifiek ingezoomd op onwenselijk gedrag in de sportvereniging.

3.2 Incidentie van onwenselijk gedrag

Vormen van onwenselijk gedrag

Vier op de vijf inwoners van Nederland hebben in de afgelopen twaalf maanden buitenshuis een bepaalde vorm van onwenselijk gedrag gezien of zelf meegemaakt (zie tabel 3.1). Bijna de helft van de bevolking heeft vernieling of verbaal geweld meegemaakt. Bijna vier op de tien mensen zijn het slachtoffer geweest van een of meerdere

vormen van discriminatie. Negatieve ervaring met bedreiging komt het minst voor (7%). Bijna twee derde van de Nederlandse bevolking heeft overlast ervaren van rooklucht, geluid en/of alcoholmisbruik.

Tabel 3.1

Meegemaakt onwenselijk gedrag als getuige of slachtoffer in de afgelopen 12 maanden, bevolking van 12 jaar en ouder (n = 2270, in procenten)

	in de maatschappij als geheel	in de sport
een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag meegemaakt	79	20
waarvan		
vernieling of vandalisme	47	3
verbaal geweld (schelden, pesten, treiteren)	47	12
diefstal van persoonlijke eigendommen	28	3
lichamelijk geweld (slaan, schoppen)	23	6
seksuele intimidatie	9	1
bedreiging (met een wapen)	7	0
discriminatie		
discriminatie vanwege cultuur of religie	25	4
vrouwonvriendelijk gedrag	24	2
discriminatie vanwege huidskleur	22	4
discriminatie vanwege homoseksualiteit	12	2
overlast		
geluidsoverlast	43	1
overlast door tabaksrook	43	5
overmatig alcoholgebruik	37	3
subtotalen		
een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag meegemaakt, exclusief overlast	70	18
een of meerdere vormen van discriminatie (sekse, religie, huidskleur, homoseksualiteit) meegemaakt	39	7
een of meerdere vormen van overlast (geluid, alcohol, rook) meegemaakt	65	7

Bron: SCP (SEM'07)

In het bevolkingsonderzoek konden de respondenten aangeven waar ze dit onwenselijke gedrag hebben meegemaakt, bijvoorbeeld in de sport. Bij een vijfde van de bevolking was dit in de sport. Verbaal geweld is met 12% het vaakst genoemd,

gevolgd door lichamelijk geweld (6%) en overlast door tabaksrook (5%). In totaal heeft 7% van de bevolking een of meerdere vormen van discriminatie in de sport meegemaakt en heeft ook 7% een of meerdere vormen van overlast in de sport ervaren. Verhoudingsgewijs komen verbaal en lichamelijk geweld in de sport vaak voor ten opzichte van de rest van de maatschappij.

3.3 Achtergronden van de incidentie van onwenselijk gedrag

Bijna vier op de vijf Nederlanders geven aan getuige of slachtoffer te zijn geweest van onwenselijk gedrag in de maatschappij. Hangt het meemaken van een bepaalde vorm hiervan samen met het meemaken van andere vormen van onwenselijk gedrag?

Vooral lichamelijk geweld lijkt samen te hangen met andere negatieve ervaringen: vaker diefstal (50%), verbaal geweld (88%) en ook vormen van discriminatie (76%, zie tabel 3.2). Ook vernielingen worden vaker gemeld, hoewel daar het verschil met de andere onwenselijke gedragingen wat minder groot is. Mensen die aangeven overlast (van rook, alcohol en/of geluid) te ervaren, hebben minder vaak andere vormen van onwenselijk gedrag meegemaakt.

Tabel 3.2

Meegemaakt onwenselijk gedrag in de maatschappij als getuige of slachtoffer in de afgelopen 12 maanden, bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten, kolomsgewijs lezen)

	diefstal eigendom (n=640)	vernieling/ vandalisme (n=1058)	lichamelijk geweld (n=440)	verbaal geweld (n=1016)	discrimi- natie (n=838)	overlast (n=1486)
diefstal van persoonlijke eigendommen		43	50	39	40	34
vernieling of vandalisme	73		79	71	69	60
lichamelijk geweld (slaan, schoppen)	40	38		42	43	30
verbaal geweld (schelden, pesten, treiteren)	66	71	88		77	62
discriminatie (seks, religie, huidskleur, homoseksualiteit)	56	57	76	64		53
overlast (geluid, alcohol, rook)	80	82	87	85	88	

Bron: SCP (SEM'07)

In de sport is verbaal geweld de meest voorkomende vorm van onwenselijk gedrag. Getuigen of slachtoffers hiervan maken naar verhouding echter minder andere vormen van onwenselijk gedrag mee. Dit geldt ook voor mensen die een vorm van overlast hebben gerapporteerd. Voor vernieling en vandalisme in de sport ligt dit anders. Deze mensen zijn ook vaker getuige of slachtoffer van verbaal geweld (68%), overlast (51%) en discriminatie (51%), zie tabel 3.3. Getuigen of slachtoffers van van-

dalisme hebben dan ook vaker meerdere vormen van onwenselijk gedrag in de sport meegemaakt (zie tabel C.3 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl).

Tabel 3.3

Meegemaakt onwenselijk gedrag in de sport als getuige of slachtoffer in de afgelopen 12 maanden, bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten, kolomsgewijs lezen)

	diefstal eigendom (n=70)	vernieling/ vandalisme (n=60)	lichamelijk geweld (n=115)	verbaal geweld (n=236)	discrimi- natie (n=134)	overlast (n=151)
diefstal van persoonlijke eigendommen		29	16	13	20	19
vernieling of vandalisme	29		26	19	26	23
lichamelijk geweld (slaan, schoppen)	30	47		36	41	22
verbaal geweld (schelden, pesten, treiteren)	47	68	70		59	47
discriminatie (sekse, religie, huidskleur, homoseksualiteit)	40	51	45	33		35
overlast (geluid, alcohol, rook)	41	51	27	30	38	

Bron: SCP (SEM'07)

Wie zijn die mensen die onwenselijk gedrag in de maatschappij en in de sport meemaken: mannen? allochtonen? stedelingen? In de maatschappij als geheel geven mannen (80%) even vaak aan onwenselijk gedrag te hebben meegemaakt als vrouwen (79%, zie tabel 3.4). In de sport hebben mannen (26%) meer negatieve ervaringen dan vrouwen (15%). Vooral verbaal geweld (16% resp. 7%), discriminatie (10% resp. 4%) en overlast (10% resp. 5%) worden door mannen meer meegemaakt in de sport dan door vrouwen. Doordat mannen vaker betrokken zijn bij sport als vrijwilliger of toeschouwer en vaker lid zijn van een sportvereniging dan vrouwen (zie tabel C.1 in de bijlage) is de kans ook groter dat ze iets meemaken.

Met het oplopen van de leeftijd maakt men minder onwenselijk gedrag mee. In de maatschappij hebben vooral 65-plussers minder negatieve ervaringen. In de sport geven jongeren tot en met 19 jaar aan de meeste negatieve ervaringen te hebben en dan vooral met lichamelijk (18%) en verbaal (30%) geweld, discriminatie (16%) en overlast (14%). Doordat jongeren vaker aan sport doen en dan vooral in verenigingsverband is de kans dat zij onwenselijk gedrag meemaken veel groter dan bij ouderen.

Mensen met een hogere opleiding geven aan meer onwenselijk gedrag mee te maken in de maatschappij (86%). Voor de sport als totaal zijn er wel verschillen, maar die zijn niet significant. Alleen mensen met een uitgebreid lagere opleiding (lbo, mavo, vmbo) maken minder vaak verschillende vormen van onwenselijk gedrag mee. Mensen met een hoger inkomen maken vaker onwenselijk gedrag mee in zowel de maatschappij (87%) als in de sport (28%) dan mensen met een lager (75% resp. 16%) of gemiddeld inkomen (80% resp. 20%). Ook de verschillende vormen van onwen-

selijk gedrag in de sport worden vaker gerapporteerd door hoge dan door lagere inkomens. Dit is opvallend, omdat in andere onderzoeken juist mensen met een lager opleidingsniveau of minder inkomen vaker onwenselijk gedrag meemaken (Wittebrood 2006). Dan gaat het echter alleen om slachtofferregistratie, terwijl in ons onderzoek ook gevraagd is naar getuigenissen. Verschillen in slachtofferschap ‘worden vooral verklaard doordat sociale groepen uiteenlopen in hun leefstijl en routine activiteiten. Vooral mensen die regelmatig deelnemen aan publieke activiteiten hebben een verhoogde kans om slachtoffer te worden, maar ook beroepsgroepen die in de (semi)publieke ruimte werken en daarbij veel in de nabijheid van andere mensen verkeren, hebben een verhoogde kans’ (Wittebrood 2006: 80). In die zin is ons resultaat wel verklaarbaar voor de sport: mensen met een hogere opleiding of inkomen doen vaker aan sportactiviteiten mee dan mensen uit andere groepen. Mogelijk is ook dat hun tolerantie voor ongewenst gedrag lager ligt.

Voor factoren als etniciteit en stedelijkheid verwacht men vooraf dat allochtonen en mensen in stedelijke gebieden meer onwenselijk gedrag meemaken dan anderen. In dit onderzoek is er geen verschil naar etniciteit en het meemaken van onwenselijk gedrag in de maatschappij of in de sport. Mensen uit niet-stedelijke gebieden geven wel aan minder vaak onwenselijk gedrag te hebben meegemaakt in de maatschappij dan mensen uit meer stedelijke gebieden. Voor de sport is het totaalbeeld diffuus. Mensen in niet-stedelijke gebieden geven alleen minder vaak aan diefstal (en discriminatie) te hebben meegemaakt. Mensen in zeer sterk stedelijke gebieden geven aan minder vaak overlast te hebben ervaren in de sport dan mensen uit andere gebieden.

Betrokkenen bij sport verschillen niet zozeer in het meemaken van onwenselijk gedrag in de maatschappij, maar wel in de sport. Vrijwilligers (36%) en toeschouwers van amateur- of professionele wedstrijden (34% resp. 36%) geven aan in de sport meer onwenselijk gedrag te hebben meegemaakt dan sporters (27%).

Voetballers maken veel vaker onwenselijk gedrag in de sport (43%) mee dan andere teamsporters (29%) en niet-teamsporters (zoals solo en duosporters, 19%). Daarbij gaat het vooral om lichamelijk (19% van de voetballers) en verbaal (28%) geweld en discriminatie (15%). Op het gebied van diefstal, vernieling of vandalisme en overlast is weinig verschil te zien tussen verschillende sporttakken.

Mensen die in de sportvereniging sporten geven aan meer onwenselijk gedrag in de sport mee te maken dan mensen die hiervoor een fitnesscentrum bezoeken. Leden van een sportvereniging maken vooral vaker lichamelijk (8%) en verbaal (16%) geweld mee dan fitnessers (2% resp. 7%). Enerzijds is de verklaring voor de lager incidentie in fitnesscentra te vinden in het feit dat meer vrouwen dan mannen van deze faciliteiten gebruikmaken. Anderzijds zou de verklaring in meer toezicht op de sporters in fitnesscentra kunnen liggen, of in het feit dat het niet om contactsporten gaat met een competitief karakter.

Tabel 3.4

Onwenselijk gedrag meegemaakt in maatschappij en sport, uitgesplitst naar vorm van onwenselijk gedrag meegemaakt in de sport, in de afgelopen twaalf maanden naar achtergrondkenmerken, bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten, lezen per rij)

	onwenselijk gedrag meegemaakt (n=2270)		naar vorm van onwenselijk gedrag meegemaakt in de sport					
	in de maatschappij	in de sport	diefstal eigendom (n=640)	vernieling/vandalisme (n=1058)	lichamelijk geweld (n=440)	verbaal geweld (n=1016)	discriminatie (n=838)	overlast (n=1486)
totaal	79	20	3	3	6	12	7	7
geslacht								
man	80	26	4	5	8	16	10	10
vrouw	79	15	3	2	4	7	4	5
leeftijd								
12-19 jaar	93	43	6	8	18	30	16	14
20-34 jaar	87	15	2	1	3	8	5	6
35-49 jaar	82	21	3	3	5	12	4	6
50-64 jaar	78	19	4	3	6	10	7	7
≥ 65 jaar	59	13	3	4	5	7	7	7
hoogst voltooide opleiding)^a								
lager	57	15	2	6	7	7	8	9
uitgebreid lager	47	12	2	2	3	7	4	3
middelbaar	81	19	3	3	5	10	6	7
semi-hoger	86	20	4	2	5	10	6	6
inkomen huishouden								
< € 2000	75	16	3	3	6	9	6	6
€ 2000-€ 2999	80	20	2	3	5	11	6	7
≥ € 3000	87	28	5	5	7	17	8	10
etniciteit								
autochtoon	79	20	3	3	6	12	7	7
allochtoon	82	17	3	3	5	8	9	7
stedelijkheid								
zeer sterk stedelijk	83	17	4	3	6	9	9	4
sterk stedelijk	82	20	4	4	4	11	7	9
matig stedelijk	82	23	4	3	9	11	8	7
weinig stedelijk	78	22	3	3	5	13	7	9
niet stedelijk	72	19	1	2	5	13	4	7
betrokkenheid bij sport								
sporter (minstens eens per maand)	84	27	5	3	7	15	8	9

Tabel 3.4 (vervolg)

	onwenselijk gedrag meegemaakt (n=2270)		naar vorm van onwenselijk gedrag meegemaakt in de sport					
	in de maatschappij	in de sport	diefstal eigendom (n=640)	vernietiging/ vandalisme (n=1058)	lichamelijk geweld (n=440)	verbaal geweld (n=1016)	discriminatie (n=838)	overlast (n=1486)
vrijwilliger	85	36	8	9	13	21	11	15
toeschouwer van amateurwedstrijden	85	34	6	6	10	20	12	12
toeschouwer van professionele wedstrijden	86	36	4	7	13	23	12	11
sporttype (belangrijkste sport)								
voetbal	80	43	6	5	19	28	15	10
andere teamsport	81	29	4	3	3	18	7	8
geen teamsport	82	19	3	3	5	10	6	7
organisatieverband (belangrijkste sport)								
sportvereniging	84	27	4	5	8	16	9	9
commercieel sportcentrum	84	15	2	1	2	7	4	6

a Exclusief scholieren en studenten.

Bron: SCP (SEM'07)

De resultaten van bovenstaande tabel kunnen worden vergeleken met het beeld dat men heeft van onwenselijk gedrag in de sport (tabel 2.2). Van de sporters heeft een kwart (27%) onwenselijk gedrag in de sport meegemaakt terwijl driekwart van alle respondenten denkt dat dit gedrag in de amateursport veel voorkomt (75%, tabel 2.2). Een derde van de toeschouwers van professionele wedstrijden (36%) rapporteert onwenselijk gedrag in de sport te hebben meegemaakt. De inwoners van Nederland denken echter dat onwenselijk gedrag in het profvoetbal (heel) veel voorkomt (86%, tabel 2.2). Een verklaring voor dit verschil is waarschijnlijk dat via de media al het belangrijke onwenselijke gedrag rond voetbal in het nieuws komt en dat mensen die geen profvoetbalwedstrijden bezoeken geen weet hebben van wedstrijden zonder dergelijk gedrag. Een deel van het verschil kan ook te verklaren zijn doordat de toeschouwers van onwenselijk gedrag dit anders definiëren. Zij kunnen bepaald gedrag normaal vinden terwijl buitenstaanders het als onwenselijk gedrag beoordelen. Dit kan vooral een rol spelen bij discriminatie en verbaal geweld.

Vergelijking van deze resultaten met die van *Een gele kaart voor de sport* laat zien dat ook hier mannelijke jonge teamsporters (en dan vooral voetballers) vaker onwenselijk gedrag meemaken in de sport dan mensen uit andere groepen. De resultaten wat betreft het meemaken van lichamelijk geweld of discriminatie komen in grote lijnen overeen. Een verklaring voor het verschil in percentages vormt o.a. de terugvraagperiode. In *Een gele kaart voor de sport* werden gegevens gepresenteerd, waarbij men gevraagd was drie jaar terug te kijken, terwijl in het huidige onderzoek twaalf maanden terug is gekeken. In *Een gele kaart voor de sport* werden wel veel hogere percentages gepresenteerd voor het zich ergeren aan alcoholgebruik (44% van de sporters ergert zich hieraan) en rookoverlast (56%). In het huidige onderzoek is echter niet gevraagd naar ergernissen, maar naar het meemaken van onwenselijk gedrag.

3.4 Locatie van onwenselijk gedrag

Tot nu toe hebben we de sport met de rest van de maatschappij vergeleken. Zijn daarbij ook nog verschillen op te merken tussen verschillende locaties? Ruim een kwart van de personen die slachtoffer of getuige zijn geweest van onwenselijk gedrag heeft dat meegemaakt in de sport (26%, figuur 3.1). Dit is qua percentage vergelijkbaar met school (23%) en openbaar vervoer (23%). De meeste mensen hebben onwenselijk gedrag op straat (73%), tijdens het uitgaan (51%) of elders (51%) meegemaakt.

Figuur 3.1

Locatie van meegemaakt onwenselijk gedrag, bevolking van 12 jaar en ouder die onwenselijk gedrag heeft meegemaakt (n = 1835, in procenten, meerdere antwoorden mogelijk)

De kans om ergens iets mee te maken hangt samen met verschillende andere factoren, zoals de tijd die men ergens doorbrengt, de groep mensen waarmee men samen is of de sfeer op een bepaalde locatie. Tijdens het uitgaan is door het alcoholgebruik

de kans op onwenselijk gedrag groter dan bijvoorbeeld op het werk. Door de tijdsbesteding aan sport en op andere locaties te vergelijken met het percentage mensen dat ergens onwenselijk gedrag heeft meegemaakt, doen we een poging hier enig inzicht in te creëren. Ten overvloede vermelden we dat op basis van deze uitkomsten geen conclusies gerechtvaardigd zijn in de trant dat de ene locatie gevaarlijker is dan een andere.

De bestede tijd per locatie is vastgesteld met het Tijdsbestedingsonderzoek uit 2005 (TBO'05). De in dat onderzoek genoemde activiteiten zijn samengevoegd tot de indeling van de locaties die voor het onderzoek naar het onwenselijke gedrag is gebruikt. Hierbij moeten een paar kanttekeningen worden geplaatst. Voor sportactiviteiten is dat goed te realiseren, voor bijvoorbeeld de straat is dat echter minder eenvoudig. Zo valt autorijden ook onder de categorie straat maar zullen niet veel respondenten hiermee rekening hebben gehouden bij het beantwoorden van de vraag over onwenselijk gedrag op straat. In tabel 3.5 is de gevonden verdeling van het onwenselijke gedrag naar locatie weergegeven over 100%. In de tweede kolom is de verdeling van de tijd weergegeven. De laatste kolom geeft de verschillen aan tussen de verdeling van de tijd en de incidentie van onwenselijk gedrag.

Tabel 3.5

Meegemaakt onwenselijk gedrag naar locatie vergeleken met de besteedde tijd naar locatie, bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten)

	meemaken van onwenselijk gedrag (n = 2270)	aandeel in de tijd (van totale tijd buitenshuis besteed o.b.v. TBO)	verschil besteedde tijd en voorkomen onwenselijk gedrag
elders	17	10	7
bij het uitgaan	16	9	7
in het OV	8	4	3
in de sport	8	7	1
in winkel(centra)	11	11	0
op het werk	10	14	-4
op school	8	12	-4
op straat	24	34	-10
totaal	100	100	

Bron: SCP (SEM'07 en TBO'05)

Van het meegemaakte onwenselijk gedrag komt 8% in de sport voor terwijl de gemiddelde inwoner van Nederland 7% van zijn of haar tijd buitenshuis besteedt aan sport of het bezoeken van sportwedstrijden als toeschouwer. Voorzichtig valt hieruit te concluderen dat de kans op onwenselijke ervaringen in de sport niet groter of kleiner is dan men ten opzichte van de doorgebrachte tijd mag verwachten. Het uit-

gaan is wel een activiteit waarbij veel vaker dan verwacht op basis van de bestede tijd onwenselijk gedrag plaatsvindt. Op straat is dit soort gedrag juist minder prominent gezien de hoeveelheid tijd die daar wordt doorgebracht. Ook de school is gezien het aantal uren dat de leerlingen daar doorbrengen relatief vrij van onwenselijk gedrag. Het is aannemelijk dat deze verhouding voor de tijd die zij in de pauzes doorbrengen anders zal liggen. Hierover zijn echter geen gegevens voorhanden.

Vormen van onwenselijk gedrag naar locatie

De straat is de plaats waar men het vaakst onwenselijk gedrag heeft meegemaakt. Dit geldt voor alle vormen van onwenselijk gedrag, behalve voor overmatig alcoholgebruik en overlast van rook (tabel 3.6). Wanneer we kijken naar de verschillende vormen van onwenselijk gedrag in de sport heeft men daar vaak lichamelijk geweld (17%) of verbaal geweld (14%) meegemaakt. Geluidsoverlast, bedreiging, vernieling of vandalisme en vrouwonvriendelijk gedrag komen veel meer voor op andere locaties dan in de sport. Kanttekening daarbij is dat voor sommige vormen van onwenselijk gedrag de percentages getuigen of slachtoffers klein zijn (zoals 7% van de bevolking die een bedreiging heeft gezien of ondergaan).

Tabel 3.6

Meegemaakt onwenselijk gedrag naar locatie, bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten van de bevolking die deze vorm van onwenselijk gedrag heeft meegemaakt en het percentage van de bevolking die het niet heeft meegemaakt)

	diefstal van persoonlijke eigendommen	vernieling of vandalisme	bedreiging (met een wapen)	lichamelijk geweld (slaan, schoppen)	verbaal geweld (schelden, pesten, treiteren)	vrouwonvriendelijk gedrag	discriminatie vanwege cultuur of religie
in de sport	8	5	3	17	14	5	10
op straat	20	45	25	27	30	32	27
bij het uitgaan	6	7	16	17	9	13	10
op het werk	14	5	9	5	9	16	13
op school	11	9	8	18	14	6	12
in het OV	4	8	8	5	8	7	7
in winkel (centra)	15	10	10	5	9	10	8
elders	22	11	20	8	7	12	13
totaal	100	100	100	100	100	100	100
niet meegemaakt	72	53	93	77	53	76	75

Tabel 3.6 (vervolg)

	discriminatie vanwege huidskleur	discriminatie vanwege homo- seksualiteit	seksuele intimidatie	geluids- overlast	overmatig alcoholgebruik	overlast door tabaksrook
in de sport	10	9	6	2	5	7
op straat	29	27	22	35	27	11
bij het uitgaan	12	15	16	8	42	35
op het werk	11	12	20	5	3	8
op school	13	11	6	4	1	4
in het OV	7	6	7	11	5	7
in winkel(centra)	8	5	7	8	5	10
elders	11	17	17	27	12	18
totaal	100	100	100	100	100	100
niet meegemaakt	78	88	91	57	63	57

Bron: SCP (SEM'07)

3.5 Verschillende vormen van verbaal onwenselijk gedrag

Verbale uitingen bij vrijetijdsverenigingen

Eerder kwam al naar voren dat verbaal geweld het meest voorkomende onwenselijke gedrag in de sport is. Is de sport hierin uniek? Of komt het uiten van verbale opmerkingen in andere geledingen van de maatschappij net zo vaak voor? Om dit na te gaan zijn aan de leden van verschillende soorten vrijetijdsverenigingen vragen gesteld of men (ooit) vormen van verbaal geweld heeft meegemaakt. Hierdoor kunnen leden van sportverenigingen vergeleken worden met andere vrijetijdsverenigingen.

Een vijfde van de sportverenigingsleden (22%, tabel 3.7) hoort vaak of regelmatig gemopper op de leiding van de club. Het minst geldt dat voor leden van een buurt- of wijkvereniging (15%). Ook het gebruik van scheldwoorden en het jennen van anderen wordt door leden van sportverenigingen (9% resp. 8%) meer gesignaleerd dan bij andere verenigingen. Het maken van vrouwonvriendelijke grappen en discriminatie wordt door leden van sportverenigingen minder gehoord.

Tot nu toe heeft de focus op het onwenselijke gedrag van anderen gelegen. Hoewel in het onderzoek naar misstanden in de sport wel is gevraagd op welke manier de respondent betrokken was bij het onwenselijke gedrag dat de meeste indruk heeft gemaakt, gaf niemand aan zelf dader te zijn. Dit kan komen doordat slechts een kleine groep zich bezondigt aan onwenselijke gedrag of dat het eigen onwenselijk gedrag zelden veel indruk maakt bij de dader (respondent) zelf. In tabel 3.7 staan de antwoorden op de vraag of men zelf aan vormen van verbaal onwenselijk gedrag heeft deelgenomen.

Bijna de helft van de sportverenigingsleden (48%) moppert weleens op de leiding en ruim een vijfde (21%) gebruikt weleens scheldwoorden. Minder leden van sportverenigingen zeggen zelf wel eens iemand te discrimineren of vrouwonvriendelijke grappen te maken. Jennen doen leden van sportverenigingen juist wel (relatief) vaak (15%). In welke mate jennen onderdeel uitmaakt van een sport met als doel om een tegenstander uit te dagen is onduidelijk. Dit zou immers bij het 'opwarmen' voorafgaande aan een wedstrijd kunnen horen en niet persoonlijk tegen een specifieke tegenstander zijn gericht.

Tabel 3.7

Horen van verbaal onwenselijk gedrag en het zelf ook weleens doen onder leden van vrijetijdverenigingen (in procenten van degenen die dit vaak of regelmatig hebben meegemaakt of het zelf ook weleens doen)

horen van verbaal onwenselijk gedrag	totaal (n=860)	buurt- of wijkvereniging (n=254)	amateur- kunstclub (n=193)	sport- vereniging (n=399)	andere vrije- tijdsvereniging (n=179)
mopperen op de leiding	18	15	16	22	16
scheldwoorden gebruiken	7	6	5	9	3
iemand jennen	7	4	5	8	3
iemand discrimineren	3	6	5	1	2
vrouwonvriendelijke grappen maken	4	2	5	2	3
het zelf ook weleens doen	(n=722)	(n=148)	(n=108)	(n=252)	(n=113)
mopperen op de leiding	43	41	37	48	35
scheldwoorden gebruiken	19	16	16	21	12
iemand jennen	13	9	9	15	5
iemand discrimineren	1	2	5	0	2
vrouwonvriendelijke grappen maken	9	10	12	6	10
ik doe dit nooit zelf	45	44	53	41	53

Bron: SCP (SEM'07)

Verbale uitingen in de sport

De uitspraken die hiervoor zijn besproken zijn ook voorgelegd aan diverse groepen betrokkenen in de sport. Het gaat daarbij om vrijwilligers of werknemers, toeschouwers van amateursportwedstrijden en professionele sportwedstrijden.

Veel toeschouwers van profwedstrijden melden dat mopperen op de scheidsrechter of een jurylid geen zeldzaamheid is (69% maakt dit regelmatig of vaak mee, tabel 3.8). Ook blijkt dat deze groep veel vaker dan de andere onderscheiden groepen het gebruik van scheldwoorden (54%), jennen (44%) en discrimineren (23%) hoort.

Maar ook het verschil tussen toeschouwers van amateursport en vrijwilligers of betaalde krachten in de sport is nog groot.

Ter ondersteuning van de eerder genoemde SIRE-campagne *Geef kinderen hun spel terug* is onderzocht hoe ouders zichzelf zien als ze hun kinderen aanmoedigen bij sport(wedstrijden). Ouders vinden zichzelf uiteraard veelal voorbeeldig, de scheidsrechter becommentariëren of schelden en vloeken doen ze zelf niet. Andere ouders kunnen er echter wel wat van. Vooral de mannen zijn niet de meest voorbeeldige toeschouwers (Heins 2007). Hoe komt dit in ons onderzoek naar voren?

Toeschouwers van professionele sportwedstrijden mopperen vaker op de spelleiding (60%) en gebruiken er vaker scheldwoorden (21%) dan de andere groepen. Voor alle onderscheiden groepen geldt dat mannen vaker vrouwonvriendelijke grappen maken dan vrouwen (niet in tabel).

Tabel 3.8

Horen van verbaal onwenselijk gedrag en het zelf ook weleens doen onder vrijwilligers en toeschouwers van amateur- en professionele sportwedstrijden (in procenten van degenen die dit vaak of regelmatig hebben meegemaakt of het zelf ook weleens doen)

	vrijwilligers of betaalde krachten in de sport (n = 441)	toeschouwers amateursport (n = 788)	toeschouwers professionele sport (n = 495)
horen van verbaal onwenselijk gedrag			
mopperen op de leiding	24	44	69
scheldwoorden gebruiken	15	29	54
iemand jennen	13	23	44
iemand discrimineren	5	7	23
vrouwonvriendelijke grappen maken	6	4	10
het zelf ook wel eens doen			
mopperen op de leiding	33	40	60
scheldwoorden gebruiken	14	13	21
iemand jennen	7	6	10
iemand discrimineren	1	1	1
vrouwonvriendelijke grappen maken	7	3	5
ik doe dit nooit zelf	60	56	37

Bron: SCP (SEM'07)

3.6 Betrokkenheid bij onwenselijk gedrag in de sport

Mensen die in de sport een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag hebben meegemaakt, is gevraagd wat op hen de meeste indruk maakte. Over deze ervaring is vervolgens doorgevraagd. In tabel 3.9 worden de resultaten hiervoor gepresenteerd. Hierbij is overlast buiten beschouwing gelaten omdat het een andere impact heeft dan de andere vormen van onwenselijk gedrag. Overlast is een vorm van onprettig gedrag (zie § 2.4), terwijl de andere vormen van onwenselijk gedrag van onbehoorlijk tot onwettig gekwalificeerd kunnen worden. Het is niet mogelijk uitsplitsingen te maken naar verschillende vormen van onwenselijk gedrag, omdat het aantal respondenten dan te klein wordt.

Veruit de grootste groep geeft aan getuige (89%, tabel 3.9) te zijn geweest, 11% was zelf slachtoffer. Wanneer we ervan uitgaan dat 20% van de Nederlandse bevolking onwenselijk gedrag in de sport heeft meegemaakt en 11% daarvan zichzelf als slachtoffer hiervan beschouwt, dan mag worden aangenomen dat in totaal 2% (11% van een vijfde) van de Nederlandse bevolking slachtoffer is van onwenselijk gedrag in de sport.

Bijna twee derde (64%) van het onwenselijke gedrag heeft met voetbal van doen, 16% met andere teamsporten en een vijfde met zogenoemde solo- en duosporten (bijv. tennis, hardlopen en fitness). 42% van de mensen was toeschouwer bij het sporten toen het onwenselijke gedrag zich voordeed, 32% was zelf aan het sporten en 10% was official of trainer/coach. Het meeste onwenselijke gedrag (69%) vond rondom een wedstrijd in de amateur- of professionele sport plaats. Door het agonale (op strijd gerichte) karakter van wedstrijdsport ligt de dreiging van onwenselijk gedrag er vaak op de loer. Respondenten maakten het even vaak mee bij hun eigen club als bij een andere club.

Tabel 3.9

Onwenselijk gedrag (excl. overlast) dat de meeste indruk maakt, naar achtergrondkenmerken, mensen die onwenselijk gedrag in de sport hebben meegemaakt (n = 321, in procenten)

sporttak	
voetbal	64
andere teamsport	16
vechtsport	1
solo- en duosport	20
totaal	100
betrokkenheid	
slachtoffer	11
getuige	89
totaal	100

Tabel 3.9 (vervolg)

rol	
sporter	32
official	5
trainer/coach	5
bezoeker of toeschouwer	42
overig	16
totaal	100
moment	
voor of na een wedstrijd	13
tijdens een wedstrijd	69
bij een training	16
anders	3
totaal	100
locatie	
bij uw eigen sportclub of sportvereniging	40
bij een andere sportclub of sportvereniging	41
elders	18
totaal	100

Bron: SCP (SEM'07)

3.7 Incidentie van onwenselijk gedrag bij sportorganisaties en -verenigingen

Niet alleen de bevolking kan iets zeggen over het voorkomen van onwenselijk gedrag in de sport, ook de sportorganisaties zelf zijn een bron van informatie. Een vergelijking tussen landelijke sportorganisaties (met meer dan 50.000 leden) en andere grote maatschappelijke organisaties¹ laat zien dat onwenselijk gedrag van de leden voor sportorganisaties vaker een probleem is (zie ook Van den Berg en De Hart 2008). 18% van de sportorganisaties noemt onwenselijk gedrag een behoorlijk probleem, bij andersoortige maatschappelijke organisaties is dit 6% (zie tabel C.6 in de bijlage). Ook geven sportorganisaties vaker dan andere landelijke organisaties aan dat het onwenselijke gedrag de laatste jaren is toegenomen (27% vs. 15%).

De ervaringen van verenigingsbestuurders zijn ook onderzocht, dit door middel van het verenigingsonderzoek (OPB'07). Slechts een klein deel van de bestuurders van sportverenigingen ziet onwenselijk gedrag als een actueel probleem (3%, tabel 3.10). Voor ruim de helft is het probleem beperkt en 43% vindt dat er geen problemen zijn. Voor kleinere verenigingen (65%) vormt onwenselijk gedrag vaker een probleem

dan voor grote verenigingen (21%). 7% van de bestuurders van grote verenigingen ervaart onwenselijk gedrag als een groot probleem. Wellicht heeft dit te maken met de wat minder sterke sociale controle bij grotere verenigingen. Een vergelijkbaar percentage geldt voor verenigingen waar een teamsport wordt beoefend (8%), en ook verenigingen die een eigen accommodatie beheren of die vrijwilligers zoeken melden vaker (enige) problemen (beide 4%).

Van de verenigingen, die onwenselijk gedrag als een probleem ervaren, geeft 17% aan dat het in de laatste jaren is afgenomen en een derde dat het is toegenomen (cijfers niet in tabel).

Tabel 3.10

Actualiteit van onwenselijk gedrag in de vereniging, naar achtergrondkenmerken (in procenten)

	omvang vereniging				overig		
	totaal (n = 588)	< 100 leden (n = 221)	101-250 leden (n = 144)	> 250 leden (n = 181)	teamsport (n = 219)	eigen accommodatie (n = 243)	onvol- doende vrijwilligers
geen probleem	43	65	36	21	21	34	21
nauwelijks een probleem	54	35	63	72	71	62	75
behoorlijk/groot probleem	3	0	1	7	8	4	4

Bron: MI (OPB'07)

Bestuurders baseren hun mening over het voorkomen van onwenselijk gedrag in hun vereniging onder andere op het binnenkomen van klachten van leden of bezoekers. De helft van de bestuurders geeft aan met geen enkele vorm van onwenselijk gedrag geconfronteerd te zijn (50%, tabel 3.11). Ruim een kwart (27%) heeft te maken gehad met verbaal geweld zoals schelden, pesten of treiteren. Het gedrag dat daarna het meest als onwenselijk is benoemd, betreft vernieling (22%). Op de derde plaats staat diefstal (18%) en op de vierde plaats komen de diverse vormen van overlast (minimaal een van de vier, 17%). Van de verenigingen noemt 8% lichamelijk geweld als onwenselijk gedrag dat de kop op stak. Discriminatie wordt weinig gemeld (1%, diverse vormen samengenomen). Bedreiging met een wapen is door één vereniging gemeld.

Tabel 3.11

Vormen van onwenselijk gedrag waarover het verenigingsbestuur klachten kreeg of waarmee het werd geconfronteerd in de laatste twaalf maanden, verenigingen (in procenten)

	totaal (n = 571)	waarvan meer dan eens
geen enkele vorm	50	
verbaal geweld (schelden, pesten, treiteren)	27	6
vernieling of vandalisme	22	6
diefstal van persoonlijke eigendommen	18	3
lichamelijk geweld (slaan, schoppen)	8	1
seksuele intimidatie	1	0
bedreiging (met een wapen)	0	0
discriminatie		
vrouwonvriendelijk gedrag	2	0
discriminatie vanwege huidskleur	1	0
discriminatie vanwege cultuur of religie	0	0
discriminatie vanwege homoseksualiteit	0	0
overlast		
geluidsoverlast	7	1
overlast door tabaksrook	7	2
overmatig alcoholgebruik	6	1
overlast door drugsgebruik	1	0

Bron: MI (OPB'07)

Om de betrokkenheid bij onwenselijk gedrag onder sportverenigingsleden te peilen zijn we nagegaan wie de voorvallen hebben gemeld (tabel 3.12). Jeugdsporters (49%) en volwassen sporters (54%) melden het vaakst een klacht. Jeugdsporters melden daarbij weinig overlast (12%), de volwassenen des te meer (56%). De jeugdsporters (35%) melden wel vaker vernielingen dan volwassenen (21%). Ouders (18%) en officials (8%) beklagen zich relatief vaak over verbaal geweld.

Tabel 3.12

Categorie van leden of andere betrokkenen van wie de klachten of meldingen afkomstig waren, verenigingen (in procenten)

	totaal klachten (n = 291)	waarvan klachten over:				
		vernietiging/ vandalisme (n = 131)	diefstal (n = 105)	verbaal geweld (n = 157)	lichamelijk geweld (n = 53)	overlast (n = 97)
volwassen spelers/sporters	54	21	44	45	48	56
jeugdige sporters	49	35	48	54	52	12
andere betrokkenen	21	28	6	4	6	26
ouders	17	5	7	18	0	9
trainers/begeleiders	13	10	7	12	7	6
andere vrijwilligers	12	15	6	7	4	15
toeschouwers	8	3	1	7	9	8
scheidsrechters/juryleden	6	2	2	8	3	2

Bron: MI (OPB'07)

De meeste verenigingen reageren op deze ontvangen klachten, maar 16% blijft passief, vooral bij klachten over diefstal en overlast (tabel 3.13). De wijze van reageren hangt samen met de vorm van het onwenselijke gedrag. Bij vernielingen en diefstal is vaak gekozen voor een aangifte bij de politie (33% resp. 38%). Vaak zal niet bekend zijn wie de daders van diefstal zijn geweest, en veel mogelijkheden voor een interne actie zijn er dan ook niet. Waarschuwingen en gesprekken met de daders zijn bij veel vormen van onwenselijk gedrag de meest toegepaste reactie. Voor 40% van de klachten over lichamelijk geweld is een andere sanctie opgelegd, waarschijnlijk via de spelregels van de desbetreffende sport.

Tabel 3.13

Reactie op klachten van betrokkenen, verenigingen (in procenten)

	totaal klachten (n = 294)	vernietiging/ vandalisme (n = 132)	diefstal (n = 105)	verbaal geweld (n = 157)	lichamelijk geweld (n = 53)	overlast (n = 97)
er is niet direct iets ondernomen	16	9	19	4	4	19
de klachten zijn onderzocht, maar bleken ongegrond	4	0	3	0	2	6
er is met daders/veroorzakers en verantwoordelijken gesproken	54	37	9	67	50	43
er is een waarschuwing gegeven aan daders/veroorzakers	35	22	10	42	32	27
er is een andere sanctie opgelegd	13	7	3	7	40	4
er is aangifte gedaan bij de politie	27	33	38	2	7	2
er is een andere actie ondernomen	26	18	32	8	5	23

Bron: MI (OPB'07)

Masterplan Arbitrage

In het kader van het Masterplan Arbitrage is een vervolgonderzoek uitgevoerd bij tien takken van sport. Hoewel het alle tien agonale sporten zijn (Steenbergen en Vloet 2007), verschilt de mate waarin onwenselijk gedrag voor de bestuurders van de clubs een actueel probleem vormt. Het meest speelt dit bij voetbalverenigingen, waarvan 11% van de bestuurders onwenselijk gedrag een behoorlijk tot groot probleem vindt en 15% geen problemen kent (zie tabel C.4 in de bijlage). Ook bij hockey- en basketbalverenigingen zijn er naar verhouding weinig bestuurders die onwenselijk gedrag geen probleem vinden.

Driekwart van de bestuurders van voetbalclubs (76%, zie tabel C.4 in de bijlage) kreeg te maken met klachten over onwenselijk gedrag terwijl dat voor alle verenigingen in totaal de helft is (50%, tabel 3.11). Voetbalclubs noemden veel vaker klachten over verbaal geweld (52%) dan gemiddeld door sportverenigingen wordt aangegeven (27%). Zij rapporteren ook vaker vernielingen (50% vs. 22%). Verder krijgen zij vaker klachten over lichamelijk geweld (30% vs. 8%) en over verschillende vormen van discriminatie. Over overlast door alcohol, rook of geluid krijgen voetbalclubs ongeveer even vaak klachten als alle sportverenigingen samen.

Bestuurders van paardensport- en wielerverenigingen ontvingen in verhouding tot andere sporttakken weinig klachten over onwenselijk gedrag (25% resp. 26%, zie tabel C.5 in de bijlage). Bestuurders van voetbal- en hockeyverenigingen kregen meer klachten (76% resp. 83%). Het gaat daarbij vaak om vernieling of vandalisme (50% in het voetbal en 53% in het hockey) of over verbaal geweld (52% resp. 60%). Klachten en meldingen van overlast komen vooral bij hockey vaak voor in vergelijking met andere sporttakken: ruim een derde van alle hockeyverenigingen zegt hiermee problemen te ervaren. Wellicht zijn betrokkenen bij hockey mondiger, is er meer een cultuur van melding maken of heeft het bestuur er meer aandacht voor dan in andere sporten.

3.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk staat de incidentie van onwenselijk gedrag in de sport centraal, zoals die wordt waargenomen door de bevolking en de bestuurders van verenigingen. De belangrijkste bevindingen van dit hoofdstuk zijn puntsgewijs samengevat.

- Bijna acht op de tien Nederlanders (79%) geeft aan in de afgelopen twaalf maanden een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag in de maatschappij te hebben meegemaakt als getuige of als slachtoffer. Tussen mannen en vrouwen is daarbij geen verschil te constateren. Jongeren geven wel vaker aan onwenselijk gedrag te hebben gezien of ondergaan dan ouderen, en ook mensen in stedelijke gebieden geven aan meer mee te hebben gemaakt dan mensen in niet-stedelijke gebieden.
- Het vaakst heeft men onwenselijk gedrag meegemaakt op straat (73%) en in het uitgaansleven (51%). Op een afstand volgen de andere locaties, waarbij men aan geeft in de sport (26%) minder vaak onwenselijk gedrag te hebben meegemaakt dan in winkelcentra (32%) of op het werk (30%), maar vaker dan op school (23%) of in het ov (23%).

- Door de gegevens van het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) uit 2005 te gebruiken, hebben we een poging gedaan om de verhouding tussen doorgebrachte tijd en het meemaken van onwenselijk gedrag op een locatie in kaart te brengen. Volgens ons onderzoek heeft 8% van het meegemaakte onwenselijke gedrag plaatsgevonden in de sport. Volgens het TBO wordt 7% van de buitenshuis besteedde tijd doorgebracht in de sport. Voorzichtig valt hieruit te concluderen dat de kans op onwenselijke ervaringen in de sport niet veel groter is dan men ten opzichte van de doorgebrachte tijd mag verwachten ($8\% - 7\% = +1$). Tijdens het uitgaan (+7) en in het OV (+3) komt onwenselijk gedrag relatief vaak voor en op straat (-10), op het werk (-4) en op school (-4) juist relatief weinig.
- Opmerkelijk is dat de beeldvorming over onwenselijk gedrag in de sport (maar ook op school en in het OV) negatiever is dan de incidentiecijfers weergeven. Men heeft het idee dat op deze locaties vrij veel onwenselijk gedrag voorkomt, maar op basis van cijfers van wat men heeft gezien of ondergaan lijkt dit mee te vallen.
- In de maatschappij meldt men het vaakst verbaal geweld, zoals schelden, pesten en treiteren (47%) en vernieling of vandalisme (47%), op kleine afstand gevolgd door geluidsoverlast (43%) en overlast van tabaksrook (43%). Het vaakst wordt dit op straat meegemaakt. In de sport maakt men naar verhouding vaak lichamelijk of verbaal geweld mee.
- In vergelijking met leden van andere vrijetijdsverenigingen hebben leden van sportverenigingen vaker te maken met schelden en jennen. Ze doen er zelf ook vaker aan mee, en dit geldt ook voor mopperen op de leiding. In andere vrijetijdsverenigingen merken leden op dat discriminatie en vrouwonvriendelijke opmerkingen vaker worden gemaakt dan leden van de sportvereniging dat opmerken.
- Een op de vijf Nederlanders heeft onwenselijk gedrag meegemaakt in de sport. Verbaal geweld wordt daarbij het vaakst gemeld (12%), gevolgd door lichamelijk geweld (6%). Bedreiging (0%), seksuele intimidatie (1%) en geluidsoverlast (1%) kennen een relatief lage incidentie in en rondom de sport. Mannen en jongeren maken vaker een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag mee dan vrouwen en ouderen. Autochtonen hebben niet meer of minder onwenselijk gedrag in de sport meegemaakt dan allochtonen. Voetballers (43%) en andere teamsporters (29%) maken vaker een of meerdere vormen hiervan mee dan de andere sporters (19%). Ook wanneer men in verenigingsverband (27%) sport, heeft men vaker iets meegemaakt dan in een commercieel sportcentrum (15%). Daarbij is niet gezegd dat men het onwenselijke gedrag in de eigen sport of vereniging heeft meegeemaakt. Deze cijfers geven een vergelijkbaar beeld weer als in *Een gele kaart voor de sport* naar voren kwam. Mannelijke, jonge teamsporters geven vaker aan onwenselijk gedrag in de sport te hebben gezien of ondergaan dan andere mensen.
- Respondenten zijn doorgevraagd over de meest indrukwekkende negatieve ervaring in de sport, waarbij het ervaren van overlast door geluid, rook of alcohol buiten beschouwing is gelaten. 42% van de mensen was op dat moment aanwezig als toeschouwer. 69% maakte onwenselijk gedrag mee tijdens een wedstrijd en in 64% van de meldingen was dit tijdens het voetballen.

- 89% was getuige van onwenselijk gedrag in de sport, 11% was slachtoffer. Wanneer we ervan uitgaan dat 20% van de Nederlandse bevolking onwenselijk gedrag in de sport heeft meegemaakt en 11% daarvan zichzelf als slachtoffer hiervan beschouwt, dan mag worden aangenomen dat in totaal 2% (11% van een vijfde) van de Nederlandse bevolking slachtoffer is van onwenselijk gedrag in de sport.

Noot

- 1 Ondervraagd zijn grote landelijke maatschappelijke organisaties op het gebied van internationale hulp, zorg en welzijn, natuur en milieu, vakbonden, consumentenorganisaties en dergelijke. Voor meer informatie over dit onderzoek, zie Van den Berg en De Hart (2008).

4 Consequenties van onwenselijk gedrag

4.1 Inleiding

Er is tot nu toe weinig informatie beschikbaar over de gevolgen van onwenselijk gedrag voor de daadwerkelijke sportbeoefening of voor het uitvoeren van vrijwilligerswerk voor de sport, zoals het betrokken zijn als scheidsrechter. Daarnaast is het niet bekend of onwenselijk gedrag de sportkeuze a priori ook beïnvloedt. Wat is bijvoorbeeld het beeld van de bevolking over verschillende takken van sport en in welke mate vormt (negatieve) beeldvorming aanleiding om zelf niet (meer) te sporten? Is een imago van een sport van invloed op de sportkeuze voor iemands kinderen?

Als sporters gevraagd wordt waarom ze aan sport doen, is de meest genoemde motivatie gezondheid. Driekwart van de bevolking is van mening dat actieve sportbeoefening nodig is voor een goede gezondheid (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2006). Ook plezier en gezelligheid zijn voor veel mensen een belangrijke motivatie om door te gaan (Lucassen en Tiessen-Raaphorst 2006). Mensen die besluiten scheidsrechter te worden, doen dit om verschillende intrinsieke of extrinsieke redenen: men meldt zich zelf aan, men wordt er voor gevraagd of het is verplicht gesteld door de vereniging. Voor jongeren vormt de verplichting de belangrijkste reden zich als scheidsrechter aan te melden. De meeste scheidsrechters blijven gemotiveerd omdat ze iets voor hun vereniging willen betekenen of omdat het ze gewoon leuk vinden om te doen (De Ronde et al. 2007). Voor hockeybondscheidsrechters spelen vaardigheden en ambities om zich te verbeteren ook een belangrijke rol: ze achten zichzelf in staat een goede wedstrijd te leiden en hebben de ambitie om op een hoger niveau te fluiten. Een van de redenen waarom voetbalscheidsrechters stoppen met fluiten is de agressie op en rondom de velden. Agressief gedrag van spelers, bankzitters en toeschouwers leidt ertoe dat het plezier dat men beleeft aan het fluiten niet meer opweegt tegen de energie die het kost om weer het veld op te gaan (Brouwers et al. 2000).

Over de redenen waarom toeschouwers stoppen met het bezoeken van sportwedstrijden en waarom andere vrijwilligers of betaalde krachten dan scheidsrechters stoppen met hun functie is vanuit de literatuur minder bekend. Een op de zes verenigingen probeert te achterhalen waarom vrijwilligers afhaken (Roques en Janssens 2002). Ook is nooit doorgevraagd naar vervelende ervaringen in de sport en de eventuele consequenties daarvan.

Ontevredenheid over dienstverlening

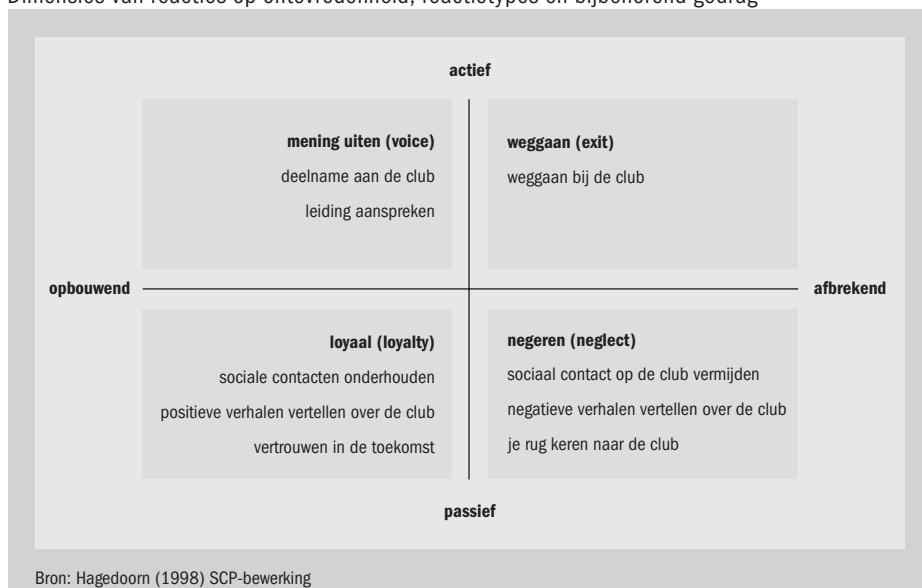
Sportverenigingen, zwembaden, fitnesscentra en vergelijkbare sportaanbieders kunnen beschouwd worden als dienstverlenende organisaties. Wanneer de 'klanten' negatieve ervaringen hebben, kunnen zij hier verschillend op reageren. Dit is mede

afhankelijk van de ernst van het meegemaakte. Hirschman (1970) heeft een model ontwikkeld waarin drie mogelijke reacties van ontevreden klanten worden onderscheiden: *exit*, *voice* en *loyalty*. Hagedoorn (1998) voegt hier nog het aspect *neglect* aan toe.

Dit zogenoemde EVLN-model is ook goed toepasbaar voor de gevolgen van onwenselijk gedrag in de sport. Twee componenten van dit model zijn constructief: *loyalty* en *voice* (zie figuur 4.1). Loyale mensen hebben hoop voor de toekomst, vertellen anderen positieve verhalen over hun club en onderhouden sociale contacten binnen de club. Al zijn ze loyaal, ze stellen zich wel passief op: ze doen niets om de organisatie te verbeteren. Als ze onwenselijk gedrag hebben meegemaakt heeft dit geen invloed op hun houding ten opzichte van de club. Mensen die hun mening uiten (*voice*) zijn actief betrokken bij de organisatie. Ze hebben iets meegemaakt of gezien en gaan daarover actief het gesprek aan met anderen, zoals het bestuur of management van de club. Dit hoeft niet per se op een negatieve manier te zijn in de vorm van klagen. Het kan ook dat ze willen zorgen dat het onwenselijke gedrag in de toekomst minder of niet weer voorkomt. Op deze manier kan de organisatie zichzelf ook verbeteren: ze hoort wat er speelt onder haar 'klanten' en kan maatregelen nemen als het nodig is. *Exit* en *neglect* zijn destructief van aard. Het woord *exit* spreekt voor zich: mensen vertrekken. De ervaring met onwenselijk gedrag heeft een dusdanige invloed op hun houding dat ze niet meer bij de club willen horen. Ze dragen door te vertrekken niet bij aan verbetering van de organisatie, maar zijn alleen gericht op hun eigen belang. Hetzelfde geldt voor de mensen die het onwenselijke gedrag negeren (*neglect*). Ze vermijden sociale contacten met andere aanwezigen of vertellen negatieve verhalen over de club. Ze zijn passief, in de zin dat ze niet de stap nemen om weg te gaan.

Figuur 4.1

Dimensies van reacties op ontevredenheid, reactietypes en bijbehorend gedrag

Het EVLN-model gebruiken we in dit hoofdstuk om feitelijke gevolgen van onwenselijk gedrag voor huidige deelnemers te beschrijven. In het bevolkingsonderzoek hebben respondenten op basis van de meest indrukwekkende negatieve ervaring in de sport aangegeven of en welke gevolgen dit voor hun deelname heeft gehad. Hierbij moeten we de kanttekening maken dat het vaak niet een eenmalig incident zal zijn dat de reactie van mensen zal bepalen, maar veeleer een opeenstapeling van negatieve ervaringen die bij klanten een negatieve reactie zal veroorzaken. In het bevolkingsonderzoek hebben we echter specifiek naar één ervaring gevraagd (de meest indrukwekkende) en naar de gevolgen van die ene ervaring.

Het onderzoek onder verenigingsbestuurders geeft ook informatie over de gevolgen van onwenselijk gedrag voor betrokkenen in hun vereniging. De bestuurders is gevraagd wat 'klanten' doen wanneer hun klacht over onwenselijk gedrag niet naar tevredenheid wordt afgehandeld.

Het exit-aspect wordt vervolgens nog nader uitgelicht, door weer te geven wat voor mensen in het algemeen redenen waren om te stoppen met een sport als deelnemer, vrijwilliger of toeschouwer. Hierbij wordt het aspect van onwenselijk gedrag in een breder kader geplaatst: vormt onwenselijk gedrag een belangrijke reden om af te haken?

Tot slot wordt vanuit een ander gezichtspunt gekeken naar de rol van onwenselijk gedrag in de sport, namelijk vanuit een fictief gezichtspunt. Het gaat dan om de mate waarin de beeldvorming over de aantrekkelijkheid van sportactiviteiten wordt gekleurd door het al dan niet voorkomen van onwenselijk gedrag. In hoofdstuk 2 is al geconstateerd dat veel mensen van mening zijn dat de media een belangrijke rol spelen in de beeldvorming over sport. Mensen hebben onder andere door berichtgeving in de media een mening over sport, zonder dat ze het zelf beoefend of bekeken hebben. Hun mening is dus fictief. Om te kijken welke sporten een positief beeld oproepen en welke een negatief beeld, is gevraagd welke sport men zelf wel of niet zou willen beoefenen en welke men jonge kinderen wel of niet zou willen laten beoefenen, en wat de reden daarvan is.

4.2 *Gevolgen van negatieve ervaringen*

In hoofdstuk 3 is beschreven welke ervaringen mensen hebben met onwenselijk gedrag in de sport. Hieruit bleek dat een vijfde deel van de bevolking in het afgelopen jaar onwenselijk gedrag heeft meegemaakt. Ruim de helft van die mensen noemt verbaal geweld en bijna drie op de tien heeft lichamelijk geweld meegemaakt. In de sport blijkt lichamelijk geweld relatief vaker voor te komen dan op andere locaties.

Over het meegemaakte onwenselijke gedrag is vervolgens doorgevraagd naar het type gedrag dat de meeste indruk op de respondent heeft gemaakt. In het vervolg van deze paragraaf gaan we hier verder op in. In het benoemen van de gevolgen van onwenselijk gedrag maken we een onderscheid tussen getuigen en slachtoffers. Deze meest indrukwekkende ervaring met onwenselijk gedrag zou aanleiding kunnen zijn

voor mensen om te stoppen met deelname aan een sport of minder binding te voelen met sport. Is dit ook daadwerkelijk zo?

Getuigen van onwenselijk gedrag

Verbaal (33%) of fysiek (20%) geweld heeft de meeste indruk gemaakt op mensen die getuige zijn geweest van een of meer vormen van onwenselijk gedrag in de sport. Voor 16% heeft discriminatie naar huidskleur of cultuur/religie de meeste indruk gemaakt.

Voor bijna zes op de tien getuigen heeft deze meest indrukwekkende ervaring geen gevolgen voor hun betrokkenheid gehad. Ze voelen zich niet gehinderd om als toeschouwer actief te blijven en voelen ook geen aanleiding de leiding hierop aan te spreken (*loyalty*). Voor ruim de helft van deze 'loyale' mensen (56%) was de meest indrukwekkende ervaring die met lichamelijk of verbaal geweld. In hoeverre deze mensen bewust loyaal zijn, is niet uit de resultaten van ons onderzoek af te leiden. Wellicht weten ze niet wie ze zouden moeten aanspreken over het onwenselijke gedrag (zoals een voetbalsupporter in een groot stadion).

Een op de zeven getuigen heeft de leiding aangesproken op het aanschouwde onwenselijke gedrag (*voice*) en neemt daarmee een actieve rol in bij het tegengaan hiervan. Het onwenselijk gedrag dat bij deze actieve mensen de meeste indruk heeft gemaakt is ook veelal verbaal of lichamelijk geweld. Ook mensen die getuige zijn geweest van diefstal spreken meestal de leiding erop aan.

De mensen die nog wel actief zijn en de leiding er niet over hebben gesproken en de mensen die zeggen hun sport nog wel te beoefenen, maar minder intensief betrokken te zijn, zijn passiever (geworden). Daarmee negeren zij het gebeurde of nemen althans geen actieve rol in om onwenselijk gedrag in de toekomst tegen te gaan of te verminderen (*neglect*). De mensen die het onwenselijke gedrag negeren en zich passief opstellen, zijn vooral getuige geweest van verbaal geweld, discriminatie of overlast.

Een op de acht getuigen is naar aanleiding van het zien van onwenselijk gedrag helemaal gestopt met het beoefenen van de sport, het (vrijwilligers)werk of het bezoeken van wedstrijden (*exit*) (tabel 4.1). Vooral het meemaken van vernieling, vandalisme of discriminatie is reden om te stoppen. De mensen die gestopt zijn als toeschouwer (driekwart van alle mensen die gestopt zijn) gaan vooral niet meer naar voetbalwedstrijden kijken. Hierbij is niet bekend of ze toeschouwer waren van amateur of betaald voetbal. In hoofdstuk 3 is berekend dat een vijfde van de bevolking onwenselijk gedrag heeft meegemaakt in de sport. Omdat 12% van de getuigen stopt met deelname ten gevolge van onwenselijk gedrag (dat de meeste indruk heeft gemaakt), betekent dit dat 2% van de bevolking is gestopt met sporten, vrijwilligerswerk of het bezoeken van wedstrijden naar aanleiding van onwenselijk gedrag.

Tabel 4.1

Gevolgen van de meest indrukwekkende ervaring met onwenselijk gedrag in de sport, mensen die getuige waren (n = 325, in procenten, meerdere antwoorden mogelijk)

	totaal
ik ben gestopt met deze sport als sporter, vrijwilliger of toeschouwer	12
ik doe deze sport nog wel, maar niet meer zo intensief als daarvoor	3
ik doe deze sport nog wel en ook bij dezelfde club, en ik heb de leiding hierover niet gesproken	12
ik doe deze sport nog wel en ook bij dezelfde club, en heb er de leiding hierover wel gesproken	14
er waren voor mij geen nadelige gevolgen	58

Bron: SCP (SEM'07)

Slachtoffers van onwenselijk gedrag

Het aantal mensen dat aangaf slachtoffer te zijn geweest van onwenselijk gedrag in de sport is erg klein (zie ook hoofdstuk 3). Mensen die zichzelf slachtoffer van onwenselijk gedrag noemen, waren vooral de dupe van diefstal van persoonlijke eigendommen of hadden overlast ervaren van de rooklucht in de kantine of op de tribune. Bijna de helft van de slachtoffers is dit overkomen in een solo- of duosport, vier op de tien in de voetballerij. Door het lage aantal is het niet mogelijk betrouwbare uitspraken te doen die te vertalen zijn naar alle sporters of naar de Nederlandse bevolking. Hieronder wordt een paar opvallende kenmerken beschreven.

Het lijkt erop dat een kwart van de slachtoffers geen nadelige gevolgen heeft ondervonden van het onwenselijke gedrag. Dit was vooral het geval als men last had gehad van tabaksrook. Een aantal respondenten gaf aan wel de tribune of kantine te mijden vanwege rookoverlast. Een op de vier slachtoffers heeft de leiding op het voorval aangesproken. Hiermee zijn de slachtoffers eerder geneigd iets aan het onwenselijke gedrag te doen dan de getuigen. Doordat ze zelf slachtoffer zijn is hun belang groter. Dit wordt bevestigd als blijkt dat de mensen die de leiding hebben gesproken vooral slachtoffer waren van diefstal van persoonlijke eigendommen. Het lijkt erop dat voor een op de tien sportende slachtoffers en een op de twintig bezoekende slachtoffers het onwenselijke gedrag reden vormde om met deze sport te stoppen als deelnemer of toeschouwer.

Gevolgen volgens verenigingsbestuurders

De helft van de bestuurders van sportverenigingen uit het verenigingsonderzoek geeft aan de afgelopen twaalf maanden klachten te hebben ontvangen over verschillende vormen van onwenselijk gedrag. De meeste klachten gingen over verbaal geweld (28% van de verenigingen), vernieling of vandalisme (23%) of diefstal van

persoonlijke eigendommen (18%). Van de verenigingen die klachten of meldingen binnenkregen over onwenselijk gedrag, geeft negen op de tien aan dat klachten altijd of in de meeste gevallen naar tevredenheid kunnen worden afgehandeld (tabel 4.2). Daarbij gaat het om de mening van de verenigingsbestuurders. Hoe de klachtindieners er zelf over denken, is niet bekend.

Tabel 4.2

Het naar tevredenheid afhandelen van klachten en meldingen, bestuurders van sportverenigingen die klachten hebben binnengekregen (n = 292, in procenten)

altijd	22
in de meeste gevallen wel	67
in de meeste gevallen niet	7
zelden of nooit	3
totaal	100

Bron: MI (OPB'07)

Bij de verenigingen waar klachten niet altijd naar tevredenheid kunnen worden afgehandeld (78%) is gevraagd wat de reacties zijn van deze niet tevreden gestelde betrokkenen. De verenigingsbestuurders van die verenigingen geven aan dat de meeste betrokkenen er zich dan bij neerleggen (82%, zie tabel 4.3). Zij tonen zich loyaal aan de vereniging en trekken verder geen consequenties uit de ervaring (deze antwoorden zijn niet te koppelen aan specifieke vormen van onwenselijk gedrag). Ook komt het voor dat mensen bij de vereniging vertrekken (*exit*): een op de drie verenigingsbestuurders geeft aan dat het voorkomt dat mensen hun lidmaatschap opzeggen omdat een klacht niet naar tevredenheid is afgehandeld, ruim een kwart geeft aan dat het voorkomt dat mensen niet meer als toeschouwer of bezoeker op de club komen. Wanneer mensen geen vrijwilligerswerk meer voor de club willen doen (43% van de bestuurders geeft aan dat dit een gevolg kan zijn van het niet naar tevredenheid afhandelen van een klacht), heeft dit voor de club belangrijke consequenties. Driekwart van alle sportverenigingen geeft aan op zoek te zijn naar vrijwilligers (Van Kalmthout et al. 2006). Als verenigingen vrijwilligers verliezen door ontevredenheid over klachtenafhandeling, werkt dit niet positief op het vrijwilligersbestand.

Tabel 4.3

Reacties van de betrokkenen wanneer klachten en meldingen niet naar tevredenheid konden worden afgehandeld, bestuurders van sportverenigingen (n = 166, in procenten, meerdere antwoorden mogelijk)

zij hebben zich erbij neergelegd	82
zij zijn minder betrokken bij de vereniging	54
zij blijven kritiek uiten op de vereniging	54
zij zijn niet meer bereid vrijwilligerswerk te doen	43
zij doen deze sport nog wel, maar niet meer zo intensief als daarvoor	37
zij hebben hun lidmaatschap opgezegd	33
zij zijn gestopt als toeschouwer/bezoeker van deze sport	26

Bron: MI (OPB'07)

4.3 Redenen om te stoppen

In de paragraaf 4.2 hebben we gekeken vanuit het perspectief van mensen die iets hebben meegemaakt in de sport. Nu gaan we kijken naar mensen die met een sport zijn gestopt als beoefenaar, vrijwilliger of toeschouwer. In welke mate speelt onwenselijk gedrag bij hen een rol in dit besluit?

Stoppen als sporter

Ruim een op de drie respondenten geeft aan vroeger wel een sport te hebben beoefend, maar hiermee te zijn gestopt. Agressie, discriminatie of conflicten met de trainer worden door slechts een enkeling opgegeven als reden om te stoppen met een sport (tabel 4.4). Dit geldt iets vaker voor sporters die lid waren van een sportvereniging dan voor sporters die een sportschool of fitnesscentrum hebben bezocht. Van de gestopte voetballers geeft 4% aan dat een teveel aan agressie een reden van afhaken vormde. Bij andere sporten is agressie als reden minder of niet van toepassing.

De sfeer rondom het sporten vormde voor 19% een reden om te stoppen. Meestal komt dit door sportvrienden die ook stopten, al geldt dit vaker voor vrouwen dan voor mannen. Voor mensen die sportten in verenigingsverband vormt de verminderde sfeer in de groep vaker reden om af te haken dan voor fitnessers. Gezelligheid is voor deze laatste groep dan ook minder belangrijk dan voor verenigingssporters (Lucassen en Tiessen-Raaphorst 2006).

In vergelijking met andere redenen om te stoppen vormen agressie en geweld dus maar een heel klein aandeel. Privéredenen als te weinig tijd, gezondheid en verhuizing zijn het belangrijkste als het gaat om stoppen met een sport (85% geeft een privéreden aan, vgl. Elling 2007). Voor vrouwen spelen de kosten vaker een rol: 12% geeft aan dat de sport te duur was (ten opzichte van 4% van de mannen). Een verklaring hiervoor lijkt dat vrouwen vaker lid waren van een fitnesscentrum, terwijl

mannen vaker lid waren van een sportvereniging. Een kwart van de bezoekers van een fitnesscentrum is afgehaakt vanwege de kosten, ten opzichte van 4% van de leden van een sportvereniging.

Tabel 4.4

Reden om te stoppen met de belangrijkste sport als deelnemer naar tak van sport en sportverband, mensen die gestopt zijn met een sport (in procenten)

	totaal	tak van sport			sportverband	
		voetbal (n=104)	andere teamsport (n=146)	vecht-/ duo-/ solosport (n=649)	sport- vereniging (n=514)	sportschool of fitnesscentrum (n=174)
privé	85	85	89	84	82	95
geen tijd meer/te druk	47	44	49	47	45	53
gezondheid/blessures	30	42	31	28	29	30
verhuizing	11	7	26	9	12	8
te duur	9	0	3	11	4	26
leeftijd	2	6	0	2	3	2
sfeer	19	23	21	18	23	17
vrienden met wie ik sportte, stopten ook	13	15	11	14	14	16
sfeer in de groep was niet leuk meer	6	4	9	6	10	2
agressie/discriminatie	1	4	3	0	1	0
conflict met trainer	1	3	1	0	1	0
organisatie	14	8	15	15	15	14
club/voorzieningen verdwenen/verplaatst	8	6	7	9	9	6
kwaliteit/niveau sportbeoefening/trainingen	5	4	8	5	6	5
sportlocatie was moeilijk bereikbaar	2	0	0	3	1	4

Bron: SCP (SEM'07)

Stoppen als vrijwilliger

Ruim een derde van de bevolking is of was actief als medewerker in de sport. Slecht twee op de honderd worden hiervoor betaald (vgl. Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2006; Goossens 2006). Een op de zes Nederlanders heeft vroeger wel vrijwilligerswerk in de sport verricht, in de helft van de gevallen als bestuurs- of commissielid. Een op de vijf was actief als trainer, coach of instructeur en een op de tien was official (scheidsrechter, jurylid). Daarnaast is een op de vijf actief geweest in onder-

steunende taken als kantinedienst, algemene begeleiding of onderhoudsklussen op de accommodatie.

Bijna een op de vijf vrijwilligers geeft de sfeer aan als een reden om af te haken (tabel 4.5). Hierbij benoemt men vaker de sfeer in het algemeen of het krijgen van te weinig waardering dan het last hebben van agressie of discriminatie. Net als bij de sporters vormt ook voor vrijwilligers agressie en discriminatie niet of nauwelijks een reden om met hun werk te stoppen. Uit een onderzoek onder hockeyscheidsrechters blijkt dat 8% daadwerkelijk heeft overwogen te stoppen met fluiten vanwege agressie (KNHB 2007).

Tabel 4.5

Reden om te stoppen als vrijwilliger in de sport, naar functie en naar tak van sport in procenten)

	totaal	functie				tak van sport		
		bestuurs- lid (n=247)	trainer (n=109)	official (n=40)	onder- steunende taken(n=83)	voetbal (n=95)	andere teamsport (n=140)	vecht-/ solo-/duo- sport (n=247)
privé	59	48	76	70	63	53	66	58
verhuizing	16	13	20	20	16	7	25	15
tijd	14	7	21	18	23	14	13	15
gezondheid/bleesures	11	10	14	16	8	11	9	11
kinderen stopten met deze sport of club	9	4	17	6	12	15	9	5
leeftijd	8	12	6	4	2	3	5	12
zelf gestopt met deze sport	3	2	0	8	8	3	5	2
organisatie	22	36	6	5	12	18	19	26
termijn functie liep af	13	25	1	1	2	7	13	16
club is opgeheven/ verhuisd	6	8	3	2	6	4	4	9
sfeer	18	19	20	17	15	26	14	16
sfeer beviel me niet meer	8	9	9	6	7	11	5	9
te weinig waardering	6	7	6	9	4	4	6	7
te veel druk op mij gelegd	3	2	6	6	2	5	3	3
te weinig vrijwilligers	3	2	3	1	5	7	2	1
conflict	2	3	1	0	1	1	1	3
agressie/discriminatie	1	1	1	1	0	2	0	1

Bron: SCP (SEM'07)

Stoppen met een sport als toeschouwer

Ruim een op de drie Nederlanders (37%) gaat weleens naar wedstrijden in de amateursport toe. Hiervan gaat bijna de helft (44%) naar het voetbal. Bijna een kwart van de Nederlanders (23%) bezoekt professionele sportwedstrijden, waarbij de meesten (77%) naar het betaald voetbal gaan kijken (vgl. Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2006). Bijna een kwart van de bevolking (23%) is afgehaakt bij het bezoeken van amateurwedstrijden. 14% bezocht vroeger wel professionele sportwedstrijden, maar doet dat nu niet meer.

Agressie en een minder prettige sfeer vormen bij de professionele sport vaker een reden om geen wedstrijden meer te bezoeken (29% resp. 30%) dan in de amateursport (5% resp. 11%, tabel 4.6). Dit geldt vaker voor gestopte bezoekers van profvoetbal dan van andere professionele sporten. Ook bij de amateursport worden agressie en een minder prettige sfeer vaker voor voetbalwedstrijden dan voor andere amateurwedstrijden als reden van afhaken genoemd.

Tabel 4.6

Redenen om te stoppen als toeschouwer, naar amateur- en professionele sport, gestopte toeschouwers (in procenten)

	amateursport			professionele sport		
	totaal (n=536)	voetbal (n=219)	overige sporten (n=307)	totaal (n=338)	profvoetbal (n=247)	overige sporten (n=83)
privé						
andere interesses	45	44	45	42	40	48
familieleden of vrienden spelen niet meer mee	35	31	40	-	-	-
tijd	22	20	25	18	18	20
verhuizing	13	10	15	-	-	-
leeftijd of gezondheid	3	3	2	-	-	-
sfeer						
ik vind de sfeer niet leuk meer	11	17	5	30	32	22
er vindt te veel agressie plaats	5	8	3	29	31	22
organisatie						
de club speelt niet meer op het oude niveau	2	2	2	7	7	5
te duur of te ingewikkeld om aan kaarten te komen	-	-	-	7	7	7
- gegevens ontbreken.						

Bron: SCP (SEM'07)

Naast andere interesses vormt voor bezoekers van amateurwedstrijden het niet meer meespelen van familieleden of vrienden een belangrijke reden om niet meer te gaan (35%). Voor vrouwen en volwassenen in gezinnen met (jonge) kinderen is het meespelen van gezinsleden vaak de reden waarom men wel wedstrijden bezoekt (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2006). Juist deze groepen geven dit dan ook op als belangrijkste reden om te stoppen.

4.4 *Beeldvorming over sport*

Voor een op de acht mensen die onwenselijk gedrag in de sport hebben meegemaakt, was dit een reden om met deze activiteit te stoppen. Van de mensen die al aan een sport deelnamen als sporter of vrijwilliger geeft slechts een op de honderd agressie en geweld aan als reden om ermee te stoppen, bij toeschouwers is dit veel vaker het geval: voor bijna een op de drie bezoekers van professionele voetbalwedstrijden vormt agressie en verminderde sfeer een reden om niet meer te gaan kijken. Deze mensen waren echter allemaal al actief betrokken bij een sport. Welke factoren zijn van invloed wanneer mensen een sport gaan kiezen om hieraan deel te nemen?

Negatieve berichtgeving in de media zal mensen niet bepaald stimuleren ergens aan mee te gaan doen. Zo vindt 88% van de bevolking dat de media (kranten, televisie) een grote rol spelen in de beeldvorming over agressie in het algemeen (bevolkingsonderzoek SEM'07). Of deze beeldvorming terecht is, is de vraag. Om bijvoorbeeld televisie-uitzendingen extra aantrekkelijk te maken voor de kijker, kunnen verslaggevers het wedstrijdverloop in hun verhaal spannender maken of het sportieve drama vergroten door voorafgaand aan de wedstrijd conflicten en vetes tussen spelers en teams naar voren te halen en desnoods aan te dikken (Kunnen 2004).

Het idee dat er te veel agressie of geweld in de sport voorkomt, is de belangrijkste reden om die niet te gaan beoefenen. De helft van de bevolking (51%) zou zelf niet gaan sporten vanwege agressie of geweld (tabel 4.7). Bij het kiezen van een sport voor jonge kinderen vormt agressie en geweld nog vaker reden om ze niet deel te laten nemen (58%). Negatieve verhalen over een sport vormen voor zowel de eigen sportkeuze als die voor de kinderen de tweede reden om die sport niet aan te bevelen. Andere redenen om zelf een sport niet te gaan doen, zijn de te grote lichamelijke inspanning of de kosten. Dit laatste wordt vaker opgegeven als minpunt van solo- of duosporten dan van teamsporten. Ook bij de sportkeuze voor kinderen spelen de kosten van beoefening een belangrijke negatieve afweging.

Tabel 4.7

Redenen om een sport niet zelf te beoefenen of om jonge kinderen die sport niet te laten beoefenen, Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten)

	voor zichzelf	voor jonge kinderen
<i>sfeer</i>		
er is te veel agressie en/of geweld in deze sport	51	58
over die sport hoor je alleen maar negatieve verhalen	19	20
<i>karakter van de sport</i>		
de lichamelijke inspanning is te groot	17	15
het competitie-/wedstrijdaspect vind ik niet goed	11	12
het is een individuele sport	11	17
het is een teamsport	8	2
het is te gevaarlijk	1	3
<i>organisatorische aspecten</i>		
het is te duur	15	18
het kost te veel tijd	13	8
ik ken niemand bij ons in de buurt of in de familie die deze sport doet	11	10
het is niet dichtbij huis te beoefenen	10	13

Bron: SCP (SEM'07)

Wanneer we verder ingaan op het beeld van agressie en negatieve verhalen, blijkt dat deze redenen veel vaker worden genoemd voor voetbal en vecht- en verdedigingsporten dan voor andere teamsporten en solo- en duosporten (tabel 4.8). Men is van mening dat bij solo- en duosporten in het algemeen weinig agressie en geweld voorkomt. Bij de verschillende sporttakken speelt de negatieve beeldvorming een grotere rol bij de sportkeuze voor jonge kinderen dan voor de eigen sportkeuze.

Tabel 4.8

Agressie en negatieve verhalen als reden om een sport niet te kiezen, naar tak van sport en keuze voor zichzelf en voor jonge kinderen, Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten)

	voor zichzelf				voor jonge kinderen			
	andere voetbal (n=584)	vecht-teamsport (n=202)	solo-/duo-sport (n=482)	solo-/duo-sport (n=464)	andere voetbal (n=317)	vecht-teamsport (n=111)	solo-/duo-sport (n=615)	solo-/duo-sport (n=454)
er is te veel agressie en/of geweld in deze sport	77	33	76	6	88	55	83	8
over deze sport hoor je alleen maar negatieve verhalen	29	7	24	6	44	13	19	4

Bron: SCP (SEM'07)

Opvallend is dat wanneer wordt gevraagd naar de redenen om een sport juist wel te beoefenen, voetbal en vecht- en verdedigingssporten vaak ook worden genoemd als een geschikte tak voor zichzelf of voor jonge kinderen (zie tabel C.8. in de bijlage). Voetbal wordt geroemd omdat het een teamsport is en omdat men het competitie-/wedstrijdaspect belangrijk vindt. Dit geldt overigens ook voor de andere teamsporten. Vecht- en verdedigingssporten worden vooral als positief aangemerkt wanneer het gaat om het trainen van de weerbaarheid. Dit vindt men nog vaker van belang voor jonge kinderen dan voor zichzelf als volwassene. Ook het feit dat men veel positieve verhalen hoort over deze sporten, is een belangrijk motief voor de sportkeuze voor met name jonge kinderen. Hiermee lijkt een tegenstelling te ontstaan met het feit dat men vindt dat er in vecht- en verdedigingssporten veel agressie en geweld voorkomt en men negatieve verhalen over deze sporten hoort. Nadere analyse geeft echter deels duidelijkheid: wanneer men een sport noemt die men wel zou willen (laten) beoefenen, dan wordt in de meeste gevallen specifiek judo genoemd. Als het gaat om niet te beoefenen sporten, worden andere vechtsporten zoals kickboksen en karate genoemd. Het imago van judo als goede sport voor de opvoeding (Bloem en Van der Hoorn, 2004) wordt door dit onderzoek ondersteund.

4.5 Samenvatting

Er is nog weinig onderzoek verricht naar de gevolgen van onwenselijk gedrag voor de sportdeelname als sporter, vrijwilliger of toeschouwer. In dit hoofdstuk wordt deze link wel gelegd. Dit leidt tot de volgende conclusies:

- Een op de vijf Nederlanders is getuige of slachtoffer geweest van onwenselijk gedrag in de sport. Van deze getuigen is 12% gestopt als deelnemer, vrijwilliger of toeschouwer. Hoewel het absolute aantal slachtoffers van onwenselijk gedrag in de sport in ons onderzoek klein is, lijkt het erop dat dit slachtofferschap voor een op de tien sporters en een op de twintig bezoekers een reden vormde om te stoppen met deze sport als deelnemer of toeschouwer. Mensen die slachtoffer waren van onwenselijk gedrag spreken naar verhouding vaak de leiding hierop aan, meestal naar aanleiding van diefstal van persoonlijke eigendommen. Mensen die getuige waren van onwenselijk gedrag hebben minder vaak hierover een klacht ingediend.
- Uit hoofdstuk 3 bleek dat de helft van de verenigingsbestuurders het afgelopen jaar klachten heeft ontvangen over verschillende vormen van onwenselijk gedrag. Het grootste deel daarvan (90%) kon volgens de bestuurders altijd of in de meeste gevallen naar tevredenheid worden afgehandeld. Wanneer klachten niet of niet geheel naar tevredenheid konden worden afgehandeld, dan legden de meeste klagers zich erbij neer (volgens 82% van de bestuurders komt dit voor). Een aanzienlijk percentage verenigingsbestuurders (43%) geeft echter aan dat mensen zich niet meer als vrijwilliger in willen zetten voor de vereniging vanwege een niet naar tevredenheid afgehandelde klacht. Voor verenigingen is dit een aandachtspunt.

- Wanneer mensen die gestopt zijn als sporter of vrijwilliger wordt gevraagd naar de reden hiervan, dan spelen agressie en discriminatie geen rol van betekenis. Zowel 1% van de gestopte sporters als 1% van de gestopte vrijwilligers geeft aan dat agressie en discriminatie hierin een rol hebben gespeeld. Privéredenen vormen veel vaker een reden om af te haken. Voor toeschouwers van amateur- of profwedstrijden vormen agressie en discriminatie wel vaker een reden om niet meer te gaan kijken. 5% van de toeschouwers van amateursport en 29% van de toeschouwers van professionele sport blijven weg van het sportveld wegens agressie. Voor voetbalwedstrijden geldt dit nog sterker: 8% van de toeschouwers van amateurvoetbal en 31% van de toeschouwers van profvoetbal zijn afgehaakt wegens de agressie op of rondom de velden.
- In de beeldvorming over een sport blijkt een imago van veel agressie en geweld of het horen van negatieve verhalen een belangrijke rol te spelen om een sport niet zelf te gaan beoefenen of door jonge kinderen te laten beoefenen. Dit komt vooral naar voren als het gaat om voetbal en vecht- en verdedigingssporten. Andere aspecten stimuleren echter om deze sporten juist wel te beoefenen, zoals het feit dat voetbal een teamsport is en dat de weerbaarheid goed wordt getraind door vecht- en verdedigingssporten.

5 Wat wordt er aan onwenselijk gedrag gedaan?

5.1 Inleiding

Aan (sport)organisaties kunnen drie niveaus van taken worden toebedeeld:

- De primaire taak is het realiseren van doelen en waarden waar de organisatie voor is opgericht, zoals het aanbieden van sportactiviteiten, het brengen van ontspanning en een goed tijdsverloop, en eventueel het verbeteren van de gezondheid van de beoefenaren.
- De secundaire taken (het in stand houden van de economische, sociale en morele voorwaarden die nodig zijn voor om de eerste taak uit te voeren) zijn onder meer het beoefenen van *fair play*, het zich (leren) houden aan de regels van het spel en dergelijke.
- Van de primaire en secundaire taken gaat een maatschappelijk effect uit op de omgeving en op de samenleving als geheel (de tertiaire taken): zich houden aan de regels van het spel geldt ook voor andere maatschappelijke sectoren en voor de maatschappij als geheel (WRR 2003).

Er zijn echter vele verschillende soorten verenigingen, met verschillende organisatievormen en -graden. Sommige richten zich alleen op de primaire taak en bieden een wekelijks sportuurtje aan, waarbij niet eens altijd een trainer voor de groep hoeft te staan. Andere verenigingen organiseren wekelijks vele trainingssuren en wedstrijden voor hun leden en voelen zich geroepen om een bredere maatschappelijke belangstelling uit te stralen door ook andere doelgroepen (zoals vrouwen, ouderen, allochtonen) bij hun vereniging te betrekken. Is hier ook een onderscheid te zien als het gaat om preventie en sanctionering van onwenselijk gedrag?

In Een gele kaart voor de sport werd duidelijk dat het bestrijden van onwenselijk gedrag zoals agressie en geweld, intimidatie, alcohol- en rookoverlast tegen de achtergrond van wettelijke regelingen, en vooral via vormen van zelfregulering tot stand moet komen. Vertrekpunt daarbij is dat de sportbeoefenaren en hun organisaties in eerste instantie zelf onwenselijk gedrag moeten zien te voorkomen. Om dit te bevorderen zijn in de afgelopen jaren verschillende campagnes ontwikkeld door sportbonden, NOC*NSF en andere landelijke instanties. De in het kader van de campagnes ontwikkelde materialen en andere maatregelen worden vanaf het landelijke niveau verspreid naar de aangesloten verenigingen, die op hun beurt worden geacht de sporters te bereiken. Over de mate waarin deze inzet op zelfregulering ook tot daadwerkelijke actie bij de verenigingen leidt, lopen de voorhanden gegevens uiteen. Sommige campagnes lijken redelijk veel clubs te hebben gestimuleerd tot actie (sociale hygiëne, rookgedrag), andere zijn in beperkter mate vertaald in actie (seksuele intimidatie). Ook los van deze campagnes wordt de sportverenigingen een eigen verantwoorde-

lijkheid toegeschreven voor het bevorderen van verantwoorde en faire sport. Het is dus interessant te weten in hoeverre zij zich in dit kader ook inspannen.

De omgang van sportbestuurders met onwenselijk gedrag kan worden benaderd als een kwaliteitsproces. Dit kan worden beschouwd als een gefaseerde leer- en verbetercyclus, die bekend staat als de Deming-cirkel of PDCA-cirkel: vaststellen van de wenselijke situatie ten aanzien van de onwenselijke praktijken (*plan*), uitvoeren van maatregelen (*do*) en controleren (c.q. meten) van de feitelijke resultaten (*check*) en ten slotte vaststellen van noodzakelijke verbeteringen (*act*). Het gaat om een continu proces, dat steeds opnieuw kan worden gestart. Verenigingen kunnen zich in verschillende fasen van het proces bevinden: soms zijn de problemen nog niet erkend, soms is men bezig met acties, soms zijn die al uitgevoerd en kunnen de resultaten worden beoordeeld.

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de activiteiten die verenigingen ondernemen op gebied van preventie en sanctionering van onwenselijk gedrag. Behalve in verenigingsverband doen de Nederlanders nog op allerlei andere manieren aan sport. Dit hoofdstuk geeft dan ook een partieel beeld van alle inspanningen die op het bestrijden van onwenselijk gedrag zijn gericht. Dat hier voornamelijk de sport in verenigingsverband ter sprake zal komen heeft enerzijds te maken met het forse aandeel hiervan in de totale sportbeoefening, en anderzijds met het feit dat bij verenigingen relatief eenvoudig gegevens konden worden verzameld via het bestaande landelijke verenigingspanel.

5.2 Activiteiten op de sportvereniging

Bij verenigingen kan een onderscheid worden gemaakt tussen activiteiten gericht op het voorkomen van onwenselijk gedrag (preventie) en activiteiten als reactie op feitelijk opgetreden onwenselijk gedrag (afhandeling en sanctionering).

Preventie

In de gereguleerde (wedstrijd)sport is het streven dat een specifieke tak van sport op een min of meer uniforme wijze wordt beoefend. De spel- en competitierregels leggen vast welke middelen zijn geoorloofd om de sportieve strijd aan te gaan. De spelregels ontwikkelen zich in de loop van de bestaansgeschiedenis van een sport, waarbij vaak per discipline verschillende varianten ontstaan en rekening wordt gehouden met bijvoorbeeld de leeftijd en het competitieniveau van de beoefenaars (Digel 1982; Pilz 1982; Steenbergen en Vloet 2007; Van Staveren 1992). Wanneer sport in verenigingsverband wordt beoefend biedt het verenigingsrecht een ander kader waarbinnen bepaald kan worden wat al dan niet toelaatbaar is (zie ook hoofdstuk 2). In verenigingen kunnen dus verschillende middelen en instrumenten voorhanden zijn om onwenselijk gedrag te voorkomen of te bestrijden. Hoe is de omgang met (on)wenselijk gedrag nu over het geheel genomen geregeld bij de sportverenigingen? We moeten bij de beschrijving en beoordeling van de situatie bij sportverenigingen erop bedacht zijn dat de verenigingssport ook varianten kent, waarbij geen sprake is

van wedstrijden of competitie, en soms ook niet van regelmatige training, en waarbij in andere gevallen geen sprake is van fysieke activiteiten (denksporten).

Bij een kwart van alle verenigingen ontbreken regelingen ten aanzien van onwenselijk gedrag helemaal (tabel 5.1). Dit komt meer voor bij verenigingen zonder accommodatie, die klein zijn (minder dan honderd leden) of een solo-/duosport betreffen. Ruim de helft van de clubs beschikt over huisregels, bij 40% zijn richtlijnen vastgelegd in statuten en een huishoudelijk reglement, en ruim een kwart heeft aparte gedragsregels.

Tabel 5.1

Aanwezige regelingen t.a.v. (on)wenselijk gedrag, sportverenigingen (n = 573, in procenten)

geen regelingen aanwezig	26
huisregels	52
gedragsregels in statuten of huishoudelijk reglement	40
gedragscode/-regels	26
klachtenregeling	10
eigen tuchtreglement	8
andere afspraken m.b.t. waarden en normen	6

Bron: MI (OPB'07)

Behalve via deze formele afspraken kunnen de clubs ook langs andere wegen correct gedrag bevorderen. Tabel 5.2 geeft een beeld van de toegepaste acties voor de verenigingen waarvoor dit van toepassing is. Bijna alle verenigingen besteden aandacht aan een correcte ontvangst van tegenstanders en officials. En ook onderling aanspreken als je je niet netjes gedraagt is een vrijwel algemeen voorkomende actie. Vier van de vijf clubs kennen iemand die als bestuurslid of beheerder specifiek aanspreekbaar is bij klachten. Bij ten minste de helft van de clubs is er aandacht voor correct gedrag tijdens de training, onder meer door hierover afspraken te maken met trainers. In twee van de drie verenigingen wordt bevorderd dat de leden de spel- of wedstrijdregels leren kennen door hierover bijvoorbeeld een cursus te geven. Veel clubs besteden ook aandacht aan roken en gebruik van alcohol. Relatief weinig aandacht is er voor het belonen van sportief gedrag en voor preventieve acties in verband met diefstal en vandalisme, zoals cameratoezicht. Verenigingen waar ongewenst gedrag een (groot) probleem is of die met klachten daarover worden geconfronteerd, ondernemen vaker preventieve activiteiten.

Tabel 5.2

Manieren waarop de vereniging specifiek aandacht besteedt aan het bevorderen van correct gedrag, sportverenigingen (n = 573, in procenten)

	ja	nee	weet niet
algemene gedragsregels			
de tegenstanders worden netjes ontvangen	99	1	0
de wedstrijdleiding wordt netjes ontvangen	98	1	1
je wordt erop aangesproken als je je niet netjes gedraagt	97	2	1
op de training is er regelmatig aandacht voor respect hebben voor elkaar	73	14	13
leden moeten de spel-/wedstrijdregels leren kennen (bijvoorbeeld via een spelregelcursus)	69	27	4
sportief gedrag wordt beloond	24	68	8
managementmaatregelen			
er is een bestuurslid/beheerder/manager aanwezig om klachten mee te bespreken	81	17	2
met trainers worden afspraken gemaakt over hun gedrag	67	26	7
er wordt veel energie gestoken in het werven en opleiden van scheidsrechters en/of juryleden	53	43	4
verenigingsofficials worden regelmatig bijgeschoold in hun kennis van spelregels en/of wedstrijdreglementen	51	44	5
er worden alleen gediplomeerde trainers aangenomen	44	55	1
er is een vertrouwenspersoon benoemd voor het bespreken van seksuele intimidatie	21	77	2
organisatorische maatregelen			
roken is niet toegestaan in de accommodatie op tijden dat de jeugd sport	79	20	1
er wordt bij de alcoholverkoop gevraagd naar de leeftijd	70	20	10
op tijden dat de jeugd sport wordt er geen alcohol geschonken	59	38	3
roken is niet toegestaan in/op de accommodatie	59	39	2
er zijn kluisjes beschikbaar om je spullen in te stoppen	23	77	0
er is cameratoezicht in de sportaccommodatie	11	87	2
er is cameratoezicht op het parkeerterrein	5	93	2

Bron: MI (OPB'07)

Zoals in tabel 5.3 wordt weergegeven zijn er verschillende andere vormen waarin bij veel clubs de regels en eventuele overtredingen bespreekbaar worden gemaakt. Bij lang niet alle verenigingen zijn de voorgelegde vormen aan de orde, bijvoorbeeld omdat ze geen trainingen en wedstrijden verzorgen of geen clubblad hebben. Het meest van toepassing is het bespreken van dit thema tijdens vergaderingen. Dit gebeurt bij ruim de helft van de clubs tenminste incidenteel. Maar ook tijdens trainingen en wedstrijden is het een regelmatig besproken onderwerp (niet in tabel). Bij ongeveer een kwart van de verenigingen vormen de regels en de handhaving daar-

van regelmatig een thema bij vergaderingen en tijdens trainingen en wedstrijden. Clubblad en website zijn media waarmee bij een behoorlijk deel van de clubs over de regel(handhaving) wordt gecommuniceerd. Het beleggen van een informatieavond is een andere regelmatig voorkomende activiteit; bijna een op de vijf verenigingen doet dit regelmatig (niet in tabel).

Tabel 5.3

Manieren waarop de vereniging de regels en eventuele overtredingen daarvan bespreekbaar maakt met betrokkenen (leden, ouders, trainers), sportverenigingen (n = 573, in procenten van de verenigingen waarop dit van toepassing is)

	heeft hiervan weleens gebruikgemaakt	niet van toepassing op de vereniging
tijdens trainingen en wedstrijden	91	26
bij vergaderingen	90	14
tijdens informatieavonden voor ouders, leden, supporters	84	47
tijdens interne trainersopleidingen	82	60
langs 'de lijn'	81	47
in het clubblad	79	39
in contracten en taakbeschrijvingen van kaderleden	64	54
op de website	60	37
bij een specifieke campagne op dit gebied	44	64

Bron: MI (OPB'07)

Wanneer we de inzet van preventieve acties overzien kan worden geconstateerd dat twee van de drie sportverenigingen behoorlijk actief zijn op dit gebied en vaak over een breed front. Zeker wanneer we in aanmerking nemen dat 43% aangeeft geen actuele problemen met onwenselijk gedrag te ervaren en de helft in het afgelopen jaar geen incidenten heeft gekend (zie paragraaf 3.4). Ook van de verenigingen die het afgelopen jaar geen problemen hadden of klachten kregen is ruim 30% in de preventieve sfeer actief. Van de clubs die wel klachten kregen is bijna twee derde actief op dit gebied. Of de verenigingen juist door deze actieve opstelling minder problemen kennen is niet te bepalen. Ook is niet direct duidelijk of de gevolgde aanpak in alle opzichten effectief is. Opvallend is bijvoorbeeld in het licht van de mate waarin men last heeft van vandalisme en diefstal (22%) dat maar weinig clubs gebruikmaken van de technische hulpmiddelen die hiervoor voorhanden zijn (kluisjes, camera-toezicht).

Afhandeling en sanctionering van onwenselijk gedrag

Al ervaart het gros van de clubs het ongewenste gedrag niet of nauwelijks als een actueel probleem, zoals we in paragraaf 3.7 hebben gezien, toch wordt het voorkomen van onwenselijk gedrag door bestuurders van 57% van de ondervraagde verenigingen gesignaleerd. De vereniging kan hier op verschillende manieren tegen

optreden. Dit kan op informele wijze gebeuren door elkaar binnen de club op dit gedrag aan te spreken, zoals hiervoor werd beschreven. Daarnaast beschikken veel clubs over de eerder genoemde formele middelen, die in interne regelingen zijn vastgelegd, zoals in statuten en huishoudelijk reglement of in een apart tuchtreglement. Personen die lid worden van een vereniging worden geacht deze regelingen te onderschrijven en zich aan de bepalingen te houden. Doen ze dat niet, dan staan de vereniging sancties te beschikking om het ongewenste gedrag te bestrijden. Tabel 5.4 geeft weer in welke mate sportverenigingen formele maatregelen kunnen treffen tegen wangedrag.

Slechts 17% van de verenigingen beschikt over geen enkele formele sanctiemogelijkheid. Twee van de drie clubs kunnen personen die zich niet aan de gedragsregels houden een waarschuwing geven en leden bij ernstig wangedrag royeren. Ook beschikt nog een flink deel van de verenigingen over de mogelijkheid leden voor kortere of langere tijd door een schorsing uit te sluiten van de activiteiten. Een relatief klein percentage van de clubs, nog geen 10%, kan leden een boete geven bij onwenselijk gedrag.

Tabel 5.4

Beschikking over formele sancties of disciplinaire maatregelen bij onwenselijk gedrag van de leden, sportverenigingen (n = 573, in procenten)

	geen enkele	wel	namelijk
	17	83	
waarschuwing			68
royement			67
kortdurende schorsing			40
langdurige schorsing			30
geldboete			8

Bron: MI (OPB'07)

In paragraaf 3.7 kwam al naar voren dat landelijke sportorganisaties onwenselijk gedrag vaker als probleem ervaren dan andere maatschappelijke organisaties. Sportorganisaties zijn actiever dan andere maatschappelijke organisaties in het aanpakken van onwenselijk gedrag. 77% van de grotere sportorganisaties heeft in de afgelopen jaren aandacht besteedt aan onwenselijk gedrag in beleidsstukken, terwijl dit voor andere maatschappelijke organisaties 45% is (zie tabel C.6 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl). Uit *Een gele kaart voor de sport* kwam ook al naar voren dat verschillende sportorganisaties op verschillende wijze en verschillend niveau aandacht hebben besteed aan onwenselijk gedrag.

In vergelijking met andere maatschappelijke organisaties kennen sportorganisaties daarnaast meer formele sancties die men kan toepassen bij o.a. onwenselijk gedrag. Ze kunnen waarschuwingen of geldboetes uitdelen, leden schorsen en als

uiterste maatregel leden royeren. Andere maatschappelijke organisaties kennen deze maatregelen ook, maar in veel mindere mate (zie ook Van den Berg en De Hart 2008).

Dat de verenigingen over deze instrumenten beschikken wil nog niet zeggen dat ze ook breed worden toegepast. Tabel 5.5 geeft een beeld van de mate waarin het afgelopen jaar sanctiemaatregelen bij de ondervraagde verenigingen werden getroffen. Daarbij kunnen zowel de vereniging zelf, als de sportbond waarvan deze lid is, tot maatregelen zijn overgegaan. De meest toegepaste sanctie is het geven van een waarschuwing. Dit kwam in het afgelopen jaar bij bijna 40% van de clubs voor. De verenigingen maken zelf veel van deze mogelijkheid gebruik. Ruim driekwart van de waarschuwingen gaat van de club zelf uit en nog eens 14% van club en bond samen.

Alle andere sanctievormen zijn in het afgelopen jaar duidelijk minder vaak toegepast. Het tijdelijk schorsen van spelers of andere betrokkenen kwam bij ruim 20% van de clubs voor. Daarbij nemen de verenigingen en hun bonden in ongeveer gelijke mate het initiatief. Bij een op de tien clubs zijn boetes opgelegd, in de meeste gevallen overigens op initiatief van de bond. Bijna een op de twintig clubs heeft leden voor langere tijd geschorst en dit gebeurt maar in een beperkt deel van de gevallen op aandrang van de bond. Ten slotte was bij 8% van de verenigingen het afgelopen jaar een zodanig wangedrag aan de orde, dat de club heeft besloten een of meer betrokkenen als lid te royeren. Verenigingen die in het afgelopen jaar geen enkele sanctie toepasten zijn vaker klein, actief in solo-/duosport en zonder een eigen accommodatie.

Tabel 5.5

Toepassing van formele sancties in de afgelopen twaalf maanden, sportverenigingen die sancties tot hun beschikking hebben (n = 487, in procenten)

	hoe vaak zijn deze sancties de afgelopen twaalf maanden voorgekomen?			wie heeft de sanctie opgelegd?		
	nooit	een enkele keer	vaker	bond	vereniging	beiden
waarschuwing	62	31	7	8	79	13
korte schorsing	81	14	6	33	36	31
geldboete	90	6	4	68	23	9
royement	92	8	1	-	-	-
langdurige schorsing	95	5	0	-	-	-

- gegevens ontbreken.

Bron: MI (OPB'07)

Verenigingen waar sancties zijn toegepast hebben relatief meer leden die aan de formele competitie deelnemen. Dit geldt in het bijzonder voor geldboetes, en voor korte en langdurige schorsingen. Alle sanctievormen worden ook meer toegepast door verenigingen die beschikken over een eigen kantine en/of accommodatie.

Het totaalbeeld dat uit het voorgaande ontstaat, is dat de sportverenigingen over het geheel genomen in staat zijn om formele stappen tegen onwenselijk gedrag te zetten en dat dit in het afgelopen jaar ook bij een flink deel van de verenigingen is gebeurd. Blijkbaar zagen zeker twee van de vijf clubs zich genoodzaakt maatregelen te nemen. Welk gedrag gaf voor deze clubs aanleiding om dit te doen en welk type sanctie werd daarbij dan toegepast? (tabel 5.6).

Tabel 5.6

Aanleidingen om sanctie(s) op te leggen wegens onwenselijk gedrag, sportverenigingen die sancties tot hun beschikking hebben (n = 487, in procenten)

verbaal geweld (schelden, pesten, treiteren)	21
lichamelijk geweld (slaan, schoppen)	16
vernietiging of vandalisme	7
overlast (geluid, alcohol, rook, drugs)	7
discriminatie (religie, huidskleur, homoseksualiteit)	5
diefstal van persoonlijke eigendommen	4
vrouwonvriendelijk gedrag	3
seksuele intimidatie	3
bedreiging (met een wapen)	2
andere aanleiding	19

Bron: MI (OPB'07)

Wanneer we de aanleidingen voor sancties vergelijken met de vormen van onwenselijk gedrag waarover clubs klachten of meldingen ontvingen – zoals in paragraaf 3.4 is gepresenteerd – is er een sterke overeenkomst. Sancties worden vooral genomen voor verbaal geweld, fysiek geweld, diefstal en vandalisme en vormen van overlast. Het percentage clubs dat klachten krijgt over lichamenlijk geweld (8%) is echter maar ongeveer half zo groot als het percentage dat fysiek geweld sanctioneert (16%). Dit zou erop kunnen wijzen dat clubs in de praktijk al behoorlijk alert zijn als het om fysiek geweld gaat en de getroffen sancties in een flink deel van de gevallen zodanig zijn, dat verdere klachten achterwege blijven. Het percentage dat diefstal en vandalisme bestraft (4% resp. 7%) is flink kleiner dan het percentage clubs dat hierover klachten ontvangt (18% resp. 22%). Waarschijnlijk speelt hierbij een rol dat de daders van dit wangedrag in een deel van de gevallen niet bekend zijn, zodat doeltreffende bestraffing onmogelijk is.

Het type sancties dat door verenigingen wordt toegepast bij verschillende vormen van onwenselijk gedrag kan sterk verschillen. Aannemelijk is dat dit samenhangt met de zwaarte van het geconstateerde wangedrag en dat afhankelijk hiervan bij lichamenlijk geweld bijvoorbeeld de ene keer alleen een waarschuwing wordt gegeven en in een ander geval iemand wordt geschorst of zelfs geroyeerd. Ook combinaties

van sancties kunnen voorkomen. In bijlage C is een overzicht opgenomen van de toegepaste sanctioneringsvormen per type wangedrag (tabel C.7).

Bij verbaal geweld geeft ruim twee derde van de clubs een formele waarschuwing, een derde schorst wel eens personen voor kortere tijd en in bijna 10% van de clubs is het afgelopen jaar iemand als lid geroyeerd voor dit type wangedrag. Bij lichamelijk geweld, dat ook veelvuldig door clubs wordt bestraft, gebeurt dit veelal met een schorsing voor kortere of langere tijd en wordt minder vaak alleen gewaarschuwd. Bij vormen van discriminatie, waartegen ongeveer 5% van clubs in het afgelopen jaar optrad, overheerst de waarschuwing als sanctievorm. Toch is ook hierbij nog in 10% van de reacties door de clubs voor het zwaarste middel van roeyment gekozen. Deze vorm van aanpak komt niet voor bij verschillende vormen van overlast (geluid, alcohol, roken, e.d.), het blijft dan vrijwel altijd bij een formele waarschuwing. Bijna een vijfde van de bestrafte gedragingen valt buiten de voorgelegde categorieën.

Over het algemeen blijken de verenigingen die problemen hebben met onwenselijk gedrag ook het meest actief in het nemen van sanctionerende maatregelen. Zij besteden ook meer aandacht aan verschillende preventieve maatregelen, zoals het werven en opleiden van scheidsrechters. Op het punt van restrictie van alcohol en tabaksgebruik zijn clubs met problemen juist wat permissiever en zij spannen zich ook minder in om alleen gediplomeerde trainers te werven dan de clubs zonder problemen.

Nagegaan is verder in hoeverre het beleid van de verenigingen die momenteel problemen ondervinden van onwenselijk gedrag wordt beïnvloed door de periode dat men al met deze problemen wordt geconfronteerd (zie tabel 5.7). Daartoe zijn deze verenigingen ingedeeld in drie groepen: clubs die voorheen geen problemen hadden, clubs waarbij de aanwezige problemen zijn afgenomen en clubs waarbij de aanwezige problemen zijn toegenomen. Uit de analyses blijkt dat clubs die al langer een probleem hadden meer sancties toepassen en dat dit nog meer geldt voor clubs die een probleem hebben zien toenemen. De clubs die al een probleem hadden verwachten meer heil van allerlei preventieve acties en als het probleem is gegroeid geldt dit in sterkere mate. De verenigingen die al langer een probleem hadden besteden vergeleken met een doorsnee-vereniging op verschillende punten meer aandacht aan preventieve maatregelen zoals het werven en opleiden van scheidsrechters, de aanwezigheid van een persoon waarmee klachten kunnen worden besproken, en het maken van afspraken met trainers over hun gedrag. Een opvallend verschil tussen clubs waar de aanwezige problemen zijn toegenomen en die waar de problemen zijn afgenomen, zit in het werven van gediplomeerde trainers. Dit gebeurt bij de clubs waar het probleem is afgenomen significant meer (niet in tabel).

Tabel 5.7

Toepassen van sancties in relatie tot de duur van problemen met onwenselijk gedrag, verenigingen met een actueel probleem (n = 302, in procenten)

	duur van problemen met onwenselijk gedrag			totaal
	voorgaande jaren geen problemen (n=153)	aanwezige problemen afgenomen (n=50)	aanwezige problemen zijn (veel) groter geworden (n=99)	
geen sancties toegepast	51	68	88	66
wel sancties toegepast	49	32	12	34
totaal	100	100	100	100

Over de aanpak van onwenselijk gedrag hebben verenigingsbestuurders ook wel onderlinge contacten. Een op de drie verenigingen bespreekt dit onderwerp weleens met andere verenigingen. In een flink deel van de gevallen (36%) levert dit aanwijzingen of suggesties op voor maatregelen die door anderen succesvol worden toegepast.

De belangrijkste hiervan is het onder de aandacht brengen van gedragscodes, en van gemaakte afspraken. Dit gebeurt via het clubblad, de website, borden op het sportcomplex en in overleg met sporters, ouders en andere belanghebbenden. Concrete zaken die in dat kader worden genoemd zijn: *convenant laten tekenen door alle jeugdleden en hun ouders en groepen betrekken bij het vaststellen van regels*. Daarnaast worden sancties en waarschuwingen/aanspreken op gedrag vaak genoemd als succesvol bij ongewenste gedragingen binnen een vereniging. Sancties van verenigingen zijn bijvoorbeeld: *bij vernielingen en vuilmaken zelf op laten knappen, extra fluiten van wedstrijden en voor bepaalde groepen geen wedstrijden meer organiseren*. Ook worden nog maatregelen genoemd als royeren, schorsen en bij het probleem betrekken van ouders, bestuur en bond.

5.3 Activiteiten volgens sporters

Van de respondenten die deel hebben genomen aan het bevolkingsonderzoek (SEM'07) komt 55% regelmatig of vaker bij een sportvereniging of op een sportaccommodatie, hetzij om zelf te sporten, hetzij om hun kind te begeleiden. Deze deelnemers of toeschouwers hebben aangegeven wat er naar hun oordeel op deze vereniging of accommodatie wordt gedaan om sportief gedrag te stimuleren en welke preventieve of corrigerende maatregelen daarbij worden genomen. De verschillende maatregelen zijn opgesplitst in algemene gedragsregels, managementvoorzieningen en organisatorische voorzieningen.

In een open vraag konden respondenten weergeven of er bij hen op de vereniging of accommodatie op nog andere wijze aandacht wordt besteed aan sportiviteit en

respect, dan door het naleven van de regels en maatregelen die in de tabellen 5.8 tot en met 5.13 worden genoemd. De antwoorden op deze open vraag staan geciteerd onder tabel 5.8.

Tabel 5.8

Manieren waarop de vereniging specifiek aandacht besteedt aan het bevorderen van correct gedrag, mensen die vaak of regelmatig bij een sportvereniging of -accommodatie komen (in procenten)

	ja	nee	weet niet
algemene gedragsregels			
je wordt erop aangesproken als je je niet netjes gedraagt	86	3	11
er zijn huisregels opgesteld	79	8	13
de tegenstanders worden netjes ontvangen	71	2	27
de wedstrijdleiding wordt netjes ontvangen	70	2	28
leden moeten de spel-/wedstrijdregels kennen (bijvoorbeeld via een spelregelcursus of wedstrijdreglement)	62	16	22
op de training is er regelmatig aandacht voor onderling respect	54	20	26
sportief gedrag wordt beloofd	39	26	34
managementmaatregelen			
er is een bestuurslid/beheerder/manager aanwezig om klachten aan door te geven	66	14	20
met trainers worden afspraken gemaakt over hun gedrag	48	10	42
verenigingsofficials worden regelmatig bijgeschoold in hun kennis van spelregels en/of wedstrijdreglementen	41	8	50
er worden alleen gediplomeerde trainers aangenomen	41	30	29
er is een vertrouwenspersoon aangesteld om seksuele intimidatie mee te bespreken	11	30	59
organisatorische maatregelen			
op tijden dat de jeugd sport is roken niet toegestaan	54	25	20
in/op de accommodatie is roken niet toegestaan	54	35	10
er zijn kluisjes beschikbaar om je spullen in te stoppen	49	43	7
er wordt naar de leeftijd gevraagd bij de alcoholverkoop	37	13	50
op tijden dat de jeugd sport wordt er geen alcohol geschonken	30	30	40
er is cameratoezicht in de sportaccommodatie	22	55	22
er is cameratoezicht op het parkeerterrein	10	70	20

Bron: SCP (SEM'07)

De meeste mensen die regelmatig of vaker bij een sportvereniging of -accommodatie komen, zijn van mening dat je erop wordt aangesproken als je je niet netjes gedraagt. Volgens de meeste bezoekers zijn er ook huisregels opgesteld, waarin hierop wordt gewezen. Dat tegenstanders en de wedstrijdleiding netjes worden ontvangen, lijkt voor veel mensen logisch (71% resp. 70%). De overige respondenten weten vaak

niet of dit wel of niet gebeurt. De beloning van sportief gedrag is volgens bezoekers minder vanzelfsprekend: 39% is van mening dat dit bij hen op de club gebeurt.

In vergelijking met algemene gedragsregels is er minder bekend over de mate waarin een vereniging of accommodatie maatregelen treft op managementgebied. Veel mensen weten wel bij wie ze terecht kunnen om klachten door te geven (66%). Veel minder vaak is bekend of er afspraken worden gemaakt met trainers over hun gedrag (42%), of verenigingsofficials regelmatig worden bijgeschoold (50%) en bij wie men terecht kan in het geval van seksuele intimidatie (59%). Nu is natuurlijk ook niet gezegd dat alle verenigingen en accommodaties dergelijke voorzieningen hebben getroffen.

Verenigingen en accommodaties kunnen ten slotte ook regelingen treffen om roken, alcoholgebruik door minderjarigen en zaken als diefstal en gevoelens van onveiligheid te verminderen. Meer dan de helft van de bezoekers weet dat roken op tijden dat de jeugd sport niet is toegestaan. Deze regel lijkt dus breed ingevoerd. Volgens eenzelfde percentage (54%) is roken überhaupt niet toegestaan in hun accommodatie. Wat betreft alcoholgebruik als er minderjarigen aanwezig zijn, is er meer twijfel. 30% bevestigt dat er geen alcohol tijdens jeugduren wordt geschonken, maar 40% weet niet of die regel bij hen op de club geldt. Over het vragen naar de leeftijd bij de alcoholverkoop heerst een nog grotere onzekerheid: 50% van de regelmatige bezoekers weet niet of dit wordt gedaan. Cameratoezicht op en rond de accommodatie blijkt zeker geen algemeen verschijnsel: 55% weet dat er geen camera's hangen in de sportaccommodatie en 70% weet dat dit niet het geval is op de parkeerplaats.

In de persoonlijke toelichting van respondenten op de vraag hoe de vereniging of accommodatie aandacht besteedt aan sportiviteit en respect komt een breed scala aan zaken aan de orde. Het meest genoemd wordt het organiseren van activiteiten buiten de directe trainingen en wedstrijden om. Feestavonden, kampweekenden, toernooien waarbij teams worden gemengd, activiteiten om anderen bij de club te betrekken (ouders, vrienden, potentiële nieuwe leden, allochtonen) zijn allemaal bedoeld om elkaar beter of anders te leren kennen en het 'wij-gevoel' te versterken.

Er zijn regelmatig leuke bijeenkomsten, waarbij het wij-gevoel wordt gestimuleerd. Is uiteraard ook PR voor de club zodat het mes aan twee kanten snijdt. (vrouw, 61 jaar, duiksport)

Regelmatig toernooien waarbij de teams worden samengesteld uit spelers uit verschillende teams/leeftijdscategorieën/man/vrouw/jong/voud ... het leert kinderen dat ze nog pas kind zijn en ouderen de omgang met jongeren et cetera. (man, 30 jaar, basketbal)

Een aantal respondenten geeft aan dat de vereniging meedoet aan landelijke campagnes voor fair play, aan de campagne van de hockeybond of voetbalbond, Sportcode of Kanjers in de sport. Verschillende respondenten wijzen er op dat bij de vereniging een fair play award wordt uitgereikt.

Elk jaar wordt de fair play beker uitgereikt aan het sportiefste elftal. (moeder, 37 jaar)

Herhaaldelijk wordt de aandacht voor sportief gedrag in de dagelijkse gang van zaken als meest basale kwestie aangemerkt. Men noemt hier zaken als elkaar een hand geven voor of na de wedstrijd, mensen begroeten als je binnenkomt en normaal antwoord geven op een vraag en elkaar aanspreken op onsportief gedrag.

De scheidsrechter altijd een handje geven na de wedstrijd en je tegenstander, ook bij verlies!! (moeder, 29 jaar)

Er zijn gedragsregels opgesteld. Bovendien kun je als jeugdleader onsportief gedrag aangeven op internet via een speciale website van de club. (man, 43 jaar, voetbaltrainer)

Men moet zijn schouders bedekken wanneer je beneden in de kantine wat wilt gaan drinken. Dit om machogedrag tegen te gaan. (vrouw, 31 jaar, fitness)

Een aantal respondenten meldt dat via posters in de accommodatie en door reclameborden uiting wordt gegeven aan de gewenste gedragsregels. Ook artikelen in het clubblad of op de website worden in dit kader veel genoemd. Soms zijn die gericht op specifieke gedragsregels, soms zijn ze algemener van strekking en wordt aandacht besteed aan sportief gedrag in het algemeen.

Elk verenigingsjaar wordt een blad uitgebracht met de wetenswaardigheden van de vereniging en de daarbij gehanteerde huisregels. (man, 65 jaar, voetbaltrainer)

Anderen noemen clubavonden die georganiseerd worden, speciaal over het thema sportief gedrag of als onderdeel van bijvoorbeeld een reguliere vergadering. Ook worden aparte voorlichtingsavonden georganiseerd voor trainers en coaches. Dat de leiding het goede voorbeeld dient te geven, wordt ook door veel mensen aangegeven.

We hebben de fair play award gewonnen, en we hebben een boekje gekregen met de spelregels en dat hebben we ook behandeld. (meisje, 16 jaar, korfbal)

Workshop complimenten te geven. (man, 22 jaar, voetbal)

Tijdens de training wordt er op velerlei manieren aandacht besteed aan het gedrag dat van de deelnemers wordt verwacht. De trainer heeft hierbij een voorbeeldrol. Verschillende respondenten geven aan dat trainers zelf via opleidingen in sportief gedrag worden getraind. Onsportief gedrag wordt dan bestraft, bijvoorbeeld door spelers te wisselen als zij zich onacceptabel gedragen.

Aan het begin van een training wordt stilgestaan bij gedragingen en wordt meteen uitgesproken wat de verwachtingen zijn. (man, 45 jaar, schaatsen)

Er wordt vaak gediscussieerd. Regelmatig ook met de instructeurs/trainers. Die praten vervolgens met de deelnemers als er sprake is van onsportief gedrag. Verder is er veel aandacht voor deskundigheidsbevordering waar deze zaken ook aan de orde komen. (vrouw, 59 jaar, badminton)

Wanneer we het beeld dat de sporters van de genomen maatregelen hebben, vergelijken met dat van de bestuurders uit de verenigingsenquête, vertonen beide grote overeenkomsten; dit geldt voor de maatregelen die relatief veel of relatief weinig worden genoemd (zie de tabellen 5.2 en 5.8). Op nogal wat punten zijn verenigingen volgens de clubbestuurders actiever dan de sporters zelf waarnemen. Dit geldt voor vrijwel alle algemene gedragsbevorderende maatregelen en voor managementmaatregelen. Daarbij moet worden aangemerkt dat de sporters op veel punten vaker aangeven niet te weten hoe de aanpak is, dan de verenigingsbestuurders. Dat de bestuurders beter op de hoogte zijn van de gang van zaken dan de gemiddelde sporter is begrijpelijk. Alleen van het gebruik van huisregels hebben sporters een rooskleuriger beeld. Ook ten aanzien van de organisatorische maatregelen hebben de sporters op enkele punten de indruk dat er meer gebeurt (aanwezigheid kluisjes, cameratoezicht) dan de clubbestuurders bekend is. Hierbij speelt waarschijnlijk mee dat een deel van de sporters niet bij een vereniging sport, maar bijvoorbeeld bij een openbare accommodatie of een fitnesscentrum, waar dit type voorzieningen meer gebruikelijk is.

5.4 Gebruik van advies en ondersteuning

Niet alleen de sportverenigingen zelf zijn begaan met het bestrijden van onwenselijk gedrag rond de sportbeoefening. Veelal vinden zij de overkoepelende landelijke sportorganisaties daarbij aan hun zijde. Het stimuleren van sportbeoefening volgens algemeen geaccepteerde regels en beginselen is immers een statutair doel van het gros van deze organisaties. Verschillende bonden ondersteunen de verenigingen dan ook bij hun inspanningen om sportief gedrag te bevorderen door middel van landelijke campagnes en andere activiteiten. Een relevante vraag in het kader van dit onderzoek is hoe effectief deze ondersteuning plaatsvindt. Over het algemeen is bekend dat het implementeren van ondersteunend materiaal over veel schijven verloopt en dat het daardoor vaak slechts beperkt doordringt 'op de werkvloer' (Van den Akker 1994; Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen 2008). In hoeverre leveren de ontwikkelde hulpmiddelen een bijdrage aan de aanpak van de verenigingen? Kennen zij het ontwikkelde materiaal en zijn ze in staat het goed toe te passen? Daartoe is nagegaan hoe de verenigingen tegen het ontwikkelde materiaal aankijken en dit is eveneens nagevraagd bij de sporters zelf, wiens gedrag uiteindelijk beïnvloed zou moeten worden.

Bekendheid en gebruik van ondersteuningsmiddelen bij sportverenigingen

Bij de beschikbare ondersteuningsmiddelen kan een onderscheid worden gemaakt tussen advies en hulp die 'op maat' aan de vereniging worden geboden en landelijk

ontwikkelde en verspreide materialen, al dan niet gekoppeld aan landelijke campagnes. Meer dan de helft van de verenigingen geeft aan in het geheel niet actief te zijn met acties gericht op het voorkómen van onwenselijk gedrag (tabel 5.9). De navraag naar het gebruik van hulpmiddelen was gericht op de 47% van de clubs die wel activiteiten heeft ondernomen in de afgelopen jaren.

Van alle verenigingen heeft 11% in enige vorm maatwerkondersteuning ontvangen. In vier van de vijf gevallen betreft dit dan ondersteuning door de desbetreffende sportbond. Daarnaast heeft ruim 45% van deze clubs gebruikgemaakt van diensten van NOC*NSF. De ondersteuningsdiensten van andere instanties worden minder benut. Onbekend is hoe de verenigingen oordelen over de kwaliteit van het geboden advies.

Tabel 5.9

Gebruik van advies en ondersteuning, sportverenigingen (n = 573, in procenten)

activiteiten ondernomen in de afgelopen jaren in het kader van onwenselijk gedrag			
niet	wel		
53	47		
gebruik van advies/ondersteuning daarbij			
	niet	wel	
	36	11	namelijk advies/ondersteuning op maat van
			eigen sportbond
			NOC*NSF
			sportservice binnen gemeente
			provinciale sportraad
			NCSU/NKS/NCS
			anders, namelijk.....
			169

Bron: MI (OPB'07)

De actieve verenigingen die gebruikmaakten van ondersteuning hebben daarnaast aangegeven of zij het materiaal hebben benut dat landelijk is ontwikkeld in het kader van verschillende campagnes (tabel 5.10). Deze 64 verenigingen noemen in totaal 169 middelen waarvan zij het bestaan kennen. Gemiddeld kent men dus ruim twee beschikbare hulpmiddelen. De meest genoemde landelijk verspreide materialen zijn Rookafspraken... wel zo sportief! en Beleidsplan Sportiviteit en Respect. Van de 64 clubs is slechts bij twee van de drie (66%) iemand bekend met de inhoud van een of meer middelen. Gemiddeld is dan van iets minder dan twee hulpmiddelen de inhoud bekend. Bij 41 verenigingen zijn 55 hulpmiddelen ook daadwerkelijk in gebruik. Ook bij het gebruik voeren de eerder als meest bekend aangegeven materialen de ranglijst aan. Wanneer de gebruikers wordt gevraagd wat zij vinden van de gebruiksvriendelijkheid van het ingezette materiaal is het oordeel maar in een enkel geval negatief.

Tabel 5.10

Mate waarin verenigingen gebruik hebben gemaakt van landelijk verspreide middelen, sportverenigingen die gebruik hebben gemaakt van ondersteuning (in procenten)

beschikbare middelen Sportiviteit en Respect	men is op de hoogte van het bestaan van de onderstaande hulpmiddelen (n = 64)	iemand binnen de vereniging kent de inhoud van het hulpmiddel (n = 42)	het materiaal binnen wordt de vereniging gebruikt (n = 41)
Rookafspraken... wel zo sportief!	46	45	35
beleidsplan Sportiviteit en respect	34	31	29
kanjers in de sport	21	19	10
workshop Waarden en normen in de sport	19	14	14
Sportcode gedragscodes	17	8	9
Wat is jouw grens? (seksuele intimidatie)	14	12	9
training Ouders aan de kant	13	0	0
handboek Sportiviteit en Respect	11	4	2
pakket ouders Sportiviteit en Respect	11	10	4
cursus Gedragsregels	12	7	5
cursus Etterbakken?	11	8	2
Sportcode verenigingsdraaiboek Sportiviteit en Respect	7	2	2
Sportcode Quick Scan	7	7	5
Sportcode Kijkwijzer	6	3	0
Sportcode DVD Sportiviteit en Respect	6	4	0
Sportcode Fair Play Quiz	6	2	2
artikelenreeks Aso's zijn niet welkom	3	3	0
handboek De GEWELDige Test	1	0	0

Bron: MI (OPB'07)

Naast het algemene landelijke materiaal zijn door enkele sportbonden sporttak specifiek campagnes ter bevordering van sportief gedrag ontwikkeld, bijvoorbeeld de campagne *Wat doe jij om voetbal leuk te houden?* door de KNVB en de campagne *Opvoeden op de mat* door de vechtsportbonden. De actieve verenigingen in de desbetreffende takken van sport hebben aangegeven in hoeverre zij dit campagnemateriaal kennen en gebruiken. Hoewel het om kleine aantallen verenigingen gaat geven de resultaten de indruk dat dit sporttak specifieke materiaal in doorsnee iets beter bekend is en meer wordt gebruikt.

Afrondend kan worden gesteld dat bijna de helft van de verenigingen activiteiten heeft ondernomen tegen onwenselijk gedrag en dat iets minder dan een kwart van die verenigingen (11% van alle verenigingen) gebruikmaakt van de aangeboden ondersteuning door bonden en koepels. Deze ondersteuning kan bestaan uit advies op maat of het benutten van materiaal dat landelijk is ontwikkeld, bijvoorbeeld in het kader van campagnes Sportiviteit en Respect. Van alle actieve verenigingen maakt een op de zes verenigingen gebruik van dit materiaal en daarvan is 80% redelijk positief over de gebruiksvriendelijkheid ervan.

Bekendheid van campagnes bij de sporters

De landelijke campagnes voor sportief gedrag in de sport kennen een verschillende mate van bekendheid bij de sporters zelf (tabel 5.11). Het meest bekend is de campagne over rookafspraken in en rond de sportaccommodatie. Bijna de helft van de respondenten van het bevolkingsonderzoek geeft aan hier weleens van gehoord te hebben. De campagne *Wat is jouw grens?*, waarbij aandacht wordt gevraagd voor het voorkómen van seksuele intimidatie, wordt door een kwart herkend. Vrouwen zijn vaker bekend met deze campagne dan mannen en jongeren kennen de campagne vaker dan ouderen. Een op de vijf kent de campagnes *Vrolijk en Veilig*, die van toepassing is op zwembaden, en *Wat doe jij om voetbal leuk te houden?*, een campagne georganiseerd door de Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond. Voetballers kennen de KNVB-campagne aanzienlijk vaker (45%) dan andere correspondenten. De *Zwarte Kaart* is ook een bondsinitiatief, namelijk van de Koninklijke Nederlandse Hockey Bond. De bekendheid van deze campagne is dan vanzelfsprekend ook veel hoger onder hockeyers (19%) dan onder de rest (6%).

Andere campagnes die veel worden genoemd, zijn de SIRE-campagne *Geef kinderen hun spel terug* en de BOB-campagne. In de BOB-campagne wordt automobilisten geadviseerd geen alcohol te drinken als ze nog moeten rijden. Hierbij zijn specifieke acties geweest voor het ontmoedigen van alcoholgebruik onder autorijdende bezoekers van sportkantines. Uit de antwoorden van de respondenten is niet af te leiden of ze specifiek doelen op deze sportgerichte actie of dat ze de BOB-campagne in het algemeen bedoelen.

Tabel 5.11

Bekendheid van (landelijke) acties, Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder (in procenten)

Rookafspraken... wel zo sportief!	48
Wat is jouw grens? (seksuele intimidatie)	25
Vrolijk en Veilig (zwembaden)	22
Wat doe jij om voetbal leuk te houden?	21
Sportcode	16
andere campagnes of initiatieven	13
de Zwarte Kaart (hockey)	6

Bron: SCP (SEM'07)

De bekendheid van verschillende campagnes bij de bevolking kan in vergelijking met de mate van bekendheid daarvan bij de sportverenigingen tamelijk groot worden genoemd. Daarbij moeten we wel aantekenen dat deze vraag niet aan alle clubbestuurders is gesteld. Toch is deze relatief grote bekendheid bij de bevolking interessant omdat dit de sportbeoefenaren/leden zelf de kans geeft de club te wijzen op de aanwezige mogelijkheden. In hoeverre dit door kritische verenigingsleden daadwerkelijk wordt gedaan is niet bekend.

5.5 Wat kan er nog meer gebeuren?

Hoe denkt men over extra maatregelen om wangedrag te bestrijden? Zoals tabel 5.12 laat zien verwacht de overgrote meerderheid van de Nederlanders vooral effect van actieve bestrijding van scheld- en pestgedrag en van duidelijkheid over de huis- of gedragsregels die bij sport gelden. Iets minder effect wordt verwacht van het verbieden of beperken van roken of alcoholgebruik.

Tabel 5.12

Het belang van verschillende maatregelen voor sportiviteit en respect, bevolking en verenigingsbestuurders (in procenten)

	bevolking			verenigingsbestuurders		
	(heel) onbelangrijk	(heel) neutraal	(heel) belangrijk	(heel) onbelangrijk	(heel) neutraal	(heel) belangrijk
schelden en/of pesten wordt actief bestreden	1	3	95	-	-	-
er gelden duidelijke huisregels	2	3	95	3	10	87
niemand wordt buitengesloten	2	4	94	2	7	91
de gedragscodes worden nageleefd	1	6	93	3	16	81
er zijn gedragscodes opgesteld	2	8	90	4	27	69
de trainer beloont sportief gedrag	2	11	87	-	-	-
in de kantine wordt niet gerookt	6	14	79	-	-	-
de club stelt zich open voor allochtonen	4	18	79	3	19	78
in de kantine wordt geen alcohol geschonken wanneer kinderen sporten	9	22	70	-	-	-
de leden verrichten vrijwilligerstaken	9	39	52	3	13	84

- gegevens ontbreken.

Bron: SCP (SEM'07); MI (OPB'07)

Opvallend is dat de jongere leeftijdsgroepen (12-19 jaar, 20-34 jaar) een aantal maatregelen duidelijk minder uitgebreid steunen, zoals het hanteren van huis- en gedragsregels en het beperken van roken en drinken tijdens jeugd sporturen.

Overigens sluiten de opvattingen van de verenigingsbestuurders hier nagenoeg naadloos bij aan. De bestuurders zijn iets minder optimistisch over het te verwachten effect van huisregels en vooral van gedragscodes. In vergelijking met de bevolking zien zij duidelijk meer heil in het door de leden laten verrichten van vrijwilligerstaken. Ook ondervraagden van het bevolkingsonderzoek die nu of vroeger vrijwilligerswerk in de sport deden staan hier positiever tegen over.

Bij de verenigingsbestuurders is nog op een andere manier gevraagd naar de te nemen maatregelen. Daaruit blijkt dat de zij vooral verbetering verwachten van een actievere rol van de trainers en coaches. Ook de ouders kunnen nog aanzienlijk bijdragen aan het voorkomen en terugdringen van onwenselijk gedrag door thuis het gedrag te bespreken en zich minder fanatiek op te stellen (vgl. Heins 2007). Van een betere kennis en handhaving van de spelregels verwacht men iets minder effect en dat geldt nog sterker voor een grotere inbreng van de scheidsrechters. Voorkomen of verminderen van onwenselijk gedrag gebeurt volgens verenigingsbestuurders dus vooral aan de basis: een goede opvoeding door zowel trainers als ouders kan naar verwachting veel problemen voorkomen (zie ook Rutten 2007; Van den Brink 2002)

Tabel 5.13

Maatregelen waarvan een positieve werking wordt verwacht op de sportieve opstelling van sporters, begeleiders en toeschouwers (verenigingsbestuurders in procenten, n = 563)

	ja	nee	weet niet
de trainer/coach/instructeur corrigeert vaker als sporters onsportief zijn	84	5	11
de trainer/coach/instructeur laat vaker het goede voorbeeld zien	79	7	14
ouders bespreken het thuis vaker als hun kind onsportief is	78	5	17
onwenselijk gedrag wordt beter bespreekbaar gemaakt in de clubs	77	5	18
ouders stellen zich minder fanatiek op	72	9	19
sporters accepteren dat de tegenstander beter is	71	11	18
sporters durven elkaar meer te corrigeren	70	10	20
de spelregels worden op meer eenduidige wijze uitgelegd en toegepast	60	21	19
sporters leren de spelregels beter kennen	57	26	17
er worden betere scheidsrechters opgeleid en ingezet	44	20	36
er worden posters (e.d.) opgehangen waarop staat wat hoort en wat niet	38	37	25
de scheidsrechters/jury's delen zwaardere straffen uit	25	46	29

Bron: MI (OPB'07)

Gevraagd naar andere maatregelen die volgens de verenigingen kunnen bijdragen aan het tegengaan van onwenselijke praktijken in de sport wordt in de eerste plaats erop gewezen hoe belangrijk het is om ongewenst gedrag bespreekbaar te maken. Communicatie in allerlei vormen helpt volgens de verenigingen in belangrijke

bijdrage onwenselijke praktijken in de sport tegen te gaan. Het gaat dan om *communicatie oftewel gewoon praten en uitleggen wat wel en niet kan, bespreekbaar maken tussen ouders, leden en leiding door een bestuurslid of bij hoogoplopende praktijken door een neutrale vertrouwenspersoon, elkaar durven en kunnen aanspreken op ongewenst gedrag en duidelijke afspraken maken.*

Andere maatregelen die vaak worden genoemd vallen onder de noemer 'een goed klimaat creëren binnen de vereniging' en 'ouders erbij betrekken, ouders opvoeden'. Bij een goed klimaat gaat het dan om sfeer, gezelligheid, respect, spelplezier en discipline. Ook het treffen van sancties, het geven van een goed voorbeeld door trainers en kader en de rol van de media wordt vaak genoemd. Bij de beeldvorming in de media willen de verenigingen vooral 'minder geweld in de sport op televisie tonen en minder aandacht voor excessen in de media'.

Wanneer we de genoemde maatregelen afzetten tegen wat nu feitelijk al gebeurt bij de sportverenigingen, dan kunnen we vaststellen dat het hanteren van huisregels weliswaar een bijzonder breed draagvlak heeft bij de bevolking en bij verenigingsbestuurders, maar toch bij slechts iets meer dan de helft van de verenigingen wordt toegepast. Opmerkelijk is op dit punt, dat bijna vier van de vijf ondervraagde sporters het bestaan van huisregels bevestigen, maar wanneer het gaat over de concrete gedragsregels of inspanningen om op dit punt iets te bereiken (aanwezigheid van aanspreekpunten, werving van trainers, beperkt roken en drinken tijdens jeugd-sporturen) niet op de hoogte zijn van de geldende afspraken. Dit zou erop kunnen wijzen dat de feitelijke inhoud van de huisregels nog beter bekend moet worden gemaakt.

Hoewel er al het nodige aan gebeurt, zou verbaal geweld volgens velen actiever kunnen worden bestreden. In vergelijking met fysiek geweld zijn de hiervoor toegepaste sanctievormen ook aanzienlijk lichter. Een forse meerderheid van de bevolking is voorstander van striktere rookverboden in de kantine en van het beperken van alcoholverkoop op tijden dat kinderen sporten. Het eerste geeft steun aan het per 1 juli 2008 ingevoerde rookverbod dat ook voor sportkantines geldt.

5.6 Samenvatting

Ongewenst gedrag in de sport komt niet alleen voor binnen de verenigingssport. In dit hoofdstuk is de blik echter vooral daarop gericht. Zoals in hoofdstuk 2 is geconstateerd geeft 43% van de verenigingen aan dat onwenselijk gedrag in hun organisatie geen actueel probleem is. Bij een zeer klein deel van de clubs zijn de problemen behoorlijk of groot. De helft van de clubs heeft in het afgelopen jaar een of meer gevallen van onwenselijk gedrag geconstateerd, waarbij problemen met verbaal geweld, diefstal en vandalisme het meest aan de orde zijn. In dit hoofdstuk is weergegeven welke acties de verenigingen ondernemen om ongewenst gedrag te voorkomen (preventief) of te bestrijden (reactief). Uit de opvattingen die zowel de

verenigingen zelf als de bevolking over deze acties hebben zijn de volgende conclusies te trekken.

- Verenigingen zijn behoorlijk actief om ongewenst gedrag te voorkomen en sportief gedrag te bevorderen. Bij een ruime meerderheid worden mensen erop aangesproken wanneer zij zich niet correct gedragen, is er iemand om klachten mee te bespreken, wordt er aandacht aan dit onderwerp geschonken tijdens trainingen en vergaderingen. Ruim de helft heeft volgens de clubs huisregels opgesteld. Het beeld bij de bevolking van de preventieve inzet stemt hiermee overeen.
- Ondanks al deze preventieve aandacht komt ongewenst gedrag voor en drie kwart van de verenigingen beschikt over regelingen, zoals de genoemde huisregels, om dit te beperken. Vier van de vijf clubs beschikken ook over formele middelen om ongewenst gedrag te sanctioneren, zoals waarschuwingen, schorsingen en roeyement.
- Deze sancties zijn in het afgelopen jaar ook bij een deel van de verenigingen daadwerkelijk toegepast. Wanneer we de aanleidingen voor sancties vergelijken met de vormen van onwenselijk gedrag waarover clubs klachten of meldingen ontvingen (zie § 3.4) is het beeld sterk overeenkomstig. Het geven van waarschuwingen komt daarbij veruit het meeste voor, slechts in een op de vijf clubs werden mensen vanwege onwenselijk gedrag geschorst en bij 8% werd iemand geroyeerd. Schorsingen en roeyement worden relatief het meeste toegepast bij verbaal en fysiek geweld. Vooral bij verenigingen waar ongewenst gedrag een probleem vormt of waar veel klachten voorkomen worden maatregelen genomen. In termen van de PDCA-cyclus wordt de stap van *plan* naar *do* vrij vaak wel gezet. Nog niet steeds is duidelijk of dit ook tot resultaat leidt (*check*) en wat een eventuele betere aanpak is (*act*). Te verwachten is dat maatregelen pas na enige tijd effect hebben en om die reden zou de vinger wat langer aan de pols moeten worden gehouden.
- Bij hun aanpak van onwenselijk gedrag maken de clubs in een deel van de gevallen gebruik van de ondersteuning door andere organisaties. Zo vinden sommige sancties zoals schorsingen en boetes vaak (mede) op aangeven van de bond plaats. Ook in de preventieve sfeer maakten de clubs die activiteiten hebben ondernomen in bijna een kwart van de gevallen gebruik van de hulpmiddelen die vanuit bonden en andere instanties beschikbaar zijn. Behalve van advies op maat wordt door bijna 15% van deze clubs naar tevredenheid gebruikgemaakt van ontwikkelde landelijke materialen. De campagnes die op dit terrein worden gevoerd zijn ook bij een flink deel van de bevolking niet onbekend. Zo kent bijna de helft van de bevolking de campagne over rookafspraken en ruim een kwart de campagne tegen seksuele intimidatie.
- Op verschillende punten geven de resultaten aanleiding om opmerkingen te maken over de gehanteerde aanpak. Zo valt op dat de verenigingen nog weinig gebruikmaken van de beschikbare beveiligingsmiddelen tegen vandalisme en diefstal zoals kluisjes en cameratoezicht, terwijl dit een relatief veel voorkomend probleem is. Bij de toegepaste sancties wordt het geven van boetes maar in beperkte mate toegepast. De kennis van de campagnes bij de bevolking zou een

aanknopingspunt kunnen bieden voor een actievere betrokkenheid van de sportbeoefenaren zelf bij de aanpak van wangedrag door de verenigingen.

Ondanks de eerder gepleegde inspanningen zijn er volgens veel betrokkenen mogelijkheden om onwenselijk gedrag beter tegen te gaan. Dit geldt zeker voor het verbale geweld dat bij sport regelmatig voorkomt. Huisregels zouden over een nog breder front kunnen worden toegepast. Hiervoor bestaat een groot draagvlak. Ook zijn er veel voorstanders van striktere rookverboden in de kantine en van het beperken van alcoholverkoop op tijden dat kinderen sporten. Voorstanders van rookverboden zijn gehoord als per 1 juli 2008 een algeheel rookverbod voor sportkantines is ingegaan.

Noot

- 1 De centrale boodschap van de BOB-campagne is: 'Spreek van tevoren af wie er niet drinkt en nuchter terugrijdt, zodat iedereen van het gezelschap veilig thuis komt.' Deze persoon (man of vrouw) heet voor de gelegenheid 'Bob'.

6 Conclusies en aanbevelingen

6.1 Bevindingen van deze studie

Dit onderzoek is een vervolg op *Een gele kaart voor de sport; een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport* (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007). Daarin werd aandacht besteed aan de incidentie van verschillende vormen van onwenselijk gedrag in de breedtesport en aan het gevoerde beleid op dat gebied. Op basis van dat rapport is een drietal doelstellingen geformuleerd voor vervolgonderzoek. Met dit nieuwe onderzoek willen we meer zicht krijgen op:

- de incidentie van onwenselijk gedrag in de breedtesport ten opzichte van de incidentie daarvan in andere maatschappelijke sectoren;
- de beeldvorming over sport en de mate waarin opvattingen over sport en eventuele negatieve ervaringen gevolgen hebben voor sportdeelname;
- de mate waarin bestaande interventies en campagnes om onwenselijk gedrag te voorkomen of te verminderen bekend zijn en gebruikt worden.

Dit vervolgonderzoek richt zich primair op onwenselijk gedrag in de breedtesport. De incidentie van dit gedrag is onder andere vergeleken met dat rond het betaald voetbal en ook ervaringen met verbaal geweld als toeschouwer van professionele sport zijn onderzocht. Verder blijft de professionele sport hier buiten beschouwing. Het onderzoek is gebaseerd op een dataverzameling uit het najaar van 2007 onder de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder en onder bestuurders van sportverenigingen (het gaat om verenigingen waar Nederlanders zelf sporten en niet om supportersverenigingen). In dit hoofdstuk worden eerst per doelstelling de belangrijkste conclusies op een rij gezet. Vervolgens gaan we in op mogelijkheden om ongewenst gedrag te voorkomen.

Om onwenselijk gedrag in de sport in een breder kader te plaatsen, hebben we eerst naar een aantal maatschappelijke ontwikkelingen gekeken, zoals individualisering, informalisering en intensivering. Deze ontwikkelingen hebben er in de afgelopen decennia toe geleid dat waarden en normen zijn veranderd. Men is minder afhankelijk geworden van traditionele gezagsdragers (kerk, gezin) en heeft meer vrijheid gekregen om het leven naar eigen keuze in te richten. Ook is de behoefte aan intense belevingen toegenomen (Schnabel 2000). Deze ontwikkelingen leiden enerzijds tot meer vrijheid om keuzes te maken. Anderzijds stelt men ook hogere eisen aan zichzelf en is de teleurstelling bij het niet voldoen aan die eisen groter. Die combinatie van vrijheid en teleurstelling kan leiden tot onwenselijk gedrag.

Onwenselijk gedrag is een breed begrip waaronder diefstal, vandalisme, bedreiging, lichamelijk en verbaal geweld, discriminatie (seks, religie, cultuur, homo-seksualiteit) en overlast (rook, alcohol of geluid) vallen. De ernst van deze vormen van onwenselijk gedrag verschilt, evenals de impact ervan op getuigen en slachtof-

fers. Het scala aan onwenselijk gedrag kan geplaatst worden op een continuüm van onprettig tot onwettig gedrag (WRR 2003). Complicerende factoren daarbij zijn dat waarden en normen binnen de samenleving verschillen en in de tijd veranderen. Bovendien zijn waarden en normen in de sport niet altijd gelijk aan die in de rest van de maatschappij, en ze verschillen van sport tot sport. Wat in de ene als onacceptabel wordt beschouwd, is in andere sporten geaccepteerd. Daarin spelen zowel geschreven als ongeschreven regels een rol. Juist vanwege het agonale (op strijd gerichte) karakter van sportwedstrijden is de dreiging van onwenselijk gedrag steeds reëel aanwezig. Competitie, frustratie en adrenaline doen de emoties wel eens hoog oplopen (Steenbergen en Vloet 2007). Dit geldt specifiek voor takken van sport waarbij lichamelijk contact gebruikelijk is (teamcontactsporten als voetbal, rugby en waterpolo). Dit is echter geen excuus om de spelregels te overtreden.

Sport kent een zekere autonomie ten opzichte van de maatschappij in de zin dat binnen de sport specifieke regels zijn geformuleerd over wat acceptabel gedrag is. Deels betreft dit spelregels over hoe een sport beoefend dient te worden. Daarnaast kennen veel organisaties ook huisregels of gedragscodes buiten de directe sport-situatie, zoals in de kantine, in de kleedruimte en op de tribune of langs de lijn. Handhaving vindt plaats via het tuchtrecht en het verenigingsrecht. De autonomie van de sport is echter begrensd. Sport staat steeds onder invloed van maatschappelijk geldende waarden en normen. Zo kunnen veranderende waarden en normen over bijvoorbeeld gezondheid ertoe leiden dat spelregels van een sport worden aangepast (Steenbergen en Vloet 2007). De vermaatschappelijking van de sport en de vele media-aandacht hebben incidentie, preventie en sanctionering van onwenselijk gedrag in de sport tot een actueel en relevant onderwerp gemaakt. Wat heeft het huidige onderzoek opgeleverd aan nieuwe informatie op dit gebied?

Doelstelling 1

Meer zicht krijgen op de mate waarin onwenselijk gedrag zich in de sport voordoet in vergelijking met andere maatschappelijke sectoren.

Het rapport *Een gele kaart voor de sport* was toegespitst op de incidentie van onwenselijk gedrag in de sport. Verschillen in de incidentie daarvan tussen sport en andere maatschappelijke sectoren kregen weinig aandacht. Wel werd vastgesteld dat seksuele delicten, mishandeling en bedreiging in de sport minder voorkomen dan op het werk, op school, rond de eigen woning en in uitgaansgelegenheden (Tieszen-Raaphorst en Breedveld 2007: 33). In dit nieuwe onderzoek is voor meer vormen van onwenselijk gedrag een vergelijking tussen sport en andere locaties gemaakt. Daarbij zijn we ingegaan op zowel de beeldvorming over onwenselijk gedrag als op het meemaken ervan als getuige of slachtoffer.

Beeldvorming over onwenselijk gedrag

De beeldvorming over incidentie van onwenselijk gedrag in sport en maatschappij heeft betrekking op de mate waarin volgens de Nederlandse bevolking onwenselijk gedrag voorkomt. Volgens veel Nederlanders (van 12 jaar en ouder) komt onwenselijk gedrag (heel) veel voor op straat (86%), rond het betaald voetbal (86%) en tijdens het uitgaan (83%). Driekwart (75%) denkt dat onwenselijk gedrag in de amateursport (heel) veel voorkomt. Dit is vergelijkbaar met de mening over de incidentie van onwenselijk gedrag op school of in het openbaar vervoer. In winkelcentra en op het werk komt in de beeldvorming minder vaak (heel) veel onwenselijk gedrag voor. Men vindt dus dat het in de amateursport ten opzichte van andere sectoren wel meevalt.

Veel Nederlanders (90%) zijn verder van mening dat onwenselijk gedrag in de afgelopen vijf jaar overal in de maatschappij is toegenomen, vooral op straat (84%), bij het uitgaan (71%) en op school (75%). Die beeldvorming van toenemend onwenselijk gedrag geldt minder sterk voor amateursport (62%) en betaald voetbal (64%). Twee derde van de bevolking denkt wel dat de toenemende agressie in de sport verband houdt met de toename van dit verschijnsel in de maatschappij. Bestuurders van sportverenigingen zijn deze mening in gelijke mate toegeedaan.

Meemaken van onwenselijk gedrag in de maatschappij

Behalve naar beeldvorming is ook gekeken naar de mate waarin Nederlanders zelf onwenselijk gedrag hebben waargenomen of ondergaan. In eerder onderzoek lag de nadruk op wat men zelf had meegemaakt (Van Dijk en Van der Vijver 2005; CBS 2008). Door ook te vragen naar wat men heeft gezien neemt de kans op meldingen van onwenselijk gedrag toe. Dit maakt het mogelijk om verdergaande analyses uit te voeren, zoals naar de soort sport, naar de rol die men had (toeschouwer, sporter, vrijwilliger) en naar de gevolgen van die negatieve ervaring. Nadeel is echter wel dat incidentiecijfers dan lastig te vergelijken zijn met ander onderzoek, waarin het alleen om slachtofferschap gaat.

Volgens ons onderzoek heeft bijna acht op de tien Nederlanders in de afgelopen twaalf maanden één of meerdere vormen van onwenselijk gedrag waargenomen of ondergaan. Tussen mannen en vrouwen is daarbij geen verschil te constateren. Jongeren geven wel vaker aan onwenselijk gedrag te hebben gezien of ondergaan dan ouderen, en mensen in stedelijke gebieden vaker dan mensen in niet-stedelijke gebieden. Anders dan uit onderzoek naar slachtofferschap (Wittebrood 2006) blijkt, rapporteren mensen met een hoger inkomen meer onwenselijk gedrag dan mensen met een lager inkomen en hebben hogeropgeleiden in de afgelopen twaalf maanden meer onwenselijk gedrag gezien of meegemaakt dan lageropgeleiden.

Meemaken van onwenselijk gedrag in de sport

Om na te gaan hoe sport zich verhoudt tot de rest van de maatschappij is respondenten gevraagd aan te geven op welke locatie ze getuige of slachtoffer van onwenselijk gedrag zijn geweest. Dat is het vaakst op straat (73%) en in het uitgaansleven (51%). Op een afstand volgen de andere locaties, waarbij men in de sport (26%) minder

vaak onwenselijk gedrag heeft meegemaakt dan in winkelcentra (32%) of op het werk (30%), maar meer dan op school (23%) of in het openbaar vervoer (23%). Een beperking van ons onderzoek is dat de verschillende locaties verschillende kenmerken hebben, zoals de tijd die ergens wel of niet wordt doorgebracht en daarmee het eventuele risico om onwenselijk gedrag mee te maken. Op basis van gegevens van het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) uit 2005 is de verhouding tussen doorgebrachte tijd en het meemaken van onwenselijk gedrag per locatie in kaart gebracht. Van het totaal aan meegemaakt onwenselijk gedrag heeft 8% in de sport plaatsgevonden. Volgens het TBO is 7% van de buitenshuis bestede tijd doorgebracht als sporter, vrijwilliger in de sport of als toeschouwer van sportwedstrijden. Hieruit valt te concluderen dat de kans op onwenselijke ervaringen in de sport niet veel groter is dan men op basis van de met sport doorgebrachte tijd mag verwachten ($8\% - 7\% = +1$). Tijdens het uitgaan (+7) en in het openbaar vervoer (+3) komt onwenselijk gedrag vaker voor en op straat (-10), op het werk (-4) en op school (-4) minder. Opmerkelijk is dat de beeldvorming over onwenselijk gedrag in de sport (maar ook op school en in het openbaar vervoer) negatiever is dan de incidentiecijfers weergeven. Men heeft het idee dat op deze locaties vrij veel onwenselijk gedrag voorkomt, maar op basis van cijfers van wat men heeft gezien of ondergaan lijkt dit mee te vallen.

In het algemeen meldt men het vaakst verbaal geweld, zoals schelden, pesten en treiteren (47%) en vernieling of vandalisme (47%), op kleine afstand gevolgd door geluidsoverlast (43%) en overlast van tabaksrook (43%). Getuigenis of slachtofferchap van seksuele intimidatie (9%) en bedreiging (7%) geeft men het minst vaak aan.

Nederlanders worden op straat met bijna alle vormen van onwenselijk gedrag geconfronteerd. In uitgaansgelegenheden betreft het vooral overlast door overmatig alcoholgebruik of rook. In de sport hebben zij in verhouding tot andere vormen van onwenselijk gedrag vaak lichamelijk en verbaal geweld gezien of ondergaan. Leden van sportverenigingen ondervonden in vergelijking met leden van andere vrijetijdsverenigingen tijdens of rond het sporten vooral hinder van schelden en jennen. Ze doen er echter zelf ook vaker aan mee, evenals aan mopperen op de leiding. In andere vrijetijdsverenigingen worden vaker discriminerende en vrouwonvriendelijke opmerkingen gemaakt dan in sportverenigingen.

Een op de vijf Nederlanders van 12 jaar of ouder heeft als slachtoffer of als getuige onwenselijk gedrag in de sport meegemaakt. Verbaal geweld wordt daarbij het vaakst gemeld (12%), gevolgd door lichamelijk geweld (6%). Bedreiging (0%), seksuele intimidatie (1%) en geluidsoverlast (1%) kennen een lage incidentie in en rondom de sport. Mannen en jongeren maken vaker een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag mee dan vrouwen en ouderen. Autochtonen ondervinden niet meer of minder onwenselijk gedrag in de sport dan allochtonen. Voetballers (43%) en andere teamsporters (29%) maken vaker een of meerdere vormen van onwenselijk gedrag in de sport mee dan de andere sporters (19%), en in verenigingsverband (27%) heeft men vaker iets meegemaakt dan in een commercieel sportcentrum (15%). Cumu-

latief hebben mannelijke jonge teamsporters vaker onwenselijk gedrag in de sport ondervonden dan andere mensen.

Respondenten zijn doorgevraagd over de meest indrukwekkende negatieve ervaring in de sport, waarbij het ervaren van overlast door geluid, rook of alcohol buiten beschouwing is gelaten. Voor 42% van de mensen was dat als toeschouwer, voor 69% tijdens een wedstrijd, waarvan 64% tijdens het voetballen.

Van de meldingen van onwenselijk gedrag in de sport was 89% als getuige en 11% als slachtoffer. Aangezien 20% van de Nederlandse bevolking onwenselijk gedrag in de sport heeft meegemaakt, en 11% daarvan zelf als slachtoffer, kan 2% van de Nederlandse bevolking als slachtoffer van onwenselijk gedrag in de sport worden aangemerkt.

Samenvattend kan worden gesteld dat Nederlanders vinden dat onwenselijk gedrag in de sport minder vaak voorkomt dan op straat, rond het betaald voetbal en tijdens het uitgaan, maar vaker dan in winkelcentra en op het werk. De beeldvorming over onwenselijk gedrag in de sport is overigens negatiever dan cijfers over wat men heeft gezien of ondergaan aangeven.

Doelstelling 2

Meer zicht krijgen op het beeld dat bij de bevolking leeft van de sportwereld en de mate waarin deze opvattingen en eventuele negatieve ervaringen aanleiding vormen om te stoppen met een sport of niet aan sport te gaan deelnemen.

In Een gele kaart voor de sport werd geconcludeerd dat er tot nu toe weinig informatie beschikbaar is over de gevolgen van onwenselijk gedrag op de sportbeoefening of op vrijwilligerswerk voor de sport, zoals betrokkenheid als scheidsrechter. Daarnaast is het niet bekend of onwenselijk gedrag de sportkeuze beïnvloedt. Wat is bijvoorbeeld het beeld van de bevolking over verschillende takken van sport en in welke mate vormt (negatieve) beeldvorming aanleiding om zelf niet (meer) te sporten.

Agressie en discriminatie vormen bijna nooit een reden om te stoppen als sporter of als vrijwilliger in de sport (beide 1%). Meestal ligt de reden tot afhaken in de privé sfeer (85% van de sporters, 59% van de vrijwilligers): geen tijd, te druk, andere interesses of een verhuizing. Ook toeschouwers van amateursport stoppen meestal om privéredenen met het bezoeken van wedstrijden. Te veel agressie vormt voor voetbaltoeschouwers (8%) wel vaker een reden tot stoppen dan voor toeschouwers van andere amateursporten (3%). Bezoekers van professionele sportwedstrijden stoppen wel vaker vanwege sfeer of agressie. Dit geldt vaker voor bezoekers van profvoetbal (32% resp. 31%) dan voor bezoekers van andere professionele sportwedstrijden (22% resp. 22%).

Onwenselijk gedrag in de sport meegemaakt hebben is voor 13% van de betrokkenen reden om te stoppen met het deelnemen als sporter, vrijwilliger of toeschouwer. Meestal hebben ze dan negatieve ervaringen met vandalisme, discriminatie of dief-

stal. Aangezien 20% van de bevolking met onwenselijk gedrag in de sport te maken heeft gehad, leidt dit tot een uitval van ruim 2%. In het perspectief van de gemiddelde ledengroei van sportverenigingen over de laatste jaren van 3% (Van Kalmthout e.a. 2006) is dit een flinke uitval. Vaker dan stoppen met sporten kozen slachtoffers en getuigen van onwenselijk gedrag ervoor om de leiding hierop aan te spreken.

Van de bestuurders van sportverenigingen ervaart 3% onwenselijk gedrag op hun vereniging (veelal grote teamsportverenigingen) als een groot probleem. De helft van de verenigingsbestuurders heeft het afgelopen jaar klachten over onwenselijk gedrag ontvangen. Meestal gaat het om verbaal geweld (27%), vernieling of vandalisme (22%) en diefstal (18%). De verenigingen reageren op verschillende manieren op deze klachten. Bij ruim de helft van de klachten (54%) worden de veroorzakers op het gedrag aangesproken. Ook wordt er vaak een waarschuwing (35%) gegeven. Als het gaat om diefstal (38%) en vernieling of vandalisme (33%) wordt regelmatig aangifte gedaan bij de politie. De klachten zijn vaker afkomstig van sporters dan van ouders, vrijwilligers of andere betrokkenen. Een vijfde van de bestuurders zegt dat klachten altijd naar tevredenheid van die bestuurders kunnen worden afgehandeld, twee derde zegt dat dit meestal het geval is. Wanneer klachten niet naar tevredenheid konden worden afgehandeld, legden de klagers zich er veelal bij neer (82%). Bestuurders geven echter ook aan dat het voorkomt dat mensen niet meer bereid zijn vrijwilligerswerk te verrichten (43% van de bestuurders). Dit kan voor een vereniging belangrijke gevolgen hebben.

Beeldvorming over een sport speelt een belangrijke rol in de sportkeuze voor zichzelf of voor jonge kinderen. Wanneer een sport ongeschikt wordt bevonden is dat vaak omdat er in die sport te veel agressie of geweld voor zou komen (51% van de bevolking noemt dit als reden voor de eigen sportkeuze, 58% voor de sportkeuze voor de kinderen) of omdat men er negatieve verhalen over heeft gehoord (19% resp. 20%). Dit geldt vooral voor voetbal en vecht- en verdedigingssporten. Er is echter ook een zekere ambivalentie in deze afwijzing van een tak van sport. Ondanks het voorgaande zou een flink deel van de ondervraagden namelijk voor de jeugd vaak wél voor een vecht- en verdedigingssport (vooral judo) kiezen omdat het de weerbaarheid vergroot. Voetbal wordt ook vaak wel als geschikte jeugdsport gezien omdat het een teamsport is.

Bij de beeldvorming over sport zijn de media belangrijk. Negen op de tien Nederlanders vindt dat de media een grote rol spelen in de beeldvorming over agressie in de maatschappij en bijna de helft van de bevolking is van mening dat van de professionele sport het verkeerde voorbeeld uitgaat naar amateursporters. Verenigingsbestuurders zijn hier nog sterker van overtuigd.

Samenvattend kan worden gezegd dat agressie en negatieve verhalen de belangrijkste redenen vormen om een sport niet te gaan beoefenen. Dit geldt vooral voor voetbal en vecht- en verdedigingssporten. Agressie en een slechte sfeer vormen voor een derde van de bezoekers van profvoetbal redenen om niet meer te gaan kijken. Van de

afgehaakte sporters en vrijwilligers is echter slechts een klein percentage gestopt vanwege te veel agressie en discriminatie. Van de mensen die zelf een negatieve ervaring hebben opgedaan in de sport, stopt slechts 12% vanwege die ervaring. Dit komt overeen met 2% van de bevolking.

Doelstelling 3

Meer zicht krijgen op de mate waarin bestaande interventies en campagnes om onwenselijk gedrag te voorkomen of te verminderen bekend zijn en gebruikt worden en wat verenigingen aan andere activiteiten ontplooiën op dit gebied.

In Een gele kaart voor de sport werd vermeld dat vanuit de landelijke sportorganisaties de afgelopen jaren actie is ondernomen om onwenselijk gedrag op diverse terreinen te verminderen of te voorkomen. Op het gebied van fysieke agressie, discriminatie, intimidatie of roken zijn verschillende campagnes opgezet. Rond deze campagnes wordt weinig tot niets gedaan aan evaluatie. Hierdoor is ook niet bekend wat 'de sporter' vindt of merkt van deze campagnes. Ook is er weinig bekend over activiteiten op verenigingsniveau. In dit onderzoek is verder ingegaan op de bekendheid met en het gebruik van materialen om onwenselijk gedrag te voorkomen of te verminderen. Ook is onderzocht wat verenigingen zelf aan activiteiten ontplooiën op dit gebied.

Bestuurders en regelmatige bezoekers van een sportvereniging of -accommodatie vinden dat er al meerdere maatregelen zijn getroffen om onwenselijk gedrag te voorkomen en te verminderen. De meerderheid van de sportclubs schept duidelijkheid over wat wel en niet kan door het opstellen van huisregels (dit gebeurt volgens 52% van de bestuurders en volgens 79% van de bezoekers van een sportvereniging of -accommodatie), door instructie over spel- en wedstrijdregels (volgens 69% resp. 62%) en aandacht voor sportiviteit en respect bij trainingen (73% resp. 54%). Belangrijk is ook de onderlinge sociale controle in de verenigingen: vrijwel overal wordt men op ongepast gedrag aangesproken (volgens 97% van de bestuurders en 86% van de bezoekers), al lijken deze percentages erg hoog en willen verenigingsbestuurders graag een positief beeld neerzetten van hun vereniging.

Iets minder algemeen gangbaar zijn inspanningen om de kwaliteit van de begeleiding op dit punt te bevorderen. Pogingen hiertoe betreffen de zorgvuldigheid bij de werving van trainers en begeleiders (volgens 44% van de bestuurders resp. 41% van de bezoekers), (bij)scholing van verenigingsofficials (51% resp. 41%) en onderlinge afspraken over (voorbeeld)gedrag van trainers (67% resp. 48%). Het beeld van de inzet van de verenigingen bij het vermijden van overlast (roken, alcohol, vandalisme) is minder eenduidig. Op sommige punten (rookverbod, beperking alcoholverkoop) gebeurt naar de mening van de bestuurders meer dan voor de bezoekers van sportverenigingen en sportaccommodaties herkenbaar is.

Bij verenigingsbestuurders is de bekendheid met en het gebruik van campagnes gericht op preventie van onwenselijk gedrag nog beperkt. Slechts een klein deel van

de verenigingen (11%) maakt gebruik van de ondersteuningsmiddelen en -materialen die beschikbaar zijn gesteld. Gebruikers zijn over het algemeen wel positief over de gebruiksvriendelijkheid van deze materialen. Daarnaast bleek dat de landelijke campagnes bij een verrassend groot deel van de bevolking bekend zijn. Juist daardoor mag worden verwacht dat de campagnes een attenderend effect hebben. Ze kunnen de drempel verlagen om onwenselijk gedrag aan de orde te stellen en de aanpak bespreekbaar te maken. Of dit daadwerkelijk gebeurt, kon echter niet uit de onderzoeksgegevens worden afgeleid.

Op verschillende punten geven de resultaten aanleiding om opmerkingen te maken over de tot nu toe gehanteerde aanpak. Terwijl vandalisme en diefstal relatief veel voorkomende problemen zijn, valt op dat de verenigingen nog weinig gebruikmaken van beschikbare beveiligingsmiddelen als kluisjes (23%) en cameratoezicht in de accommodatie (11%). Kanttekening daarbij is dat veel verenigingen de accommodatie huren en daarmee afhankelijk zijn van de mogelijkheden die de verhuurder biedt. Ook het geven van boetes wordt in beperkte mate als sanctie toegepast.

Ondanks de al gepleegde inspanningen zijn er volgens veel betrokkenen mogelijkheden om onwenselijk gedrag beter tegen te gaan. Dit geldt zeker voor het verbale geweld dat bij sport regelmatig voorkomt. Huisregels zouden over een nog breder front kunnen worden toegepast. Hiervoor bestaat een groot draagvlak. Ook zijn er veel voorstanders van striktere rookverboden in de kantine en van het beperken van alcoholverkoop op tijden dat kinderen sporten. De kennis van campagnes bij de bevolking zou verenigingen een aanknopingspunt kunnen bieden voor meer betrokkenheid van de sportbeoefenaren bij de aanpak van onwenselijk gedrag, bijvoorbeeld door een bredere toepassing van klachtenregelingen bij sportverenigingen.

Samenvattend kan worden gesteld dat bestuurders en regelmatige bezoekers van een sportvereniging of -accommodatie over het algemeen vinden dat er al veel wordt gedaan om onwenselijk gedrag te voorkomen of te verminderen. De bekendheid met en het gebruik van campagnes gericht op preventie van onwenselijk gedrag is bij verenigingsbestuurders echter nog beperkt.

6.2 Aanbevelingen voor de toekomst

Onder verwijzing naar *Een gele kaart voor de sport* wordt het aandachtsgebied sportiviteit en respect in de beleidsbrief *De kracht van sport* (vws 2008: 36) als volgt ingeleid: 'Het kabinet zal er bij de sportsector op aandringen om werk te maken van een gezonde, sportieve en (sociaal) veilige omgeving. Ook daarmee wordt de sport – van binnenuit – versterkt. Negatieve verschijnselen die zich in de maatschappij voordoen gaan niet aan de sport voorbij [...], maar kunnen vanwege de sport-eigen waarden en het sociale verband juist in de sport goed worden aangepakt. Met, naar verwachting, een gunstige uitstraling naar andere delen van de samenleving.' Dit vervolgonderzoek zal door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws) in overleg met partners in de sport worden gebruikt om op het gebied van sportiviteit en

respect concrete doelen te stellen. Wat kan daarover op basis van dit rapport worden gezegd?

Nadat het rapport *Een gele kaart voor de sport* minder positief uitviel dan verwacht en het beleidsveld heeft ‘wakker geschud’, komt uit het huidige onderzoek naar voren dat de beeldvorming over onwenselijk gedrag in de breedtesport negatiever is dan de incidentiecijfers weergeven. Onder de Nederlandse bevolking leeft het idee dat er in de breedtesport vrij veel onwenselijk gedrag voorkomt. Op basis van cijfers van wat men heeft gezien of ondergaan, lijkt dit echter mee te vallen.

De sport zal voor zichzelf moeten bepalen waar de grenzen in het tolereren van onwenselijk gedrag liggen, daarbij sportspecifieke kenmerken (wedijver, emotie) in het oog houdend. Sportorganisaties op elk niveau zullen zich moeten inspannen om de afgesproken gedragsmaatstaven voor iedereen helder te maken en te handhaven. In dit ‘orde houden in eigen huis’ schuilt op de eerste plaats een belang voor de sportorganisaties zelf. Het heeft een belangrijke invloed op de sfeer bij die organisaties en op de betrokkenheid van sporters en anderen. Een goede sfeer en sterke betrokkenheid betekent ook ledenbehoud. Daarnaast hebben we gezien dat het imago van de (wedstrijd)sport in het geding is. Negatieve beeldvorming stoot een deel van de potentiële deelnemers af. Ten slotte kan dit in een breder maatschappelijk perspectief worden geplaatst. Wil men, zoals geformuleerd in de beleidsbrief (vws 2008), een voorbeeld zijn voor de rest van de maatschappij, dan ligt er op een aantal vlakken een uitdaging, vooral ten aanzien van fysiek en verbaal geweld.

Aandachtspunt bij die sportsectoroverschrijdende rol is de sportorganisaties aan te spreken op wat zij willen en kunnen, om in nauw overleg de doelstellingen hiervoor te bepalen. Men kan niet verwachten dat verenigingen die met moeite hun *primaire taak* – het aanbieden van sportactiviteiten, ontspanning en een goede tijds-vulling – kunnen vervullen, ook in het tegengaan van onwenselijk gedrag buiten de sport een rol spelen (vgl. Boessenkool et al. 2008). Uit dit onderzoek blijkt dat kleine verenigingen, die geen eigen accommodatie hebben en geen teamsport aanbieden, minder vaak problemen zeggen te hebben met onwenselijk gedrag dan grote teamsportverenigingen met een eigen accommodatie. Voor een deel zullen de problemen ook samenhangen met het beheren van een eigen accommodatie, al valt dat op basis van ons onderzoek niet vast te stellen.

In die kleine, niet op teamsport gerichte verenigingen is de aandacht voor ‘*secundaire*’ taken – het beoefenen van *fair play*, het zich (leren) houden aan de regels van het spel, de onderlinge competitie niet vervalsen – blijkbaar vanzelfsprekender. Wellicht is de sociale samenhang er groter. In grotere verenigingen zal onwenselijk gedrag vaker een specifiek aandachtspunt zijn dat extra inspanningen vergt, alleen al doordat er meer mensen rondlopen en er daardoor meer contactmomenten zijn tussen de aanwezigen. Aandacht voor *tertiaire taken* (vertaling van sportwaarden en -normen naar de maatschappij) zal maar voor een klein deel van de sportverenigingen (met ondersteuning van andere partijen als gemeente of sportkoepels) mogelijk zijn. Men moet niet vergeten dat verenigingen alleen al door het uitvoeren van hun *primaire*

(en eventueel secundaire) taken een belangrijke rol spelen in de samenleving (vgl. Boessenkool et al. 2008).

Op basis van ons onderzoek doen we hier nog een aantal aanbevelingen. Daarbij maken we onderscheid tussen beeldvorming, preventie en sanctionering.

Beeldvorming

Uit dit onderzoek komt naar voren dat de beeldvorming over onwenselijk gedrag in de sport negatiever is dan de incidentiecijfers weergeven. Die negatieve beeldvorming geldt overigens ook voor scholen en het openbaar vervoer. Nederlanders hebben het idee dat op deze locaties vrij veel onwenselijk gedrag voorkomt, ook al zijn cijfers van wat men zelf heeft gezien of ondergaan minder negatief. Daarnaast blijkt uit het verenigingsonderzoek dat problemen met onwenselijk gedrag zich concentreren bij een relatief klein deel van de clubs. Het heeft echter een negatieve uitstraling over de volle breedte. Aandacht voor beeldvorming over sport vormt daarmee een belangrijk aandachtspunt. Dit wordt overigens al deels opgepakt door het Masterplan Arbitrage *Fluitend het veld op* en de SIRE-campagne *Geef kinderen hun spel terug*, hoewel beeldvorming niet het hoofddoel is van beide campagnes. Het voorbeeld dat de professionele sport geeft, of dat door de media wordt gecreëerd, speelt ook een belangrijke rol. Noch Nederlanders in het algemeen noch verenigingsbestuurders in het bijzonder zijn daar positief over. Een initiatief als *Meer dan voetbal* (zie www.meerdanvoetbal.nl) zou wellicht ook in andere sporten toegepast kunnen worden. Dit initiatief is erop gericht om het voetbal in te zetten voor een betere samenleving, in het bijzonder voor het verbeteren van gezondheid, het vergroten van sportiviteit en respect, en het bevorderen van sociale integratie.

Preventie

Op het gebied van preventie van onwenselijk gedrag, en van recidive, zijn verschillende strategieën onderscheiden (WRR 2003), afhankelijk van de uitgangssituatie. Zo vergt het veel meer inspanning om acceptabel gedrag weer de boventoon te laten voeren en onwenselijk gedrag terug te dringen in situaties waar onwenselijk gedrag al bijna voor normaal gedrag wordt gehouden. Hier passeren vijf strategieën de revue.

– Informatie en voorlichting over wat (on)wenselijk is

Onwenselijk gedrag kan soms worden voorkomen door (potentiële) overtreders tijdig en beter te informeren over de regels waaraan zij zich hebben te houden. Het opstellen van huisregels wordt algemeen als een goed middel gezien, mits er regelmatig actie wordt ondernomen om de concrete inhoud ervan helder en bekend te houden. Zowel verenigingsbestuurders als sporters/bezoekers geven aan dat al menig communicatiekanaal wordt gebruikt om huis- en gedragsregels bekend te maken.

Verenigingsbesturen haken in de praktijk maar in beperkte mate in op landelijke campagnes ter bevordering van sportief gedrag. Alleen al op basis van de grote zichtbaarheid van televisiespotjes mag worden aangenomen dat deze campagnes ook

veel andere bij sport betrokken partijen bereiken en dat ze een stimulans vormen om misstanden aan de kaak te stellen.

– Participatie en stimuleren van zeggenschap

De acceptatie van normen kan worden vergroot door leden en andere betrokkenen zelf te betrekken bij het opstellen en handhaven ervan. Dit geldt niet alleen voor het tuchtrecht, maar ook voor de interne regels en codes van de sportvereniging of -organisatie, zoals huisregels. Het verdient aanbeveling daarbij niet alleen de traditionele wegen te bewandelen, zoals de algemene ledenvergadering. Dan wordt immers maar een minderheid van de leden bereikt (Kalmthout en Lucassen 2007). Van belang is zo veel mogelijk leden en andere betrokkenen bij de vereniging hierin een stem te geven. Men leert compromissen te sluiten en rekening te houden met elkaar. Hoewel men niet allemaal dezelfde waarden en normen zal hanteren, leert men wel met verschillen om te gaan en raakt men meer betrokken bij de club. Wanneer het in hoofdstuk 4 gepresenteerde EVLN-model (Hirschman 1970; Hagedoorn 1998) hierbij wordt betrokken, dan gaat het met name om de aspecten *voice* en *loyalty*. Om mensen bij de club te houden op een opbouwende manier is het belangrijk dat ze weten dat ze worden gehoord (*voice*) en zich betrokken blijven voelen bij de club (*loyalty*).

De sporters zelf verwachten overigens meer effect van duidelijke huis- en gedragsregels dan de bestuurders. Een grote meerderheid van de verenigingsbestuurders verwacht dat het verrichten van vrijwilligerswerk voor de club een positief effect heeft op sportiviteit en respect. De bevolking vindt dit minder belangrijk.

Een belangrijke aanvullende mogelijkheid om onwenselijk gedrag bespreekbaar te maken is het opzetten van een klachtenregeling. Momenteel heeft slechts 10% van de verenigingen een klachtenregeling ingesteld.

– Voorbeeldfunctie

Het is van groot belang dat verantwoordelijke bestuurders, trainers en ouders het goede voorbeeld geven. Vooral verenigingsbestuurders verwachten verbetering door een duidelijk voorbeeldgedrag van trainers en het bespreekbaar maken van onwenselijk gedrag bij en door ouders. Ook het belonen van sportief gedrag ziet men als een belangrijke maatregel, die nog maar in een beperkt deel van de clubs wordt toegepast. Mensen die deze voorbeeldfunctie niet op zich nemen, dragen bij aan het ondermijnen van normen, doordat zij anderen een rechtvaardiging bieden om zich evenmin aan de norm te houden.

– Zichtbare controle

In de amateursport is het gebruik van formele toezichthouders nog niet zo gebruikelijk. Wel werken al vrij veel verenigingen met een bestuurslid dat aanspreekbaar is bij onwenselijk gedrag. De duidelijk zichtbare aanwezigheid van toezichthouders, zoals suppoosten, ordecommissarissen of conciërges, verkleint de kans dat mensen tot ongewenst gedrag overgaan. Het aanstellen van toezichthouders is vooral een optie in situaties waarin onwenselijk gedrag kan worden voorzien. Te denken valt

hierbij aan suppoosten bij beladen wedstrijden of conciërges in zwembaden en andere openbaar toegankelijke sportvoorzieningen. Het 'nut' van deze controleurs moet vooral blijken uit het feit dat zij zo weinig mogelijk daadwerkelijk hoeven op te treden. Een geringe frequentie van onwenselijk gedrag is op zichzelf dus geen goed argument om de formele controle te verminderen. Overigens dient men er wel voor op te passen dat een te sterke nadruk op formele controle de informele sociale controle ondergraaft.

Een andere vorm van zichtbare controle is het plaatsen van camera's. In de verenigingssport is dit (nog) niet gebruikelijk, terwijl er wel vaak wordt geklaagd over diefstal en vandalisme. De mensen die gestopt zijn naar aanleiding van een negatieve ervaring geven ook aan dat dit vaak vanwege diefstal of vandalisme is. Blijkbaar is de informele sociale controle op dit moment daarvoor niet toereikend.

– Een prettige omgeving

De preventie van onwenselijk gedrag hangt ook samen met de 'uitstraling' van de omgeving. Op een slecht onderhouden sportpark of in kleedkamers waar de verlichting het niet doet, zal eerder onwenselijk gedrag ontstaan dan in een nette accommodatie. In 2004 noemde 13% van de verenigingen de onderhoudstoestand van de accommodatie slecht tot matig, 27% sprak van redelijk (Nuijten et al. 2004). Hier ligt een taak voor de accommodatiebeheerder. In veel gevallen is dit een andere partij dan de vereniging zelf. Ook het vriendelijk ontvangen van officials en tegenstanders speelt een grote rol in de sfeer rond een wedstrijd. Overigens vindt een grote meerderheid van zowel de bevolking als de verenigingsbestuurders dat dit al gebeurt.

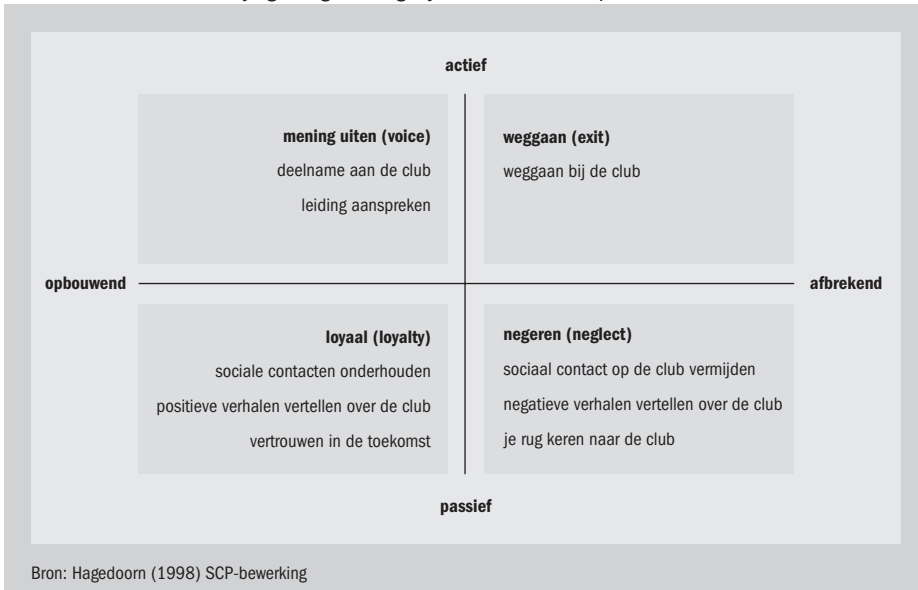
Sanctionering

Alle betrokkenen zijn het er hartgrondig over eens dat het tegengaan van onwenselijk gedrag in de sport voortdurende aandacht nodig heeft. Zowel Nederlanders in het algemeen als verenigingsbestuurders in het bijzonder vinden overigens dat hier al veel aan wordt gedaan. Verschillende vormen van onwenselijk gedrag vragen om verschillende oplossingen, die uiteenlopen van dulden tot sanctioneren. Figuur 6.1 biedt een overzicht van reeds bestaande reacties op onwenselijk gedrag.

Veel kan worden bereikt wanneer betrokkenen elkaar onderling op onwenselijk gedrag aanspreken en zo nodig corrigeren. Dit geldt zeker voor vormen van onwenselijk gedrag die onprettig of onbehoorlijk worden gevonden. Betrokkenen kunnen als individu of groep (team) een flinke bijdrage leveren aan het beperken daarvan. Bij vormen van onwenselijk gedrag van een zwaarder kaliber, zoals ondukbare of onwettige gedragingen, ligt daarnaast een sanctionerend optreden van de betrokken organisaties voor de hand. Vooral in de georganiseerde wedstrijd sport zijn expliciete regels voorhanden die de grenzen van wat toelaatbaar is markeren. Veel sportverenigingen beschikken op basis daarvan ook over formele sanctioneringsmogelijkheden en passen die bij onwenselijk gedrag regelmatig toe. Ten slotte blijft ook een beroep op de reguliere rechtshandhaving en rechtspraak mogelijk.

Figuur 6.1

Continuüm van onwenselijk gedrag en mogelijke reacties daarop

Op welke punten zou de bestaande sanctionering kunnen worden verbeterd? Uit ons onderzoek blijkt dat in de sport vooral verbaal geweld intensiever zou moeten worden bestreden. Daarbij verdient de toepassing van zwaardere sanctievormen dan het nu gangbare waarschuwen overweging. Overigens verwacht slechts een kwart van de verenigingsbestuurders dat het effect heeft wanneer scheidsrechters zwaardere straffen uitdelen. Meer effect wordt verwacht van een trainer die corrigerend optreedt.

Er is een zeer breed draagvlak voor een algemeen rookverbod in sportkantines. Hiermee wordt het algehele rookverbod in sportkantines per 1 juli 2008 ondersteund. Ook vindt men dat de beperking van de alcoholconsumptie op uren dat jeugdigen sporten strikter kan worden doorgevoerd.

In aanmerking nemend dat grote problemen met onwenselijk gedrag bij een zeer klein deel van de sportverenigingen voorkomen en dit een negatieve uitstraling heeft op het imago van de gehele sport, valt te overwegen hierop vanuit de overkoepelende verbanden specifieke maatregelen te ontwikkelen. Daarbij moet op de eerste plaats worden gedacht aan stimulerende en ondersteunende activiteiten om de cultuur binnen de desbetreffende clubs te veranderen. Maar bij voortdurende misstanden zijn verder reikende sanctionerende maatregelen, zoals uitsluiting van deelname, te overwegen.

Not cricket?

A study of undesirable behaviour in amateur sport

Summary

This study looks at undesirable behaviour in amateur sport. The aim is to obtain a clearer picture of:

- the incidence of undesirable behaviour in popular sport compared with other sectors of society;
- perceptions of sport and the extent to which views on sport and negative experiences have an impact on participation in sport;
- the extent to which existing interventions and campaigns to prevent or reduce undesirable behaviour are known and used.

The incidence of undesirable behaviour in amateur sport was compared among other things with the incidence in professional football, and experiences with verbal aggression as a spectator of professional sport were also studied. Beyond this, professional sport is left out of consideration here. The study was based on a data set compiled in the autumn of 2007, collected among the Dutch population aged 12 years and older and from administrators of sports clubs (not supporters' clubs).

Under the influence of trends such as individualisation, informalisation and intensification, norms and values in society have changed in recent decades. People have become less dependent on traditional carriers of authority (the Church, the family) and have acquired greater freedom to structure their lives as they see fit. The desire for intense experiences has also increased (Schnabel 2000). On the one hand these trends mean that people have more freedom to make choices, while on the other hand they also increase individual responsibility. Both can lead to disappointment for the individual, and this will sometimes manifest itself in undesirable behaviour.

Undesirable behaviour is a broad concept which encompasses theft, vandalism, threats, physical and verbal aggression, discrimination (sex, religion, culture, homosexuality) and nuisance (smoking, alcohol or noise). The seriousness of these forms of undesirable behaviour varies, as does their impact on witnesses and victims. The range of undesirable behaviour can be placed on a continuum running from unpleasant to unlawful (WRR 2003). Precisely because of the competitive nature of sporting events, the threat of undesirable behaviour is ever present.

Sport enjoys a certain amount of autonomy within society in the sense that specific rules have been formulated within sport on what is considered acceptable behaviour. To some extent these rules dictate how a sport should be practised. In addition, many organisations also have house rules or codes of conduct which apply outside the immediate sport setting, for example in the canteen or changing room, in the stands or along the touchline. These rules are enforced through disciplinary structures and association law. There are however limits to the autonomy of sport; sport is at all times governed by the prevailing norms and values in society. The socialisation of sport and the wide media attention have turned the incidence, prevention and sanctioning of undesirable behaviour in sport into a topical and relevant issue. This study follows on from *A yellow card for sport. A quick scan of desirable and undesirable practices in and around the world of popular sport* (*Een gele kaart voor de sport; een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport*) (Tiessen-Raaphorst and Breedveld 2007), in which attention is devoted to the incidence of different forms of undesirable behaviour in popular sport and the policy pursued in this regard. What has this new study produced by way of supplementary information?

First, this study looked at the incidence of undesirable behaviour in sport compared with the incidence in other situations. A distinction was drawn between the perceptions of undesirable behaviour on the one hand and people's actual experience of it as witnesses or victims on the other.

The perception of the incidence of undesirable behaviour in sport and society reflects the extent to which the Dutch population believe undesirable behaviour occurs. According to many Dutch citizens (aged 12 years and older), undesirable behaviour is common or very common on the streets and back (86%), around professional football (86%) and in nightlife areas (83%). Three-quarters (75%) think that undesirable behaviour occurs widely or very widely in amateur sport. This is comparable with opinions on the incidence of undesirable behaviour at school or on public transport. According to popular perception, undesirable behaviour occurs less commonly in shopping centres and at the workplace.

Almost 8 out of 10 Dutch citizens have themselves observed (witnesses) or experienced (victims) one or more forms of undesirable behaviour in the past 12 months. The most frequently reported forms of undesirable behaviour are verbal aggression, such as name-calling, bullying and teasing (47%) and destruction or vandalism (47%), followed at a short distance by noise nuisance (43%) and nuisance from smoking (43%). Being a witness or victim of sexual harassment (9%) and threats (7%) are the least frequently reported.

The Dutch most often experience undesirable behaviour in the street (73%) and in nightlife areas (51%), followed at some distance by other situations, with people experiencing undesirable behaviour less often in sport (26%) than in shopping centres (32%) or at the workplace (30%), but more often than at school (23%) or on public transport (23%).

It is notable that the perceptions of undesirable behaviour in sport (and also at school and on public transport) are more negative than the incidence statistics suggest. People have the idea that undesirable behaviour occurs fairly commonly in different situations, whereas this is not supported by the figures on what people have actually seen or experienced. One in five Dutch citizens aged 12 years or older has experienced undesirable behaviour in sport either as a victim or as a witness. Of these, 11% were themselves victims, which is equivalent to 2% of the Dutch population as a whole.

Witnesses and victims most frequently report verbal aggression (12%) followed by physical aggression (6%). The incidence of threats (0%), sexual harassment (1%) and noise nuisance (1%) in and around sport is low.

Men and young people experience one or more forms of undesirable behaviour more often than women and older people. Members of ethnic minorities do not experience undesirable behaviour in sport more or less frequently than the indigenous population. Footballers (43%) and participants in other team sports (29%) experience one or more forms of undesirable behaviour in sport more often than participants in other sports (19%), and people playing sport through a club have experienced some form of undesirable behaviour more often (27%) than those participating in commercial sports centres (15%). Cumulatively, young male participants in team sports have experienced undesirable behaviour in sport more often than other people.

Secondly, this study looked at the extent to which negative views or experiences lead people to stop participating in sport or not to take it up. Undesirable behaviour is almost never a reason for giving up sport or working as a volunteer in sport (in both cases only 1% gave up because of aggression and discrimination). The most common motives for giving up are personal reasons (85% of participants, 59% of volunteers): lack of time, too busy, other interests or moving house. Spectators of amateur sport also generally give up visiting events for personal reasons. Excessive aggression is however cited more often as a reason for giving up going to matches by football spectators (8%) than by spectators of other amateur sports (3%). Spectators of professional football more often stop going because of the atmosphere (32%) or aggression (31%). These percentages are also higher than the percentages of spectators giving up going to other professional sports events (22% because of the atmosphere, 22% because of aggression).

Their experience with undesirable behaviour was the reason for 13% of victims and witnesses to give up participating in sport, working as volunteers or spectating. Usually they have negative experiences with vandalism, discrimination or theft. Since 20% of the population have been confronted with undesirable behaviour in sport, this leads to a dropout rate of over 2%. Victims and witnesses of undesirable behaviour opted to report it to those in management positions more often than giving up sport.

3% of sports club administrators experience undesirable behaviour in their club (mainly large team sports clubs) as a major problem. Half the administrators have received complaints about undesirable behaviour in the past year. Most of these complaints relate to verbal aggression (27%), destruction or vandalism (22%) and theft (18%). Clubs respond in different ways to these complaints. In more than half the cases (54%), those responsible for the behaviour are spoken to. Warnings are also frequently issued (35%). When it comes to theft (38%) and destruction or vandalism (33%), incidents are regularly reported to the police. Complaints come more often from participants in sport than from parents, volunteers or others. One in five administrators report that complaints can always be settled to the satisfaction of the administrator concerned; two-thirds report that this is usually the case. Where complaints cannot be settled satisfactorily, the complainants generally accept this (82%). However, administrators also report that people are sometimes no longer willing to perform voluntary work (43% of administrators), something which can have important consequences for an amateur club.

Perceptions about sport play an important role in the choice of sport by an individual for themselves or their young children. If the sport is felt to be unsuitable, this is often because it is thought that there is too much aggression or violence involved in that sport (51% of the population cite this as a reason for their own choice of sport; 58% cite it as a reason for the choice of their children's sport), or because they have heard negative accounts about that sport (19% and 20%, respectively). This applies especially for football and combat and self-defence sports. However, there is also some ambivalence in this rejection of a branch of sport; a substantial proportion of respondents would deliberately choose a combat and self-defence sport for young people (especially judo) because it increases their strength and confidence. Football is also often seen as a suitable youth sport because it is a team game.

In the third place, this study looked at the familiarity with and use of materials to prevent or reduce undesirable behaviour. A variety of campaigns have been used for this purpose to combat physical aggression, discrimination, harassment or smoking. The study also investigated what activities sports clubs themselves undertake in this regard.

The familiarity with and use of campaigns designed to prevent undesirable behaviour is still limited among club administrators. Only a small proportion of clubs (11%) make use of the support tools and materials that have been made available. Those who do use them are generally positive in their view of the user-friendliness of these materials. In addition, a surprisingly high proportion of the population are familiar with the national campaigns. Precisely because of this, it may be expected that these campaigns have an effect in raising awareness; they can make undesirable behaviour easier to discuss and address. Whether this actually happens in practice could however not be deduced from the study data.

Despite the low take-up of campaign material, administrators and regular visitors to sports clubs or facilities feel that a great deal is being done to prevent and

reduce undesirable behaviour. House rules are a frequently used tool; the majority of sports clubs use these rules to indicate what is and is not permissible (this is the case according to 52% of administrators and 79% of visitors to sports clubs or facilities). Instructions on game and match rules (according to 69% and 62%, respectively) and attention devoted to sportsmanship and respect during training (73% and 54%, respectively) are widely used. Social control by fellow-club members is also important: in almost all cases, perpetrators are challenged about their inappropriate behaviour (according to 97% of administrators and 86% of visitors). These percentages do seem exceptionally high, and it is not impossible that club administrators are keen to convey a positive image of their club.

Efforts to improve the quality of support and guidance on this point are slightly less common. Attempts to do this include careful selection of trainers and support workers (according to 44% of administrators and 41% of visitors), (refresher) training for club officials (51% and 41%, respectively) and mutual agreements on (exemplary) behaviour by trainers (67% and 48%, respectively). The picture is less clear when it comes to the efforts of clubs to avoid nuisance (smoking, alcohol, vandalism); on some points (smoking ban, restriction of alcohol sales), administrators claim that more is being done than is recognised by visitors to sports clubs and facilities.

Although a lot is being done, not all resources are used everywhere. More use could be made for combating vandalism and theft of security facilities such as lockers and CCTV surveillance in the sports facility; at present this happens at 23% and 11%, respectively, of clubs. It has to be borne in mind here that many clubs hire accommodation and are therefore dependent on the existing security provisions. Imposing fines is also a sanction that is used to only a limited extent.

According to many stakeholders, there are opportunities for combating undesirable behaviour more effectively. This applies in particular for the verbal aggression which occurs regularly in sport. House rules could be applied across an even broader front; there is wide support for this. The smoking ban has now been introduced in sports club canteens, and wide support was found for this in our study. The same applies for restricting alcohol sales at times when children are playing sport. The public awareness of campaigns could offer clubs an opportunity to involve sports practitioners more in addressing undesirable behaviour, for example through wider application of complaints procedures in sports clubs.

Based on our study findings, we are able to make a number of recommendations here. In doing so we draw a distinction between perceptions, prevention and sanctions.

The perceptions in relation to undesirable behaviour in sport are more negative than the actuality according to the incidence figures. Yet those perceptions work through into things such as the decisions on which sport people will take up or what kind of club their children will join. To improve the perception of sport, it is of great importance that the Dutch public realise that undesirable practices occur less widely

than they imagine. Although perceptions are not the main target of the “Refereeing Masterplan ‘Entering the field with a whistle’” (Masterplan Arbitrage – *Fluitend het veld op*) and the campaign by the foundation for the promotion of ethical advertising (SIRE) ‘Give children their sport back’ (*Geef kinderen hun spel terug*), both are in reality attempts to combat undesirable behaviour. National campaigns could place greater emphasis on the positive values of sport. The media also have a responsibility in creating an image of sport in general and of professional sport in particular. Not showing disturbances in the stands is a good example of how this can be done.

In the second place, a number of strategies can be used to for the prevention of undesirable behaviour and repeat offending (cf. WRR 2003):

- Providing information on things such as (house) rules and explaining what is desirable and undesirable.
- Participation by members and other stakeholders in formulating and enforcing rules within clubs and encouraging participation in other ways besides the general members’ meeting.
- Setting a good example by responsible administrators, trainers and parents. Rewarding sportsmanship is also an important measure which is currently used by relatively few clubs.
- Increasing visible control. Recognisable supervisory officials could be appointed, such as attendants, stewards or concierges. This is currently not very common, though a substantial number of clubs have an administrator who acts as the contact point for complaints about undesirable behaviour. Another form of visible control is to install cameras. This is not (yet) common in club sport, despite fairly frequent complaints about theft and vandalism.
- Ensuring that the sports accommodation provides a pleasant atmosphere by properly maintaining it. There is a task for sports facility managers here.

Sanctioning undesirable behaviour in sport is a third option. Different forms of undesirable behaviour require different solutions. A great deal can be achieved if those concerned challenge each other in the event of undesirable behaviour and correct it if necessary. This certainly applies for forms of undesirable behaviour which are considered unpleasant or improper. Those concerned can make a major contribution, either as individuals or as a group (team) to limiting this behaviour. For more serious forms of undesirable behaviour, such as inadmissible or unlawful behaviour, the imposition of sanctions by the organisations concerned is a logical step. In organised competition sport, in particular, explicit rules are available which set the limits of what is permissible. Many sports clubs also have formal sanctions based on those rules which they apply regularly in the event of undesirable behaviour. Finally, an appeal to the mainstream law enforcement and judicial bodies is possible.

This study points mainly in the direction of heavier sanctions for verbal aggression. The warnings which are currently the norm are not sufficient, and corrective action by trainers is seen by respondents as an effective remedy. There is also very wide support for a general smoking ban in sports canteens. The total ban on

smoking in sports canteens which came into effect on 1 July 2008 is thus supported. Restrictions on alcohol consumption at times when young people are participating in sport is also widely supported, so that stricter compliance could quickly produce results.

Literatuur

- Akker, J. van den (1994). Designing innovations from an implementation perspective. In: T. Husén en T.N. Postlethwaite (red.), *The international encyclopedia of education* (p. 1491-1494). Oxford: Pergamon.
- AZ (2007). *Het beleidsprogramma 2007-2011*. Den Haag: ministerie van Algemene Zaken.
- Berg, E. van den, en J. de Hart (2008). *Maatschappelijke organisaties in beeld; Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bloem, J. en R. Van der Hoorn (2004). *Handboek Opvoeden op de mat; over de opvoedkundige waarde van stoei- en trefsporten*. Arnhem: IOS (Krachten Bundelen).
- Boessenkool, J.H., F.J.A. Van Eekeren en J.M.H. Lucassen (2008). *Moderniseringsambities voor sportverenigingen gaan aan behoeften van driekwart van clubs voorbij; Moderniseren en professionaliseren met gevoel voor realiteit: diversiteit als uitgangspunt!* Geraadpleegd 16 mei 2008 via www.sportknowhow.nl.
- Brink, G. van den (2002). *Agressieve jongeren. Over jeugd, agressie en beschaving in Nederland*. Nijmegen: SUN.
- Brouwers A., H. Cornielje en H. van der Molen (2000). Burn-out bij scheidsrechters in relatie tot onbillijkheidsgevoelens, self-efficacyverwachtingen en agressief gedrag van spelers, coaches en toeschouwers. In: *Nederlands tijdschrift voor de psychologie*, nr. 55, p. 193-202.
- CBS (2008). *Veiligheidsmonitor Rijk 2008; landelijke rapportage*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen (2008). *Tijd voor onderwijs*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007/2008, 31007, nr. 6.
- Digel, H. (1982). *Sport verstehen und gestalten*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Dijk, T. van, en Vijver, P. van der (2005). *Politie Monitor Bevolking 2005, Tabellenrapport*. Hilversum: Intomart GfK.
- Elling, A. (2007). *Het voordeel van thuis spelen; sociale betekenissen en in- en uitsluitingsmechanismen in sportloopbanen*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Ernst & Young (2007). *Wet en regelgeving voor sportverenigingen*. Rotterdam: Ernst & Young.
- Goossens, R. (2006). *Economie van de sport*. In: K. Breedveld en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2006* (p. 175-207). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hagedoorn, M. (1998). *Employees' reactions to dissatisfying situations: Multi-method research with justice-based predictors*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Heins, J. (2007). *sire 'Geef kinderen hun spel terug'*. Amsterdam: TNS NIPO.
- Hetterscheid, E. (2006). *Geweld gericht tegen de scheidsrechters in de amateur-tak van de knvb*. Apeldoorn: Stichting Sto(m)p.
- Hirschman, A.O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: responses to decline in firms, organizations, and states*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Intomart GfK (2008). *Onwenselijke praktijken in de breedtesport; veldwerkverslag*. Hilversum: Intomart GfK.
- KNHB (2007). *Tevredenheidonderzoek onder bondsscheidsrechters*. Geraadpleegd 22 februari 2008 via www.knhb.nl.
- Kalmthout, J. van, en J. Lucassen (2005). *Verenigingsmonitor 2005; de stand van zaken in de sportvereniging*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

- Kalmthout, J. van, J. Lucassen en J. Janssens (2006). *Sportverenigingen 2000-2005: stabiele sportverbanden in turbulente tijden*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Kalmthout, J. en J. Lucassen (2007). *Verenigingsmonitor 2006. De stand van zaken in de sportvereniging*. 's-Hertogenbosch: WJH Mulier Instituut.
- Kunnen, R. (2004). *De nieuwe sportwereld; de opkomst en ontwikkeling van de mediasport en het mediasportpubliek*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Lucassen, J. en A. Hoogendam (1998). Time out!. In: J. Steenbergen, A.J. Buisman, P. de Knop en J.M.H. Lucassen (red.), *Waarden en normen in de sport; analyse en beleidsperspectief* (p. 45-66). Houten/Diegem: Bohn Stafleu van Loghum.
- Lucassen, J. en A. Tiessen-Raaphorst (2006). De kwaliteit van dienstverlening in een pluriforme sportmarkt. In: K. Breedveld en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2006* (p. 342-369). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Nuijten, S., J. Lucassen en J. van Kalmthout (2004). *Verenigingsmonitor 2003; de stand van zaken in de sportvereniging*. Arnhem: NOC*NSF.
- OCW (2007). *Gewoon homo zijn. Lesbisch- en homo-emanipatiebeleid 2008-2011*. Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ooijendijk, W.T.M., V.H. Hildebrandt en M. Stiggelbout (2003). *Bewegen, sport en gezondheid*. In: K. Breedveld (red.), *Rapportage sport 2003* (p. 225-246). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pilz, G. (1982). *Wandlungen der Gewalt im Sport. Eine entwicklungssoiologische Analyse unter besonderer Berücksichtigung des Frauensports*. Ahrensburg: Verlag Ingrid Czwalina.
- Ronde, T. de, J. Felix, D. Steeman en K. Slootman (2007). *Imago-onderzoek arbitrage in de sport*. Amsterdam: Motivaction International bv.
- Roques, C. en J. Janssens (2002). *Vrijwilligers in de sport (tweemeting)*. Arnhem/'s-Hertogenbosch: NOC*NSF/W.J.H. Mulier Instituut.
- Rutten, E.A. (2007). *Education through organized youth sport (proefschrift)*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Schnabel, P. (2000). Een sociale en culturele verkenning voor de langere termijn. In: SCP/CPB (red.), *Trends, dilemma's en beleid. Essays over ontwikkelingen op de langere termijn* (p. 11-27). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Planbureau.
- Staveren, H.T. van (2007). *Sport en recht*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Staveren, H.T. van (1992). *Op de grens van sportregel en rechtsregel*. Deventer: Kluwer.
- Steenbergen, J. en J. Tamboer (1998). Het dubbelkarakter van sport: een conceptuele dynamiek. In: J. Steenbergen, A.J. Buisman, P. de Knop en J.M.H. Lucassen (red.), *Waarden en normen in de sport; analyse en beleidsperspectief* (p. 69-95). Houten/Diegem: Bohn Stafleu van Loghum.
- Steenbergen, J. en L. Vloet (2007). *Fair play ... over de regels en de geest; van begripsverheldering tot beleid*. Deventer: ...daM uitgeverij.
- Tiessen-Raaphorst, A. en K. Breedveld (2006). Betrokkenheid: meningen, bezit, volgers, toeschouwers en vrijwilligers. In: K. Breedveld en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2006* (p. 107-138). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tiessen-Raaphorst, A. en K. Breedveld (2007). *Een gele kaart voor de sport; een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Twist, M. van (2008). *sire; 1-meting 'Geef kinderen hun spel terug'*. Amsterdam: TNS-NIPO.
- Veldboer, L., N. Boonstra en J.W. Duyvendak (2003). *Agressie in de sport*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

- vws (2005). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2008). *De kracht van sport*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Weijden-Zeevenhooven, C. van der, en L. Duterloo (2008). *Een zware overtreding in een sportwedstrijd moet hetzelfde worden bestraft als zware mishandeling buiten de sport*. Geraadpleegd 27 mei 2008 via www.sportknowhow.nl.
- Wittebrood, Karin (2006). *Slachtoffers van criminaliteit: feiten en achtergronden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- WRB (2003). *Waarden en normen en de last van het gedrag*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt elke twee jaar zijn Werkprogramma vast.

De tekst van het lopende programma (2007-2008) is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Het Werkprogramma is rechtstreeks te bestellen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau.

ISBN 90-377-0267-8

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel. Een complete lijst is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Sociale en Culturele Rapporten

Sociaal en Cultureel Rapport 2000. ISBN 90-377-0015-2

Sociaal en Cultureel Rapport 2002. De kwaliteit van de quartaire sector. ISBN 90-377-0106-x

In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004. ISBN 90-377-0159-0

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6

The Netherlands in a European Perspective. Social & Cultural Report 2000. ISBN 90-377-0062-4 (English edition 2001)

The Quality of the Public Sector (Summary). Social and Cultural Report 2002. ISBN 90-377-0118-3

Nederlandse populaire versie van het SCR 2000

Nederland en de anderen; Europese vergelijkingen uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2000. Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-5875-141-4

SCP-publicaties 2007

2007/1 Publieke prestaties in perspectief. Memorandum quartaire sector 2006-2011 (2007). ISBN 978-90-377-0298-9

2007/2 Nieuwe links in het gezin (2007). Marion Duimel en Jos de Haan. ISBN 978-90-377-0287-3

2007/3 Robuuste meningen? Het effect van responsverhogende strategieën bij het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland (2007). Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0300-9

2007/4 Een nuchtere kijk op gezond gedrag. Vier thema's voor gezondheidsbevordering (2007). ISBN 978-90-377-0280-4.

2007/5 Verschillen in verzorging. De verzorging van ouderen in negen EU-landen (2007). Evert Pommer, Edwin van Gameren, John Stevens, Isolde Woittiez. ISBN 978-90-377-0258-3

2007/6 Prestaties van de rechtspraak: productiviteit in perspectief (2007). Ab van der Torre, Jedid-Jah Jonker, Frank van Tulder, Theresa Steeman, Gerard Paulides. ISBN 978-90-377-0294-1

2007/7 Türken in Deutschland und den Niederlanden. Die Arbeitsmarktposition im Vergleich (2007). Jaco Dagevos, Rob Euwals, Mérove Gijsberts en Hans Roodenburg. ISBN 978-90-377-0308-5

2007/8 Een gele kaart voor de sport. Een quick-scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport (2007). Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld. ISBN 978-90-377-0307-8

- 2007/9 *Kosten in kaart. Een macrokostendecompositie toegepast op instellingen voor verstandelijk gehandicapten* (2007). Evelien Eggink, Jedid-Jah Jonker en Michel Ras. ISBN 978 90 377 0143 2
- 2007/10 *Sport in the Netherlands* (2007). Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld. ISBN 978-90-377-0302-3
- 2007/11 *Geld op de plank. Niet-gebruik van inkomensvoorzieningen* (2007). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978-90-377-0207-1
- 2007/12 *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015* (2007). Paul Dekker, Joep de Hart en Laila Faulk. ISBN 978-90-377-0311-5
- 2007/13 *Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid* (2007). Karin Wittebrood en Tom van Dijk. ISBN 978-90-377-0309-2
- 2007/14 *Meedoen met beperkingen. Rapportage gehandicapten 2007* (2007). Mirjam de Klerk (red.). ISBN 978-90-377-0310-8
- 2007/15 *Interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact* (2007). Mérove Gijsberts en Jaco Dagevos. ISBN 978-90-377-0312-2
- 2007/16 *Blijvend in balans. Een toekomstverkenning van informele zorg* (2007). Alice de Boer en Joost Timmermans. ISBN 978-90-377-0313-9
- 2007/17 *Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht* (2007). Paul Dekker en Tom van der Meer. ISBN 978-90-377-0318-4
- 2007/18 *Verbinding maken. Senioren en internet* (2007). Marion Duimel. ISBN 978-90-377-0317-7.
- 2007/19 *Moeders, werk en kinderopvang in model. Analyse van arbeidsparticipatie- en kinderopvangbeslissingen van moeders met jonge kinderen* (2007). Ingrid Ooms, Evelien Eggink en Edwin van Gameren. ISBN 978-90-377-0314-6
- 2007/20 *De sociale staat van Nederland 2007* (2007). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer en Evert Pommer (red.). ISBN 978-90-377-0321-4
- 2007/21 *Toekomstverkenning informele zorg* (2007). Alice de Boer (red.). ISBN 978-90-377-0319-1
- 2007/22 *Beter aan het werk. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en werkhervatting* (2007). Gerda Jehoel-Gijsbers (red.). ISBN 978-90-377-0327-6
- 2007/23 *Out in the Netherlands. Acceptance of homosexuality in the Netherlands* (2007). Saskia Keuzenkamp en David Bos. ISBN 978-90-377-0324-5
- 2007/24 *Achterstand en afstand. Digitale vaardigheden van lager opgeleiden, ouderen, allochtonen en inactieven* (2007). Eric van Ingen, Jos de Haan en Marion Duimel. ISBN 978-90-377-0316-0
- 2007/25 *Het beste van twee werelden. Plattelanders over hun leven op het platteland* (2007). Carola Simon, Lotte Vermeij en Anja Steenbekkers. ISBN 978-90-377-0320-7
- 2007/26 *Maten voor gemeenten 2007. Een analyse van de prestaties van de lokale overheid* (2007). B. Kuhry, J.J.J. Jonker, m.m.v. M. Ras. ISBN 978-90-377-0323-8
- 2007/27 *Jaarrapport integratie 2007* (2007). Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978-90-377-0330-6
- 2007/28 *Discriminatiemonitor niet-westerse allochtonen op de arbeidsmarkt 2007* (2007). Iris Andriessen, Jaco Dagevos, Eline Nievers en Igor Boog. ISBN 978-90-377-0331-3
- 2007/29 *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. Het cultureel draagvlak deel 7.* (2007). Frank Huysmans en Jos de Haan. ISBN 978-90-377-0284-2
- 2007/30 *Armoedemonitor 2007* (2007). Cok Vrooman, Stella Hoff, Ferdy Otten en Wim Bos. ISBN 978-90-377-0337-5
- 2007/31 *Verklaringsmodel verpleging en verzorging 2007.* Jedid-Jah Jonker, Klarita Sadiraj, Isolde Woittiez, Michiel Ras en Meike Morren. ISBN 978-90-377-0334-4

- 2007/32 *Comparing Care. The care of the elderly in ten eu-countries.* Evert Pommer, Isolde Woitiez en John Stevens. ISBN 978-90-377-303-0
- 2007/33 *Surfende senioren. Kansen en bedreigingen van ict voor ouderen.* Jos de Haan, Oene Klumper, Jan Steyaert (red.). ISBN 978-90-377-0362-7

SCP-publicaties 2008

- 2008/1 *Vrijwillig verzorgd. Over vrijwilligerswerk voor zorgbehoevenden en mantelzorgers buiten de instellingen* (2008). Jeroen Devilee. ISBN 978-90-377-0353-5
- 2008/2 *Vroeger was het beter. Nieuwjaarsuitgave 2008* (2008). ISBN 978-90-377-0344-3
- 2008/3 *Facts and Figures of the Netherlands. Social and Cultural Trends 1995-2006* (2008). Theo Roes (ed.). ISBN 90-377-0211-8
- 2008/4 *Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk* (2008). Wil Portegijs en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0346-7
- 2008/5 *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (2008). Andries van den Broek en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0336-8
- 2008/6 *De openbare bibliotheek tien jaar van nu* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0351-1
- 2008/7 *De openbare bibliotheek tien jaar van nu. De hoofdlijnen* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0373-3
- 2008/8 *The future of the Dutch public library: ten years on* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0380-1
- 2008/9 *De virtuele cultuurbezoeker. Publieke belangstelling voor cultuurwebsites* (2008). Jos de Haan en Anna Adolfsen. ISBN 978-90-377-0357-3
- 2008/10 *Gestruikeld voor de start. De school verlaten zonder startkwalificatie* (2008). Lex Herweijer. ISBN 978-90-377-0339-9
- 2008/11 *Sociale veiligheid ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid* (2008). Lonneke van Noije en Karin Wittebrood. ISBN 978-90-377-0349-8
- 2008/12 *Grijswaarden. Monitor ouderenbeleid 2008* (2008). Cretien van Campen (red.). ISBN 978-90-377-0376-4
- 2008/13 *Overwegend onderweg. De leefsituatie en de mobiliteit van Nederlanders* (2008). Lucas Harms. ISBN 978-90-377-0377-1
- 2008/14 *De sociale pijler. Ambities en praktijken van het grotestedenbeleid* (2008). Jeroen Hoenderkamp. ISBN 978-90-377-0378-8
- 2008/15 *De school bestuurd. Schoolbesturen over goed bestuur en de maatschappelijke opdracht van de school* (2008). Monique Turkenburg. ISBN 978-90-377-0338-2
- 2008/16 *Weinig over de schreef. Een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport* (2008). Annet Tiessen-Raaphorst, Jo Lucassen, Remko van den Dool, Janine van Kalmthout. ISBN 978-90-377-0360-3
- 2008/17 *Meedoen en gelukkig zijn. Een verkennend onderzoek naar de participatie van mensen met een verstandelijke beperking of chronisch psychiatrische problemen* (2008). M.H. Kwekkeboom en C.M.C. van Weert. ISBN 978-90-377-0369-6

SCP-essays

- 1 *Voorbeelden en nabeelden* (2005). Joep de Hart. ISBN 90-377-0248-1
- 2 *De stem des volks* (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90-377-0265-1
- 3 *De tekentafel neemt de wijk* (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90-377-0261-9
- 4 *Leven zonder drukte* (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90-377-0262-7
- 5 *Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving* (2007). Ferdinand Mertens. ISBN 978-90-5260-260-8

Overige publicaties

- Veel geluk in 2007. Nieuwjaarsuitgave (2007).* Paul Schnabel (red.). ISBN 978-90-377-0295-8
- Marktplaats Europa. Vijftig jaar publieke opinie en marktintegratie in de Europese Unie (2007).* Paul Dekker, Albert van der Horst, Henk Kox, Arjan Lejour, Bas Straathof, Peter Tammes en Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0305-4
- Samenloop van regelingen (2007).* Mirjam de Klerk, Gerda Jehoel-Gijsbers. ISBN 978-90-377-0315-3
- Hoe groot is de vraag? Operationalisatie van de potentiële vraag naar awbz-gefinancierde zorg (2007).* Roelof Schellingerhout. ISBN 978-90-377-0341-2
- Monitoring van sociale acceptatie van homoseksuelen in Nederland (2007).* Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0329 0
- Ondersteunende voorzieningen (2008).* Roelof Schellingerhout. ISBN 978-90-3770354-2
- Wel of niet aan het werk (2008).* Patricia van Echtelt en Stella Hoff. ISBN 90-377-0364-1
- Ontwikkeling van awbz-uitgaven 1985-2030 (2008).* Evelien Eggink, Evert Pommer en Isolde Woittiez. ISBN 90-377-0365-8
- Veranderlijkheid van opvattingen over de EU (2008).* Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0382-5
- Advies over het macrobudget huishoudelijke WMO-hulp voor 2009 (2008).* Evert Pommer, Ab van der Torre. ISBN 90-377-0383-2
- Informatievoorziening integratie niet-westerse allochtonen. Inventarisatie van de beschikbare bronnen en voorstellen voor verbetering (2008).* Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978-90-377-0388-7
- De ongrijpbare respondent (2008).* Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0359 7.
- Europa's bureu. Europees nabuurschapsbeleid en de publieke opinie over de Europese Unie (2008).* Paul Dekker, Albert van der Horst, Suzanne Kok, Lonneke van Noije en Charlotte Wennekers. ISBN 978 90 377 0381 8